

Kwaliteit in verscheidenheid

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

Den Haag, 1 juli 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord 'Samen naar de top'

1. Inleiding

- 1.1 Het hogeronderwijsstelsel in 2025
- 1.2 Stand van het huidige hogeronderwijsstelsel
- 1.3 Koerswijzigingen nodig

2. Studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit

- 2.1 Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs
- 2.2 De lat omhoog
- 2.3 Beter toegeruste docenten
- 2.4 Internationale oriëntatie
- 2.5 Kwaliteitsborging centraal
- 2.6 Wat gaan we doen?

3. Een meer geprofileerd en meer gedifferentieerd onderwijsaanbod

- 3.1 Hbo: herordering van het onderwijsaanbod en meer differentiatie
- 3.2 Wo: meer profiel in het onderwijsaanbod
- 3.3 Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden
- 3.4 Wat gaan we doen?

4. Onderzoek: meer profiel, meer impact

- 4.1 Profileringsproces van onderzoek in het wo
- 4.2 Benutting en impact van onderzoek
- 4.3 Praktijkgericht onderzoek in het hbo
- 4.4 Wat gaan we doen?

5. Bekostiging: belonen van kwaliteit en profiel

- 5.1 Nieuwe dynamiek in de sturing van het hoger onderwijs
- 5.2 Uitgangspunten voor het profileringsproces
- 5.3 Strategische keuzes voor de lange termijn
- 5.4 Kwaliteit en profiel in de bekostiging
- 5.5 Sectorplannen
- 5.6 Onafhankelijke *review*commissie
- 5.7 Wat gaan we doen?

6. Hoofdpunten van deze strategische agenda

- 6.1 Koerswijzigingen
- 6.2 Doelen voor deze kabinetsperiode
- 6.3 Wat gaan we daarvoor doen?
- 6.4 Stappen na deze kabinetsperiode

7. Financiële paragraaf

Bronvermelding

Bijlage 1: Advies 'Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek'

Bijlage 2: SER advies 'Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap'

Voorwoord 'Samen naar de top'

Het kabinet wil Nederland toerusten voor een positie in de voorhoede van kenniseconomieën. In de driehoek onderzoek, onderwijs en ondernemerschap ligt de basis voor onze welvaart. Het zijn ondernemende topwetenschappers, innovatieve ondernemers met oog voor de lange termijn, en gedreven docenten en studenten, die daarvan de basis vormen. *In de kruisbestuiving tussen deze groepen worden de verdien capaciteit en het economische groeivermogen van Nederland versterkt en worden antwoorden gevonden op de grote maatschappelijke opgaven van vandaag en morgen.*

De verdien capaciteit van de Nederlandse samenleving is in belangrijke mate afhankelijk van onze internationale positie. Daarom streeft het kabinet naar een *hogere onderwijs stelsel van internationale allure, onderzoek van wereldklasse met een grote aantrekkingskracht op wetenschappelijk toptalent, en versterking van de internationale positie van het bedrijfsleven* door versterking van de topsectoren, onze exportpositie en een uitmuntend innovatie- en vestigingsklimaat.

Om alle ruimte te geven aan initiatief en creativiteit maakt het kabinet een aantal keuzes in het onderwijs-, innovatie- en bedrijvenbeleid. Deze hebben als rode draad dat *ondernemers, onderzoekers, docenten en studenten meer uitgedaagd worden te excelleren*. Zij krijgen meer dan in het verleden de ruimte om zelf keuzes te maken en worden uitgelokt te investeren in hun kracht, te durven specialiseren en dus te kiezen. Dus minder losse programma's, minder van bovenop opgelegde subsidieregelingen, minder bureaucratische rompslomp en administratieve lasten, en meer directe verantwoordelijkheid voor de mensen en organisaties die de vooruitgang mogelijk maken en vormgeven.

Zo wil het kabinet de *voorwaarden scheppen waarin zowel ondernemerschap als wetenschap tot topprestaties komen*, ieder met hun eigen dynamiek, maar meer en meer ook samen met en gevoed vanuit een excellent hoger onderwijs. Zowel het bedrijfslevenbeleid als het beleid voor hoger onderwijs en wetenschap zijn op dit uitgangspunt gestoeld, zoals tot uitdrukking is gebracht in de kabinetsreactie op het advies van de commissie-Veerman en de bedrijfslevenbrief eerder dit jaar. Het kabinet zet duidelijke stappen, maakt heldere keuzes. Forse stappen, en vaak ook eerste stappen op weg naar een echt andere manier van werken. Dat gebeurt met de maatregelen in deze Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap en met die in de Bedrijfslevennota die voor Prinsjesdag volgt.

In deze Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap gaat het in het bijzonder om kwaliteit van onderwijs, profilering en specialisatie van instellingen en samenwerking in de driehoek onderwijs, onderzoek en ondernemerschap. Hierover worden afspraken gemaakt met de instellingen. Op deze wijze worden zij veel meer aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor maatschappelijk gewenste prestaties. De volgende maatregelen in de agenda zijn daarvoor de kern:

- Het kabinet investeert een bedrag oplopend tot € 230 miljoen voor een kwaliteitsimpuls in het hoger onderwijs. De besparingen die de langstudeerdersmaatregel en de invoering van het sociaal leenstelsel in de masterfase worden hiervoor geherinvesteerd;
- Er zal een principiële koerswijziging in de financiering van het hoger onderwijs worden doorgevoerd. Een groeiend deel van de bekostiging wordt bestemd voor 'kwaliteit en profiel';
- Met de universiteiten en hogescholen worden collectieve en individuele prestatieafspraken gemaakt over kwaliteit, profilering en valorisatie. Dit moet resulteren in reductie van het aantal opleidingen, versterking van de relevantie van het onderwijsaanbod voor de arbeidsmarkt, en ook in zwaartepuntvorming in het onderzoek en versterking van de impact van onderzoek;

- De lat in het hoger onderwijs gaat omhoog. De wet- en regelgeving wordt hiertoe aangepast om de maatregelen voor borging van de diplomakwaliteit, studiesucces, onderwijskwaliteit en -intensiteit, selectie, differentiatie in het onderwijsaanbod en de bekostiging te effectueren;
- Het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap ondersteunen de topsectorenaanpak van dit kabinet krachtig. De valorisatietaak van de instellingen wordt beter verankerd.

Hiermee zet het kabinet een koerswijziging in gericht op de geschetste uitgangspunten. Het gaat hierbij om stappen om het hoger onderwijs toekomstbestendig te maken. Dat gebeurt niet van vandaag op morgen, maar heeft tijd nodig en vergt een langjarig vastgehouden koers. Dat kan niet van bovenaf opgelegd worden, maar moet van binnenuit groeien en vergt de inzet van alle betrokkenen in en rondom het hoger onderwijs. Om hier snel voortgang in te boeken, zal ik als volgende stap dit najaar hoofdlijnenakkoorden met de hogescholen en de universiteiten afsluiten.

De minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie heeft aangekondigd in zijn nota Bedrijfslevenbeleid nadere uitwerking te geven aan de ideeën die zijn voortgevloeid uit de adviezen van de topsectoren, te weten:

- Het bevorderen van ondernemen en innoveren door een generieke fiscale faciliteit voor R&D in de Vennootschapsbelasting, vereenvoudiging van regelgeving en een MKB+ Innovatiefonds.
- Het versterken van publiek-private samenwerkingsverbanden waarin bedrijven, kennisinstellingen en overheden enerzijds gezamenlijk middelen aanwenden in het kader van kennis- en onderzoeksprogramma's, bijvoorbeeld in de vorm van Technologische Topinstituten, en anderzijds gezamenlijk zorgen voor de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, bijvoorbeeld in de vorm van Centres of Expertise.

Verder zal de minister in zijn nota bedrijfslevenbeleid ook duidelijkheid geven over de wijze waarop de overige financiële middelen bij de beste projecten terecht zullen komen en de kruisbestuiving tussen fundamenteel onderzoek en innovatief ondernemerschap wordt versterkt.

Samen vormen deze twee nota's de basis voor de richting die het kabinet wil inzetten: ondernemers, onderzoekers, docenten en studenten krijgen meer ruimte en uitdaging om zelf keuzes te maken en worden uitgelokt te investeren in hun kracht, te durven specialiseren en dus te kiezen. Zo werken we aan excellentie.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Halbe Zijlstra

De minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie,

Drs. M.J.M. Verhagen

1. Inleiding

Deze strategische agenda 'Kwaliteit in verscheidenheid' schetst een langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap. We willen toe naar een toekomstbestendig hogeronderwijsstelsel. Een stelsel van internationale allure, waarin studenten worden uitgedaagd, docenten met enthousiasme onderwijs geven en onderzoekers bijdragen aan wetenschappelijke doorbraken, het oplossen van de grote maatschappelijke vraagstukken en het vergroten van onze economische voorspoed.

Zo'n hogeronderwijsstelsel hebben we nodig, want de ambities zijn hoog. Nederland wil behoren tot de top van de kenniseconomieën. Dat vraagt om een brede basis van hoogwaardig hoger onderwijs en onderzoek en sterke zwaartepunten. Het kabinet wil een sterke verbinding tot stand brengen tussen het economische beleid voor de topsectoren en het beleid voor het hoger onderwijs en onderzoek. Keuzes maken en focussen op de eigen sterktes zijn daarbij kernwoorden. Nederland komt verder als we kiezen voor een gerichte inzet op een beperkt aantal economische (top)sectoren en grote maatschappelijke uitdagingen. Voor het Nederlands hoger onderwijs en onderzoek geldt dat belang van focus evenzeer. Het verhoogt de kwaliteit en zorgt ervoor dat hoger onderwijs en onderzoek hun cruciale rol kunnen spelen in de verdere ontwikkeling van de Nederlandse economie en samenleving.

In de Bedrijfslevenbrief heeft het kabinet zijn aanpak geschetst om Nederland innovatiever, ondernemender en concurrerender te maken.¹ Centraal hierin staat de aanpak van negen topsectoren. In de gouden driehoek van bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid worden agenda's opgesteld met acties die nodig zijn om de sectoren ook internationaal op de kaart te houden. Uit de adviezen van de topsectoren² is naar voren gekomen dat publiek-private samenwerking tussen onderwijs, onderzoek, overheid en het bedrijfsleven hierbij van groot belang is.

Topsectorenaanpak

Met de topsectorenaanpak wil het kabinet de concurrentiekracht van de sectoren water, agro en food, tuinbouw en uitgangsmaterialen, high tech, life sciences, chemie, energie, logistiek en creatieve industrie versterken. De gekozen sectorale aanpak maakt het mogelijk dat per sector integraal overheidsbeleid wordt gevoerd. Op die manier wordt optimaal gegarandeerd dat de keuzes ten aanzien van bijvoorbeeld ook onderwijs en onderzoek samen het belang van de sector dienen. Bedrijven, kennisinstellingen en overheid identificeren gezamenlijk knelpunten en kansen per topsector, omdat deze drie partijen samen bij uitstek over de benodigde kennis beschikken. Op 17 juni 2011 hebben de topteams, bestaande uit een boegbeeld uit de sector, een vertegenwoordiger uit de wetenschap, een hoge ambtenaar en een innovatieve topondernemer uit het mkb, hun agenda's gepresenteerd. De topteams pleiten onder andere voor meer samenhang en zwaartepuntvorming binnen het onderwijs, een betere aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt met bijzondere aandacht voor techniek en het opstellen van onderzoek en innovatie roadmaps per topsector. Voor Prinsjesdag volgt een kabinetsreactie op de agenda's van de topteams.

Het rapport van de commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' (commissie-Veerman)³ heeft het kabinet en het hele hogeronderwijsveld ervan doordrongen dat een kwaliteitsimpuls in het hoger onderwijs nodig is en dat ingrijpende veranderingen daarom urgent zijn. Het Nederlandse hoger onderwijs is over het algemeen van goede kwaliteit, maar de ambities van Nederland vragen om een kwaliteitsverhoging. Bovendien is de kwaliteit van de hbo-bachelor niet meer onomstreden. Er is twijfel gerezen over de

¹ TK 32 637, nr. 1

² TK 32 637, nr. 14

³ TK 31 288, nr. 96

diplomakwaliteit. Het kabinet heeft zijn voorstellen op dit punt al eerder gepresenteerd.⁴ In deze strategische agenda stel ik daarnaast een aantal koerswijzigingen voor om het huidige hogeronderwijsstelsel toekomstbestendig te maken.

1.1 Het hogeronderwijsstelsel in 2025

Als vertrekpunt schets ik in deze strategische agenda het perspectief voor het hoger onderwijs en de wetenschap in 2025. Bewust kiest het kabinet voor een perspectief dat verder weg ligt dan het einde van deze kabinetsperiode. Op die manier wordt scherper welke veranderingen in het beleid noodzakelijk zijn en tot welke beleidskeuzes dat leidt voor deze kabinetsperiode.

Studieklimaat

De studiecultuur aan hogescholen en universiteiten kenmerkt zich in 2025 door uitdaging, presteren en het maximale uit je studie en je eigen vermogens halen. De lat ligt hoger en de student die daar niet overheen kan springen, zal zijn ambities moeten bijstellen. Dit vraagt ook van het funderend onderwijs dat de lat hoger wordt gelegd. Niet iedereen kan het niveau van havo of vwo aan. Net zo goed als niet iedereen een toponderzoeker kan worden.

De lat kán ook hoger liggen, omdat de kwaliteit van het onderwijs aan hogescholen en universiteiten in 2025 is verbeterd. Ook de docenten zijn beter, zowel inhoudelijk als qua didactische vaardigheden. Het onderwijs is bovendien intensiever: er zijn meer contacturen en er is een betere verhouding tussen het aantal studenten en docenten. Daarnaast worden de studenten veel beter begeleid bij de keuze van hun studie en bij hun studievoortgang. Afstuderen binnen de daarvoor gestelde norm is normaal.

Bij een dergelijke cultuur hoort ook dat instellingen voor opleidingen kunnen selecteren. Op die manier worden groepen studenten gecreëerd die door hun interesse en inzet ook elkaar stimuleren. Ambitieuze en excellente studenten worden meer uitgedaagd door een groter aanbod van honoursprogramma's. Ook het aantal herkansingen is verminderd om uitstelgedrag tegen te gaan. Studenten worden geïnspireerd, doordat zij bijvoorbeeld betrokken zijn bij het (praktijkgericht of fundamenteel) onderzoek aan hun instelling of tijdens hun studie al een kijkje in de keuken van de beroepspraktijk kunnen nemen. Voor andere studenten is het aantrekkelijk dat zij ervaringen kunnen opdoen in het buitenland, hetzij studierend, hetzij werkend. Studenten zijn beter voorbereid op een arbeidsmarkt waarvoor internationale ervaring steeds belangrijker wordt. Dit alles is niet nieuw in het hoger onderwijs, maar in 2025 wel de gebruikelijke praktijk geworden.

Met de langstudeerdersmaatregel, de invoering van een sociaal leenstelsel in de masterfase en de introductie van collegegelddifferentiatie zijn studenten meer voor het hoger onderwijs gaan betalen. Maar daarvoor krijgen zij beter onderwijs en een inspirerend studieklimaat terug.

Het hoger beroepsonderwijs

In de beroepsgerichtheid ligt de kracht van de hogescholen. Deze beroepsgerichtheid staat centraal in al het bacheloronderwijs, het masteronderwijs en in het praktijkgericht onderzoek. Hbo-afgestudeerden dragen bij aan het innovatievermogen van de beroepspraktijk. Zij kunnen bijvoorbeeld arbeids- of productieprocessen analyseren en optimaliseren. Om dit te kunnen, hebben zij onderzoeks- en ondernemerschapsvaardigheden nodig. Het onderwijs aan een hogeschool is daarom verweven met het praktijkgericht onderzoek van de hogeschool, en er wordt intensief samengewerkt met het (regionale) bedrijfsleven en met universiteiten. Dit is wat het

⁴ Zie beleidsreactie op de eindrapporten Inspectie van het Onderwijs, 'Alternatieve Afstudeertrajecten', TK 31 288, nr. 67

onderwijs aan hogescholen tot hóger onderwijs maakt. Het hbo heeft een andere oriëntatie, maar wordt wel ervaren als gelijkwaardig aan het wetenschappelijk onderwijs.

Om dat hoge kwaliteitsniveau van onderwijs te realiseren, is in 2025 een veel gedifferentieerder onderwijsaanbod gerealiseerd. Sommige studenten volgen een tweejarig Associate-degreeprogramma als opstap naar een betere functie op de arbeidsmarkt of als opstap naar een hbo-bachelor. Andere studenten kiezen direct voor de hbo-bachelor en volgen daarbinnen, als dat in hun vermogen ligt, een excellentieprogramma. Daarnaast is er een grotere groep vwo'ers die kiest voor de beroepsgerichtheid van het hbo en die in het hbo ook meer op zijn plek is dan in het academisch gerichte wo. Deze groep vwo'ers kan het niveau van een hbo-bachelor in een intensief driejarig traject bereiken. Voor deze groep is het interessant om aansluitend ook een beroepsgerichte masteropleiding te kunnen volgen en zo in vier jaar een mastertitel te kunnen halen, net als in het wo. De afgestudeerden met deze professionele mastertitel zijn de potentiële vernieuwers van de beroepspraktijk. Zij beschikken op hun vakterrein over *state-of-the-art* kennis en vaardigheden, zijn ondernemend en analytisch onderlegd.

Deze differentiatie in het onderwijsaanbod vraagt van de hogescholen specialisatie. De hogescholen hebben daarom scherpe keuzes gemaakt. Sommige instellingen richten zich bewust op het aanbod van Associate-degreeprogramma's en bacheloropleidingen, omdat hun afnemend beroepenveld behoefte heeft aan afgestudeerden met deze kwalificaties. Andere hogescholen hebben de keuze gemaakt een uitdagend onderwijsaanbod te ontwikkelen voor vwo'ers en goede havisten. Hun docenten- en lectorencorps kan dit aan en zij hebben een omgeving die deze keuze ondersteunt; bijvoorbeeld door intensieve samenwerking met universiteiten en bedrijven 'on campus' en door de ontwikkeling van publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals Centres of Expertise. De onderwijskundige specialisatie gaat ook gepaard met profilering op inhoud. In dezelfde regio wordt niet meer hetzelfde onderwijs aangeboden door verschillende hogescholen. De hogescholen hebben afspraken gemaakt over een inhoudelijke taakverdeling en inperking van het opleidingsaanbod.

Dit proces van profilering tussen hogescholen en inhoudelijke specialisatie heeft plaatsgevonden in overleg met het afnemende beroepenveld. Dit is een absolute voorwaarde voor de kwaliteit van hoger beroepsonderwijs. De behoefte van de arbeidsmarkt op de middellange termijn en de samenwerking met werkgevers (publiek en privaat) zijn doorslaggevend voor het aanbod van opleidingen en het praktijkgerichte onderzoek. De hogescholen richten zich daarbij uitdrukkelijk op de behoeftes in de economische topsectoren en de belangrijke maatschappelijke sectoren, zoals zorg en onderwijs.

Tot slot is de cultuur aan de hogescholen er in 2025 één van kwaliteit. Kwaliteit staat centraal in alle bestuurslagen en bepaalt de beleidskeuzes van de instelling. De docenten, lectoren en examinatoren zijn degenen die de kwaliteit van onderwijs bewaken. Alle docenten hebben minimaal een mastertitel of zijn gepromoveerd. Bovendien is de kwaliteit van het onderwijs door de inperking van het aantal opleidingen aanzienlijk verhoogd en de kennisbasis versterkt. De lat voor studenten wordt hoger gelegd met landelijke toetsen voor kernvakken.

Het wetenschappelijk onderwijs

Het onderwijs aan de universiteit is gericht op academische vorming. Het daagt studenten uit ingewikkelde vraagstukken vanuit verschillende perspectieven te benaderen. Studenten leren theorieën te doorgronden en op zoek te gaan naar verificatie of falsificatie. Sommige studenten zullen gegrepen worden door de wetenschap en zich tot onderzoeker willen ontwikkelen, andere studenten zullen hun wetenschappelijke benadering van vraagstukken meenemen naar de beroepspraktijk. In 2025 kenmerken alle wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen zich door een sterke component

van academische vorming en is de verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs versterkt.

Die verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs is belangrijk in de masteropleidingen, maar moet ook versterkt worden in het bacheloronderwijs, vooral bij de grootschalige opleidingen. Om dit te realiseren richt iedere instelling zich op haar belangrijkste sterktes. Alle universiteiten en onderzoeksinstellingen ontwikkelen een scherper eigen profiel dan zij nu hebben. Hoewel de instellingen de weg van meer profilering nu al zijn ingeslagen, is door een intensief proces van zwaartepuntvorming in onderzoek en onderwijs het landschap in 2025 echt veranderd. Door de disciplinaire specialisatie van universiteiten zijn niet alleen het onderzoek en het masteronderwijs versterkt, maar is ook de kwaliteit van het bacheloronderwijs verhoogd. Bovendien is ook in het wo de aansluiting tussen de masteropleiding en de arbeidsmarkt beter, doordat er meer wordt samengewerkt met het werkveld. Er zijn aan elke universiteit meer docenten en onderzoekers per student actief, waardoor er sprake is van een hechte disciplinaire *community* van studenten, docenten en onderzoekers.

Waar mogelijk wordt voor deze specialisatie inhoudelijk samengewerkt, ook met de belangrijkste nationale onderzoeksinstituten en het georganiseerde bedrijfsleven. Er is nog steeds een verschil in breedte tussen de universiteiten in Nederland, maar ook aan de algemene universiteiten heeft een proces van zwaartepuntvorming plaatsgevonden. Elke universiteit is op zijn terrein van wereldklasse. Gezamenlijk worden alle disciplines in voldoende mate gedekt. De specialisatie komt vooral tot uitdrukking in het onderzoek en het daarop aansluitende (research)masteronderwijs. De universiteiten hebben voor de bachelorfase gezorgd voor een dekkend aanbod van de grotere opleidingen, maar hebben ook in het bacheloronderwijs keuzes gemaakt die aansluiten bij de onderzoekszwaartepunten van de instelling.

Dit proces van profilering zorgt voor uitstraling en reputatieversterking van het Nederlandse kennissysteem in binnen- en buitenland. Iedere aanstaande student of onderzoeker in binnen- en buitenland weet voor welke disciplines hij bij welke Nederlandse universiteit moet zijn als hij het beste onderwijs wil volgen of onderzoek van wereldklasse wil doen. Nationale en internationale bedrijven – en zeker die in de topsectoren – kennen de reputatie van instellingen, werken intensief met de instellingen samen en kunnen daarom de afgestudeerden vinden die het beste bij hun bedrijf passen. En innovatieve bedrijven en investeerders weten waar het beste onderzoek zit op hun terreinen.

Wetenschap

Het onderzoekslandschap kent in 2025 een aantal uitgesproken, internationaal erkende en concurrerende onderzoekszwaartepunten, die goed in staat zijn om Europese fondsen te verwerven omdat zij goed zijn ingebed in sterke Europese allianties. Deze zwaartepunten trekken (buitenlandse) studenten en onderzoekstalent aan. De zwaartepuntvorming vindt zijn wortels in de wetenschappelijke uitdagingen voor toekomstige kennisontwikkeling, in de maatschappelijke uitdagingen van de samenleving van morgen en in de bijdragen aan huidige en toekomstige economische topsectoren. Fundamenteel en vrij onderzoek, de basis van toekomstige kennisontwikkeling maar ook van innovatie en vernieuwing, krijgt hierbij voldoende ruimte.

Wetenschappelijke kwaliteit en impact zijn de belangrijkste criteria voor het vormen van deze zwaartepunten. Binnen de zwaartepunten wordt nauw samengewerkt met bedrijven uit Nederlandse topsectoren, en met maatschappelijke organisaties voor de antwoorden op de grote uitdagingen van deze eeuw. De zwaartepunten zorgen zelf bovendien voor nieuwe, innovatieve bedrijvigheid. Publiek en privaat gefinancierd onderzoek weten elkaar goed te vinden. Zulke kennisclusters zijn bijvoorbeeld ontstaan rond specialisaties op terreinen zoals *food en flowers*, water, energie en gezond ouder worden. De regio is hierbij een belangrijk ankerpunt, samenwerken gaat immers makkelijker in elkaars

fysieke nabijheid. Op verschillende plaatsen in Nederland vindt dit soort regionale samenwerking al plaats, denk aan de High Tech Campus in Eindhoven, het Wageningen Research Center of het Bio Science Park te Leiden. Samenwerking is echter niet beperkt tot de regio. Ook landelijke en internationale samenwerking leveren een belangrijke bijdrage aan de zwaartepunten.

De verbindingen tussen fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek, innovaties in bedrijven en maatschappelijke vernieuwing zijn in 2025 veel hechter en steviger ingebed. Naast wetenschappelijke kwaliteit en het criterium van excellentie zijn economische en maatschappelijke impact centrale waarden in het wetenschapssysteem. Net als de ruimte om inter- en multidisciplinair samen te werken en nieuwe gebieden te ontginnen. Daarbij worden onderzoekers meer gewaardeerd om hun ondernemerschap. Resultaten van het wetenschappelijk onderzoek vinden daardoor sneller en beter hun weg naar innovatieve producten, processen en diensten. Ook levert het wetenschappelijk onderzoek een grotere bijdrage aan het oplossen van maatschappelijke vragen. Die lossen we op in Nederland, maar natuurlijk ook in andere landen, waar men met dezelfde problemen kampt. De Europese en internationale samenwerking is in 2025 intensiever dan nu.

1.2 Stand van het huidige hogeronderwijsstelsel

Om naar dit langetermijnperspectief toe te werken, moeten een aantal zwakke plekken in het huidige hogeronderwijsstelsel worden aangepakt. De kwaliteit van het hoger onderwijs is over het geheel genomen goed, maar moet verbeterd worden. De commissie-Veerman geeft in haar rapport een scherpe analyse van de tekortkomingen in het Nederlandse hogeronderwijsstelsel: "Nederland heeft zich als doel gesteld om tot de top-5 van de meest concurrerende economieën in de wereld te behoren. [We redden] dit niet [...], als we op de huidige voet doorgaan. Het Nederlandse hoger onderwijs moet veel en ook snel beter. De studie-uitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen." En dat terwijl universiteiten en hogescholen hun positie moeten bevechten in een toenemend internationale context die sterk competitief van aard is. "De commissie vindt daarom dat het huidige bestel *niet toekomstbestendig is*. Het advies is: *geef een krachtige impuls aan de kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse hoger onderwijs*."⁵

De commissie-Veerman constateert dat het hoger onderwijs onder druk staat door de groei van studentenaantallen. De verwachting is dat het totaal aantal ingeschrevenen in 2020 ten opzichte van 2009 zal zijn gestegen met 26% in het voltijd hbo en 35% in het wo. Het totaal aantal ingeschrevenen komt dan in 2020 uit op ruim 800.000 studenten.⁶ Deze toename is aan de ene kant nodig: elk talent telt, gezien de behoefte van de arbeidsmarkt. Vooral op het gebied van zorg, onderwijs en bèta-techniek zijn tekorten te verwachten.⁷ Tegelijkertijd kan de groei niet goed opgevangen worden zonder fundamentele aanpassing van het stelsel.

Het belangrijkste wat moet gebeuren in het hoger onderwijs is dat de kwaliteit over de volle breedte omhoog moet. Het stelsel kent daarnaast een aantal zwakke plekken. Allereerst is het opleidingsaanbod te versnipperd. Scherpere keuzes in het aanbod zullen de kwaliteit, doelmatigheid en transparantie van het onderwijs ten goede komen. De commissie-Veerman pleit daarom voor meer profilering door instellingen. Het tegengaan van versnippering en meer aandacht voor profilering zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het stelsel als geheel is erbij gebaat als instellingen zich meer

⁵ commissie-Veerman, 2010, p. 8

⁶ Bron: referentieraming, 2010

⁷ SER, 2011; ook de zogenoemde 'topteams' wijzen in hun analyses op tekorten aan bèta-technici voor de topsectoren.

specialiseren, focussen op hun sterktes en zwakke opleidingen en disciplines afbouwen. De huidige versnippering maakt dat studenten moeilijker een studiekeuze kunnen maken. Een derde van de studenten stopt al na een jaar met de studie of switcht naar een andere studie.⁸ Dit komt deels doordat studenten zich soms onvoldoende oriënteren voordat zij hun studiekeuze maken. Hogescholen en universiteiten brengen echter ook onvoldoende focus aan in hun onderwijsaanbod.

Een tweede zwakte van het stelsel is dat het onvoldoende is ingericht op de diversiteit van de studentenpopulatie. Daardoor worden studenten enerzijds onvoldoende uitgedaagd en is er anderzijds sprake van hoge uitval. Hoewel Nederland internationaal gezien met 72% een middenpositie inneemt ten aanzien van het studiesucces⁹, is het ongewenst dat slechts een kleine tweederde van de hogeronderwijsstudenten na 6-7 jaar een diploma heeft en slechts 43% na vier jaar.¹⁰ Er is meer differentiatie nodig naar vorm en niveau. Zo zijn er te weinig opleidingen voor excellente studenten; momenteel neemt in het wo 3,2% van de studenten deel aan een excellentieprogramma, in het hbo is dit slechts 0,17%.¹¹ Illustratief is ook dat het aandeel vwo'ers in de instroom in het hbo sterk is afgenomen van 20% in 1995 naar 9% in 2008.¹² Daarnaast heeft Nederland in vergelijking met het buitenland weinig studenten in korte hogeronderwijsprogramma's. In 2006 is mede in dit licht gestart met Associate-degreeprogramma's. Op dit moment volgen ruim 3000 studenten zo'n programma. Ook het aandeel masterstudenten in Nederland (26%) is internationaal vergeleken beperkt. Dat laatste heeft te maken met de relatief grote omvang van het Nederlands hbo (waarin de bachelor een eindkwalificatie is).

Grotere diversiteit in het onderwijsaanbod is niet alleen belangrijk om de studentenpopulatie beter te bedienen, maar ook voor de vraag van de arbeidsmarkt. De vraag naar hoger opgeleiden neemt toe. Daarnaast wordt het werk complexer en ontstaat in verschillende sectoren meer functiedifferentiatie; een mooi voorbeeld is de Nurse Practitioner in de zorg. Maar ook in de rechten vindt een dergelijke herordening van taken en benodigd opleidingsniveau plaats. De vraag vanuit de arbeidsmarkt is dus ook aan verandering onderhevig. Bovendien wordt de arbeidsmarkt vooral voor hoger opgeleiden internationaler van karakter. Dat vereist een goede afstemming tussen onderwijsinstellingen en werkveld. Op dit moment is deze afstemming van sector tot sector verschillend geregeld. Dat is ook goed, want sectoren zijn verschillend van aard. De afstemming moet echter een structureler en duurzamer karakter krijgen.

De commissie-Veerman wijst daarnaast op twee structurele manco's in het hogeronderwijsstelsel, die bedreigend zijn voor de kwaliteit. Het eerste is de te geringe verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek. In het wo staat die onder druk door de grote toestroom van studenten. Vooral binnen de alfa- en gammasector speelt dit. In het hbo ontbreekt het nog aan voldoende praktijkgericht onderzoek om het onderwijs en de innovatie in het bedrijfsleven genoeg te kunnen verrijken. In de komende jaren moet het praktijkgericht onderzoek daarom verder worden uitgebouwd. Tweede zorgpunt betreft het niveau van de docenten in het hbo. Het opleidingsniveau van deze docenten is – ook internationaal gezien – te laag. In het wo is niet het opleidingsniveau van docenten het probleem, maar de aandacht die onderwijs krijgt in vergelijking met onderzoek. Daarom zijn ook in het wo investeringen in de didactische kwalificaties van het personeel nodig.

Stand van de wetenschap

Met een citatiescore van 1,33 en een vierde plaats mondiaal, is de kwaliteit van het Nederlandse onderzoek van topniveau. Daarnaast zijn de Nederlandse publiek

⁸ Inspectie van het Onderwijs, 2010

⁹ HIS-Eurostat, 2009

¹⁰ 1-cijfer HO

¹¹ Monitor OCW, 2011

¹² Onderwijsraad, 2009

gefinancierde onderzoekers ook erg productief. Met 2,5% van de mondiale kennisproductie is ons land relatief gezien een flinke speler. Niettemin is ons land te klein om in alles uit te blinken, en dus zullen er voortdurend keuzes moeten worden gemaakt. Het kennislandschap moet een duidelijker profiel krijgen om internationaal zichtbaar te blijven. De instellingen hebben al een flink proces van keuzes maken en profileren achter zich. Toch zijn er signalen dat zij er nog onvoldoende in slagen om focus en massa te realiseren.¹³ Daarom wil ik dat de instellingen hun (profielings)keuzes beter op elkaar afstemmen. Ook zullen zij hun onderlinge samenwerking verder moeten uitbouwen, want Nederland kan nog heel wat schaalvoordelen behalen door beter samen te werken, zowel binnen de publieke sector als publiek/privaat.¹⁴ Van belang hierbij is het ontwikkelen van strategische partnerships in de gehele kennisketen: tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven, overheden en maatschappelijke organisaties. Samenwerking binnen de Europese Unie geeft eveneens sterke impulsen aan het nationale onderzoek- en innovatiepotentieel. Ook daarin zijn nog stevige stappen te zetten om focus en bundeling van krachten te realiseren en versnippering en duplicatie van inspanningen tegen te gaan.

Daarnaast blijft de toepassing en de impact van het onderzoek achter bij de excellente kwaliteit ervan. De resultaten van het onderzoek vinden nog te weinig of niet snel genoeg hun weg naar toepassing, noch in het bedrijfsleven noch in gezondheidszorg, veiligheid of het onderwijs. Resultaten van onderzoek moeten sneller leiden tot innovatieve producten, processen, diensten en tot nieuwe bedrijvigheid. Dit is belangrijk om onze concurrentiepositie met kennis te versterken, volgens de lijn kennis-kunde-kassa. In de 'pijplijn' die loopt van fundamenteel onderzoek via toegepast onderzoek naar innovatie doet Nederland het 'aan de voorkant' goed, maar minder goed 'aan de achterkant'. Investerings van bedrijven in R&D, met name in het midden- en kleinbedrijf, blijven achter, evenals de inzet van risicokapitaal, en er is onvoldoende samenhang in private en publieke R&D-inspanningen. De topsectorenaanpak van dit kabinet is vooral gericht op het verbeteren van deze situatie, maar ook deze strategische agenda heeft aandacht voor dit probleem.

Tot slot kent Nederland relatief weinig onderzoekers, promovendi en gepromoveerden. Het NOWT-rapport 2010 constateert dat het aandeel onderzoekers en ander R&D-personeel in de Nederlandse beroepsbevolking in vergelijking met de referentielanden het laagste is, op China na. En China is bezig met een geweldige inhaalslag. Er zijn ongeveer 8000 promovendi in Nederland. In 2007/2008 vonden ruim 3200 promoties plaats. Daarmee is het aantal gepromoveerden met 25% toegenomen sinds 2002/2003. Desondanks staat Nederland in Europa op de 8^e plaats als het gaat om het relatieve aantal gepromoveerden (EU-27).¹⁵ Dat leidt ertoe dat R&D-intensieve bedrijven moeilijk mensen kunnen vinden, maar ook dat er bijvoorbeeld in het hbo of het voortgezet onderwijs weinig gepromoveerde docenten zijn. Daar staat overigens tegenover dat het aandeel ondersteunend R&D-personeel in Nederland beduidend groter is dan in andere landen.

1.3 Koerswijzigingen nodig

Er is een aantal ingrijpende koerswijzigingen nodig om het Nederlandse hogeronderwijsstelsel toekomstbestendig te maken. Deze gelden voor zowel het beleid van de overheid als dat van de instellingen. Het gaat om:

1. Een strenger studieklimaat: de lat voor studenten omhoog, intensiever onderwijs, meer selectie en een grotere financiële bijdrage door studenten; kwaliteit van onderwijs boven kwantiteit van studentenaantallen (hoofdstuk 2);

¹³ Rathenau Instituut, 2010

¹⁴ NOWT, 2010

¹⁵ Bron: EUROSTAT

2. Een herordening van het opleidingsaanbod, meer profiel en meer differentiatie in het onderwijs: onderwijs beter laten inspelen op verschillen in aanleg en vermogen van studenten en op de behoeftes van de arbeidsmarkt; reductie van het versnipperde aanbod;
3. Samenwerking in de kennisketen van fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek en innovatie; netwerkorganisaties met gezamenlijke, publiek-private kennisopbouw in plaats van ieder zijn eigen expertise; zo komen tot een betere benutting van onderzoek (hoofdstuk 4);
4. Profilering en specialisatie van instellingen; versterken van zwaartepunten; belonen van kwaliteit en profiel in de bekostiging van universiteiten en hogescholen (hoofdstuk 5).

Deze onderwerpen werk ik in de hierna volgende hoofdstukken uit. Daarbij geef ik in elk hoofdstuk aan wat de beleidsdoelstellingen zijn voor 2015/2016 en welke concrete stappen in deze kabinetsperiode worden gezet. Hierbij besteed ik bijzondere aandacht aan de bijdrage van het hoger onderwijs aan de topsectoren. In hoofdstuk 6 geef ik een samenvatting van de hoofdpunten van de strategische agenda. Hoofdstuk 7 is de financiële paragraaf.

De geschetste koerswijzigingen zijn alleen mogelijk wanneer alle partners in het hoger onderwijs - universiteiten, hogescholen, docenten, studenten en onderzoekers - betrokken zijn en zich committeren aan het gezamenlijke toekomstperspectief. Ook werkgevers in de publieke en private sectoren moeten een belangrijke rol spelen. Om de ambities te realiseren zijn sterke en autonome instellingen nodig. De grote autonomie van onze hogeronderwijsinstellingen is de kracht van ons stelsel. Bij deze autonomie hoort echter ook *accountability* en het nemen van verantwoordelijkheid. Daarom wil ik met de instellingen (collectief en individueel) afspraken maken over de door hen te leveren prestaties op het gebied van kwaliteit en profilering. Het kabinet realiseert zich dat van de instellingen gegeven het budgettaire kader veel wordt gevraagd. Het hoger onderwijs pakt de opdrachten waar het voor staat echter al voortvarend op.

Met deze strategische agenda geef ik de koers aan voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap voor de komende jaren. Dat doe ik mede namens de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. De agenda bevat een concrete uitwerking van het advies van de commissie-Veerman. Daarmee bouwt de agenda voort op de eerder verschenen kabinetsreactie op dit advies.¹⁶ Bij het opstellen van de agenda heb ik gebruik gemaakt van twee adviezen die in de bijlage zijn opgenomen. Allereerst het advies dat prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sistermans en prof. dr. A.M.L. van Wieringen (hierna de werkgroep Profilering en Bekostiging) op mijn verzoek hebben opgesteld. Dit advies, met als titel 'Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek: Een proces aanpak voor profilering en profielgebonden bekostiging', heeft mij belangrijke bouwstenen gegeven voor de concretisering van het advies van de commissie-Veerman. Daarnaast heeft de Sociaal-Economische Raad recent een advies uitgebracht voor deze strategische agenda. De Onderwijsraad zal deze zomer adviseren over de strategische agenda. Het advies van de Onderwijsraad wordt nog vóór de parlementaire behandeling van de strategische agenda aan de Tweede Kamer aangeboden.

¹⁶ TK 31288, nr. 150

2. Studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit

De samenleving van de 21ste eeuw heeft behoefte aan jonge mensen die complexiteit aankunnen en internationaal georiënteerd zijn. Die uit ervaring weten dat het tijd, moeite en creativiteit kost om uit te zoeken hoe dingen werkelijk zitten, dat in nuances vaak essenties schuilen en dat internet noch politiek boven kritiek verheven zijn.¹⁷ Die niet alleen een beroep kunnen uitoefenen, maar dat beroep ook kunnen vernieuwen. Daartoe is vereist dat onze studenten, de kenniswerkers van morgen, op topniveau opgeleid worden via gedegen, intensief, activerend en met onderzoek verweven onderwijs. Dat onderwijs is geen visioen, ver weg in de toekomst. Onderstaande, willekeurig gekozen praktijkgevallen uit het bacheloronderwijs illustreren dat. Het zijn voorbeelden die duidelijk maken dat talent en gedrevenheid op verschillende plekken betekenis krijgen en dat als de lat hoog wordt gelegd onze studenten tot prachtige prestaties worden gebracht.

'Een bachelorstudent Industrieel ontwerpen aan de Universiteit Twente ontwikkelt een verbeterde versie van de zogenaamde Solar Cooker, een oven op zonne-energie, die geschikt is voor de Afrikaanse markt.'

'Studenten van de opleiding Automotive aan de HAN hebben vorig jaar samen met o.a. Burton Car Company de Burton EV1 ontwikkeld: een volledig elektrisch aangedreven sportauto.'

'Een student Trade Management (gericht op Azië) aan de Hogeschool Rotterdam heeft met zijn eigen importbedrijf Bureto in China businessdeals weten te sluiten over de uitvoer van fietsonderdelen van Chinees fabricaat aan de Nederlandse markt.'

'Studenten van Van Hall Larenstein hebben twee jaar geleden aangetoond dat het haalbaar is om op een boerderij een biogas- en ethanolinstallatie te combineren.'

Het is er dus al: uitdagend onderwijs, dat het beste uit studenten haalt. Maar het is er nog te weinig. De probleemanalyse uit het vorige hoofdstuk spreekt hier voor zich. De afgelopen jaren hebben veel instellingen stappen voorwaarts gezet naar een ambitieuze studiecultuur en naar meer studiesucces, maar het huidige kwaliteitsdebat over het hoger beroepsonderwijs, de hoge uitval en de mate van ontevredenheid onder afgestudeerden over hun opleidingen laten zien dat een echte kwaliteitscultuur nog op teveel plekken ontbreekt. En daardoor gaat veel potentieel verloren.

De lat moet dan ook omhoog, over de hele linie van het onderwijs, zowel in de opleidingen zelf als aan de kant van de student. Hoge exameneisen in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs, intake en selectie aan de poort van het hoger onderwijs, meer contacturen en kleinere onderwijsgroepen in vooral de eerste jaren van de bachelorfase, uitstekend gekwalificeerde docenten, excellentie in onderwijs, strengheid op studievoortgang, minder herkansingen en een rotsvaste borging van de basiskwaliteit; dat zijn in vogelvlucht de maatregelen die daartoe moeten leiden.

2.1 Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs

Kwaliteit van de instroom

De kwaliteit van het hoger onderwijs wordt voor een groot deel bepaald door de kwaliteit van de instromende studenten. Veel aandacht is de afgelopen jaren uitgegaan naar de examenkwaliteit in het vo en mbo en ook deze kabinetsperiode blijft dat prioriteit. Zoals uit het actieplan mbo 'Focus op Vakmanschap 2011 - 2015' blijkt, wordt het beleid voor

¹⁷ Zie ook 'Onderzoekend onderwijs', Jaarrede 2006 van de president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

de doorlopende leerlijnen taal en rekenen in het mbo voortgezet. Engels wordt een verplicht vak voor mbo 4. Examinering van taal en rekenen gaat plaatsvinden via centrale examens, uitgevoerd door het College voor Examens. Opleidingen met onvoldoende examenkwaliteit krijgen bestuurlijke sancties. Om de examens voor beroepsgerichte vakken te verbeteren, werkt de sector, in samenwerking met het bedrijfsleven, hard aan sectorale examenstandaarden (zogenoemde examenprofielen). Verder is in het genoemde actieplan als doel aangegeven dat mbo-instellingen voortaan voor examinering van beroepsgerichte vakken alleen nog gebruikmaken van examens die voldoen aan een landelijk kwaliteitskeurmerk. De minister van OCW heeft het College voor Examens gevraagd hiervoor een voorstel uit te werken en besluit op basis daarvan wanneer deze verplichting in werking treedt.

In het voortgezet onderwijs zijn eveneens de referentieniveaus voor taal en rekenen ingevoerd. Verder zijn de exameneisen aangescherpt (voor het centraal examen moet gemiddeld een voldoende worden gehaald en voor de kernvakken mag maximaal één vijf worden gescoord). Het beleid voor de komende periode, beschreven in het actieplan vo 'Beter Presteren', is er vooral op gericht de Nederlandse leerlingen in 2015 beter te laten presteren op leesvaardigheid, rekenen en *science* en op het realiseren van een ambitieuze leercultuur. Deze komt vooral tot uiting in het verhogen van het percentage leerlingen dat in kernvakken topprestaties behaalt, het verhogen van de prestaties van de 20% best presterende leerlingen in het vwo en een stijging van het percentage leerlingen dat in meer vakken examen doet dan minimaal is voorgeschreven. Het hoger leggen van de lat in het hoger onderwijs zal hierop een versterkend effect hebben.

Toelatingseisen

Anders dan voor studenten met een havodiploma of een vwo-diploma gelden voor studenten met een mbo 4-opleiding op dit moment geen nadere vooropleidingseisen. Dit heeft tot gevolg dat deze studenten toegang hebben tot het gehele hoger beroepsonderwijs, ook tot sectoren die geheel niet aansluiten bij hun vooropleiding. Zo heeft een mbo'er met de opleiding onderwijsassistent toelatingsrecht voor een hbo-techniekopleiding. Onderzoek wijst uit dat juist de groep studenten die kiest voor een niet-verwante vervolgstudie vaak uitvalt.¹⁸ Bij verwante doorstroom (bijvoorbeeld van mbo-techniek naar hbo-techniek) is het studiesucces juist goed te noemen. Bij wet ga ik mogelijk maken dat hogescholen aan studenten met een mbo-achtergrond nadere vooropleidingseisen kunnen stellen. Het spreekt vanzelf dat deze eisen voor aankomende studenten tijdig kenbaar moeten zijn. Ik zal dit nader uitwerken in de wetgeving ten behoeve van de implementatie van deze strategische agenda. Het mbo-veld zal hierbij betrokken worden.

Een andere groep studenten met hoge studieuitval zijn de studenten die met een hbo-propedeuse het wetenschappelijk onderwijs instromen. Zij vallen veel meer uit dan studenten met een vwo-opleiding. De huidige nadere vooropleidingseisen in het wetenschappelijk onderwijs zijn gekoppeld aan het vwo en niet adequaat voor de studenten met een hbo-propedeuse (zonder vwo-diploma). Universiteiten mogen aan deze categorie voortaan toelatingseisen stellen; deze studenten hebben dus niet langer toelatingsrecht.

Studiekeuze

Eén van de belangrijkste redenen dat zoveel studenten in het eerste jaar uitvallen, is het maken van een verkeerde studiekeuze. Studieloopbaanbegeleiding en voorlichting schieten vaak nog tekort. Veel instromers stoppen in het eerste jaar met hun studie: in het hbo breekt gemiddeld 30% de studie af, in het wo zo'n 25%.¹⁹ Van de studenten die

¹⁸ Onderwijsraad, 2008

¹⁹ 1-cijfer HO

doorstromen uit het voortgezet onderwijs en voortijdig hun studie afbreken is 51% van mening dat verkeerde studiekeuze één van de oorzaken was voor hun uitval.²⁰

Om de kwaliteit van de studiekeuze te bevorderen stel ik de volgende maatregelen voor:

- Goede voorlichting op grond van betrouwbare informatie en goede loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding;
- Vervroegen van de aanmeldingsdatum en brede invoering van studiekeuzegesprekken;
- en het bevorderen van brede bacheloropleidingen (zie 3.2).

Voorlichting en loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding

Aanstaande studenten moeten zich beter voorbereiden op hun studiekeuze. Uit onderzoek van onder andere de Onderwijsraad²¹ blijkt dat jongeren veel meer gebruik kunnen maken van onafhankelijke studiekeuze-informatie, zoals de door OCW gefinancierde website Studiekeuze 123.nl. Studiekeuze 123.nl kan nog verbeterd worden waar het gaat om informatie over de kwaliteit van het onderwijs (zoals het aantal contacturen, groepsgrootte en relevante kwaliteitsoordelen), het beroepsprofiel en over arbeidsmarktperspectieven van opleidingen (zoals kans op baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris). Met het bestuur van de Stichting Studiekeuze 123, waarin de studenten en de instellingen zijn vertegenwoordigd, worden hierover afspraken gemaakt.

Ook blijkt uit onderzoek dat meer inzicht in wat leerlingen later in de beroepsuitoefening en van hun loopbaanperspectieven kunnen verwachten hun keuzeprocess aanzienlijk kan verbeteren. Hier vervullen vooral de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs een rol. In beide onderwijssectoren is het besef groot dat de kwaliteit van de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding (LOB) omhoog kan en moet. In het vo en mbo wordt hier inmiddels ook stevig aan gewerkt. Die ontwikkeling zal het kabinet de komende jaren ook blijven ondersteunen. Zowel voor vo als voor mbo zijn daar middelen voor gereserveerd.

Ik hecht daarbij vooral aan het tot stand brengen van samenwerking tussen de onderwijssectoren, dus tussen het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs en tussen mbo en hbo. De diverse voorlichtings- en studiekeuzeactiviteiten moeten beter op elkaar worden afgestemd, ook om elkaar te kunnen versterken. Dat moet bovendien zowel in de regio gebeuren, dus tussen onderwijsinstellingen onderling, als op landelijk niveau. Een goed voorbeeld van deze landelijke samenwerking is het eind vorig jaar opgerichte 'Samenwerkingsplatform Informatie Onderwijs', waarin de PO-Raad, de VO-raad, de MBO Raad, de AOC-raad, de HBO-raad en de VSNU afspraken maken over onder meer eenduidige doorstroomgegevens. Interessant voorbeeld op regionaal niveau zijn de *pre university colleges* in Leiden, Eindhoven en het noorden van het land. Deze bieden zeer gemotiveerde leerlingen uit de bovenbouw van het vwo de mogelijkheid een onderwijsprogramma te volgen aan de universiteit. Het voltooien van het onderwijsprogramma leidt tot een diploma of een certificaat. Afhankelijk van het oordeel van de examencommissie van de universiteit waar de leerling uiteindelijk gaat studeren kan dit diploma leiden tot vrijstellingen. Dergelijke initiatieven zullen ook tussen havo en hbo tot stand moeten komen. Hiertoe worden pilots gestart. Deze zullen vooral gericht worden op het versterken van de beroepsgerichte oriëntatie van het havo. In de pilots zal ook worden onderzocht op welke wijze samenwerking tussen havo en hbo breder kan worden toegepast.

²⁰ ROA, 2008

²¹ Onderwijsraad, 2008

De *Aansluitingsmodule Algemene Studievoardigheden* is ook een goed voorbeeld van intersectoraal samenwerken. De module helpt scholieren om in te schatten of wetenschappelijk onderwijs een juiste keuze voor ze is – of het past bij hun interesse en competenties. De TU Delft en de Universiteit van Leiden hebben inmiddels samen met het voortgezet onderwijs in de eigen regio vier modules ontwikkeld, één voor elk profiel in het voortgezet onderwijs.

In het kader van het nationaal Actieplan e-learning hebben verschillende hogescholen (HAN, Fontys, Avans, Hogeschool Zuyd, Hogeschool Utrecht en Hogeschool Rotterdam) de krachten gebundeld om een generieke competentiewijzer voor het hbo te ontwikkelen. Inmiddels is hieruit *Kies actief* ontstaan. Met deze module kunnen aankomend studenten vaststellen of studeren aan het hbo iets voor hen is.

Vanuit de studenten is er kritiek op de kwaliteit van de studievoorlichting die wordt geboden via brochures van de instellingen.²² Voor zover deze kritiek terecht is, zullen de instellingen daarop worden aangesproken; zij zijn immers op grond van de WHW gehouden zodanige informatie aan studenten te verschaffen dat deze zich een goed beeld kunnen vormen van de inhoud en inrichting van het onderwijs. Wat de student mag verwachten, moet door de instelling duidelijk gemaakt worden in de onderwijs- en examenregelingen. Als de instelling niet levert wat de student had mogen verwachten, dan kan er sprake zijn van een wanprestatie of onrechtmatige daad en kunnen de studenten op grond van het reguliere recht (BW/Awb) in aanmerking komen voor een schadevergoeding.

Studiekeuzegesprekken en vervroegen aanmelddatum

Met de hogescholen en universiteiten zal in het kader van de prestatieafspraken over kwaliteit en studiesucces een specifieke afspraak worden gemaakt over het terugdringen van de uitval in het eerste jaar. Daartoe worden universiteiten en hogescholen in de gelegenheid gesteld studiekeuzegesprekken breed in te voeren. Een studiekeuzegesprek beoogt studenten meer zelfinzicht te geven. Daarnaast krijgen zij er betere informatie door over de factoren die bepalend zijn voor het succesvol doorlopen van de opleiding waarmee zij willen starten. Deze gesprekken zijn in de afgelopen jaren uitgetoetst in elf pilots bij universiteiten en hogescholen. Binnen die projecten zijn in 2009-2010 ruim 4.000 studiekeuzegesprekken gevoerd met aspirant-studenten. Studenten en docenten zijn daarover zeer enthousiast. Zo is de Hogeschool Rotterdam er inmiddels toe overgegaan om met alle instromende studenten een intakegesprek te voeren. Aanstaande studenten die een studiekeuzegesprek hebben gevoerd, achten zich beter geïnformeerd en meer bewust van hun geschiktheid voor de studie en van mogelijke verbeterpunten in hun studiehouding of -aanpak. Maar de gesprekken hebben ook andere effecten: zij bevorderen het gevoel van binding met de opleidingen, zo blijkt uit evaluatieonderzoek van de pilots.²³ Ook krijgen de opleidingen zelf door de gesprekken betere kennis van hun aanstaande studenten.

De Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht hebben samen het Centrum Studiekeuze opgezet. Dit bureau werkt voor leerlingen uit 5 en 6 vwo en mbo'ers en geeft persoonlijk advies op maat over de vervolgstudie. Daarbij maakt het bureau gebruik van interesse-, motivatie- en capaciteitentests. Ook brengt het bureau aankomende studenten in contact met een docent en student van de opleidingen die hun belangstelling hebben. Als de student bij een van beide instellingen niet de opleiding vindt die bij hem past, dan zorgt het bureau ervoor dat de student een afspraak krijgt met een contactpersoon van een andere instelling.

²² LSVb, 2011

²³ Kohnstamm Instituut, 2010

Om de studiekeuzegesprekken te kunnen plannen en uitvoeren hebben instellingen tijd nodig. Daarvoor is het nodig om de aanmelddatum te vervroegen. Vaak melden studenten zich laat aan. Door de combinatie met de zomervakantie kunnen er dan geen studiekeuzegesprekken meer worden gevoerd vóór de aanvang van het collegejaar. Studenten die voor de verkeerde studie kiezen, kunnen zodoende niet meer naar een andere opleiding worden begeleid.

Voor het vervroegen van de aanmelddatum voor een hogeronderwijsopleiding zal de wet worden aangepast. De periode na aanmelding is bedoeld voor het maken van de definitieve studiekeuze. Ik ga uit van 1 mei als uiterste aanmelddatum; dit is enkele weken voor de examens in het voortgezet onderwijs. Deze datum zal voor alle eerstejaarsbachelorstudenten aan alle bekostigde hogeronderwijsinstellingen hetzelfde zijn. Studenten die zich te laat aanmelden bij Studielink, na 1 mei, worden 'toelaatbaar'. Dat wil zeggen dat de instelling bepaalt onder welke voorwaarden de student nog wordt toegelaten. Die voorwaarden moeten duidelijk in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van de opleiding vastgelegd worden. Daarbij zal het gaan om het indienen van een motivatiebrief, het voeren van een studiekeuzegesprek of een vergelijkbare voorwaarde die gericht is op het bevorderen van het studiekeuzeprocess. Voor opleidingen met decentrale selectie blijven afwijkende regels voor aanmelding gelden: voor opleidingen met een beperkte capaciteit moeten studenten zich in beginsel voor 15 januari aanmelden.

Instellingen én studenten krijgen het wettelijk recht om een studiekeuzegesprek te vragen. Studenten zijn verplicht om een studiekeuzegesprek te voeren als de instelling hen daartoe uitnodigt en omgekeerd zijn instellingen verplicht om studiekeuzegesprekken te voeren als de student erom vraagt. Het gesprek is, zoals dat nu ook het geval is bij de pilots, adviserend van karakter. Uiteraard wordt de uitwerking van deze maatregel goed afgestemd met het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs en zullen de effecten worden gemonitord.

2.2 De lat omhoog

Het beleid is erop gericht een stevige impuls te geven aan de kwaliteitscultuur in het hoger onderwijs. De maatregelen richten zich in deze paragraaf op:

1. Intensief en activerend onderwijs
2. Een ambitieuze studiecultuur
3. Selectie aan de poort
4. Excellente trajecten

Intensief en activerend onderwijs

'De lat omhoog' betekent allereerst dat de student meer van de opleiding mag vragen dan nu wordt geboden. Studenten vinden dat het beter kan, zo blijkt uit tevredenheidsmetingen van afgestudeerden. Rond een kwart van de afgestudeerden in het hbo is ontevreden over de breedte, diepgang en moeilijkheidsgraad. Een derde vindt dat het niveau van de opleiding onvoldoende uitdagend was.²⁴ Verder vindt 42% dat docenten niet streng genoeg in de beoordeling waren en onvoldoende aandacht hadden voor studievoortgang. In het wo is 23-29% van de afgestudeerden niet tevreden over de breedte of de diepgang van de opleiding.²⁵

Nu de basisbeurs in de masterfase wordt omgezet naar een lening en studenten feitelijk meer voor het hoger onderwijs gaan betalen, moeten zij ervan uit kunnen gaan dat zij beter onderwijs krijgen aangeboden. De kwaliteitsimpuls in deze agenda, die mede uit de opbrengsten van de studiefinancieringsmaatregel en de langstudeerdersmaatregel wordt gefinancierd, is daarop gericht. In het regeerakkoord is hiervoor in deze kabinetsperiode

²⁴ ROA, 2010.

²⁵ www.studiekeuzeinformatie.nl.

een bedrag gereserveerd oplopend van € 200 miljoen in 2013 naar € 230 miljoen in 2015, en € 300 miljoen structureel.

Met de instellingen zal ik prestatieafspraken maken over de besteding van deze middelen. Deze afspraken zullen ambitieuze, maar haalbare doelstellingen omvatten. De instellingen zullen er met een bonus/malus op worden afgerekend. De resultaten zal ik monitoren aan de hand van indicatoren die in samenhang een beeld geven van bepalende factoren rondom kwaliteit en studiesucces. Deze afspraken worden verder uitgelegd in hoofdstuk 5.

Zoals in het regeerakkoord is aangekondigd, zullen deze middelen (voornamelijk) worden ingezet voor het verhogen van de onderwijsintensiteit. Dit moet ertoe leiden dat er in het onderwijs voldoende interactiemomenten tussen studenten en docenten plaatsvinden en dat onderwijs meer in kleine groepen wordt gegeven. Uit onderzoek blijkt dat het studiesucces van een student toeneemt wanneer hij deel uitmaakt van een kleine groep. De student is dan 'sociaal en academisch ingebed'. Dat thuis voelen binnen een faculteit, waarvoor contacten met medestudenten en staf belangrijk zijn, wordt gezien als een goede bescherming tegen voortijdige drop-out en studievertraging. Bovendien zorgt kleinschalig onderwijs ervoor dat studenten geholpen worden regelmatig te studeren. Op elke bijeenkomst wordt immers datgene wat via zelfstudie verworven is kritisch bediscussieerd. Ook blijken studenten van kleinschalig onderwijs meer op te steken. Curricula die relatief weinig drop-out kennen en weinig studievertraging zijn doorgaans kleinschalig van opzet en hanteren als uitgangspunt activerende onderwijsvormen (bijvoorbeeld het Probleem Gestuurd Onderwijs aan de Universiteit Maastricht).

Indicatoren voor een activerend onderwijsprogramma en kleinschaligheid zijn het aantal contacturen en de staf/student-verhouding. Contacturen vormen al enige tijd een zorgpunt in het hogeronderwijsbeleid. Volgens een inspectierapport uit 2007 bood ca. 30% van alle opleidingen gemiddeld minder dan tien contacturen aan per week in het eerste studiejaar (een update volgt dit najaar). Dit is niet acceptabel voor voltijdse opleidingen, zeker niet in het eerste jaar. Op die manier worden studenten immers niet geactiveerd om zich de stof eigen te maken en binding met de opleiding te krijgen. Ik hecht er dan ook aan dat opleidingen met minder dan tien contacturen tot het verleden behoren en zal daarover afspraken maken met de universiteiten en hogescholen. Ook wil ik per instelling afspraken maken over het verhogen van het aantal contacturen. Hierbij zullen inzichten uit onderzoek over de relatie tussen contacturen en zelfstudie en de effecten daarvan op het onderwijsrendement betrokken worden.²⁶

Bij die afspraken betrek ik ook de staf/student-verhouding, omdat dit een indicator is voor de groeps grootte. Zoals al opgemerkt, is het deel uitmaken van een kleine groep belangrijk voor het studiesucces van studenten. 'Klein' zijn de meeste groepen in het hoger onderwijs niet te noemen. De huidige verhouding tussen staf en studenten is bij universiteiten en hogescholen gemiddeld 1:20. Ter vergelijking: bij de university colleges is deze 1:10 - 15. De rendementen daarvan zijn na vier jaar 80-90% (het gemiddelde rendement van de wo-bachelor is 41% na vier jaar).

Bijzondere aandacht vragen de drie technische universiteiten. Hoewel deze instellingen een kwalitatief hoogwaardige reputatie genieten, scoren zij al geruime tijd laag op uitval en rendement, ook in vergelijking met de andere universiteiten. Dat is gezien de zwaarte en de moeilijkheidsgraad van de technische studies weliswaar te verklaren, maar vanuit het oogpunt van de arbeidsmarktbehoefte aan technisch opgeleiden en doelmatigheid van overheidsmiddelen zeer onwenselijk.

²⁶ Zie o.a. Van der Drift en Vos (1987) en RISBO/RuG (2010). In deze onderzoeken worden contacturen als een randvoorwaarde gepositioneerd voor zelfstudie; contacturen zouden gericht moeten zijn op het uitlokken van zinvolle zelfstudie. Naarmate er binnen een programma per instructie-uur een hoger aantal uren zelfstudie plaatsvindt, zouden de leerprestaties toenemen.

Uit de enveloppemiddelen van het vorige kabinet is vanaf dit jaar structureel € 10,9 miljoen extra beschikbaar voor de drie technische universiteiten. Ik wil dat deze universiteiten dit budget in de komende jaren inzetten voor hun onderwijs. Met de drie technische universiteiten zal ik aparte prestatieafspraken maken over het verhogen van de instroom van studenten en het rendement van de opleidingen voor dit budget.

Het primaire onderwijsproces moet centraal staan. Dat is voor mij het uitgangspunt bij de prestatieafspraken. Ik zal met de universiteiten en hogescholen nagaan waar nog overhead gereduceerd kan worden zonder dat dit ten koste gaat van het primaire proces. Ik zal tevens afspraken maken over het reduceren van de administratieve lasten voor de instellingen (hier denk ik vooral aan voorschriften die geen relatie hebben met de onderwijskwaliteit).

Ambitieuze studiecultuur

Studenten mogen meer vragen van het onderwijs. Maar het onderwijs mag ook meer vragen van de student. Een ambitieuze studiecultuur bestaat immers bij de gratie van wederzijdse verplichtingen, een samenspel tussen inzet van de student en goed onderwijs van de opleiding. Mede door de langstudeerdersmaatregel en het sociaal leenstelsel voor de masterfase, verwacht ik dat de aandacht van de student voor zijn studievoortgang en de tijd die hij in zijn studie steekt, zal toenemen. Studeren krijgt weer de hoogste prioriteit. Daar willen we naartoe.

In een ambitieuze studiecultuur moet nominaal studeren de regel zijn en geen uitzondering. Interessant is hier het initiatief van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) 'Nominaal = normaal'.²⁷ Met maatregelen als een scherpere matching tussen student en studie, kleinschalig en intensief onderwijs en modernisering van examenregelingen (dit laatste in de vorm van pilots) wil de EUR de studievoortgang aan haar opleidingen sterk verbeteren. Modernisering van examenregelingen komt hier neer op:

- het beperken van het aantal herkansingen voor tentamens;
- het doorvoeren van een compensatorische examenregeling (compensatie tussen of binnen vakken);
- het introduceren van harde knippen tussen bachelor 1 en bachelor 2 en bachelor 2 en 3 (hiervoor is noodzakelijk om bij onvoldoende voortgang ook negatief bindende studieadviezen af te geven in latere jaren dan het eerste jaar).

Deze maatregelen gaan bijvoorbeeld bij de opleiding rechten aan de EUR in 2012 gepaard met een gehele herziening van het curriculum waarbij de studenten in verschillende blokgroepen ('*Law firms*' of '*Law Colleges*') kleinschalig onderwijs krijgen volgens het tutorenmodel. Zo wordt de student meteen betrokken bij een ambitieuze studieomgeving, gaan studenten van jaar tot jaar gezamenlijk zonder studielast verder en studeren ze ook zoveel mogelijk gezamenlijk nominaal of met één jaar studievertraging af ('*class of 2015*').

Ik omarm deze pilot en zal de EUR en andere instellingen die daarmee aan de slag willen in wet- en regelgeving faciliteren (waarbij in eerste instantie vooral gedacht wordt aan het gebruik van de experimenteerbepaling in de WHW). Het gaat hier nog om experimenten, waarvan de effecten op kwaliteit en begeleiding van studenten zorgvuldig gemonitord moeten worden.

De hiervoor genoemde maatregelen kunnen ertoe leiden dat er studenten zijn die niet aan de verhoogde eisen voldoen en daardoor uitvallen uit het hoger onderwijs; dit ondanks het feit dat er in het mbo en vo ambitieuze kwaliteitsagenda's worden uitgevoerd waardoor leerlingen beter worden voorbereid op het hoger onderwijs. De verdergaande mogelijkheden voor intake en selectie van studenten (zie ook volgende

²⁷ EUR, 2011

paragraaf) kunnen dit voor een deel tegengaan, omdat daarmee eventuele deficiënties tijdig gesignaleerd kunnen worden. Verder is meer differentiatie van het onderwijs nodig om ervoor te zorgen dat opleidingen beter aansluiten bij de verschillende achtergronden en kwaliteiten van de studenten. Ook daar wordt aan gewerkt (zie hoofdstuk 3). Niettemin zal ik bij de prestatieafspraken met de instellingen rekening houden met het risico van extra uitval vanwege het hoger leggen van de lat.

Selectie aan de poort

De groeiende instroom in het hoger onderwijs zet de mogelijkheden voor instellingen om vorm te geven aan differentiatie en kwaliteit onder druk. Dat maakt instrumenten waarmee instellingen sneller de juiste student op de juiste plek krijgen urgent. In dat verband is selectie aan de poort relevant. Selectie aan de poort bevordert bovendien de motivatie en inzet van studenten. Bewust kiezen en zelfselectie worden ermee gestimuleerd. Selectie aan de poort heeft ook effect op hoe aanstaande studenten presteren in het voorbereidend onderwijs; zij halen veelal hogere cijfers, omdat daarmee de toelatingskansen toenemen. Verder draagt selectie bij aan een uitdagendere studiecultuur en een hoge kwaliteit van onderwijs. "Door selectie worden studentengroepen vaak homogener van samenstelling of motivatie hetgeen de prestaties van alle studenten bevordert."²⁸ Tenslotte, en dat benadrukt ook de werkgroep Profilering en Bekostiging, wordt met het toestaan van meer selectie ruimte gecreëerd voor profilering van instellingen.

Vanwege de positieve effecten van selectie, pleit de commissie-Veerman ervoor om selectie aan de poort in het hele hoger onderwijs mogelijk te maken. In deze regeerperiode worden in het licht van dat perspectief een aantal stappen gezet. Daarbij gaat het allereerst om het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent'²⁹, dat eerder dit jaar door de Tweede Kamer is aangenomen. Dit wetsvoorstel biedt de volgende mogelijkheden:

- Opleidingen, waar de onderwijskwaliteit door te grote groepen studenten onder druk staat, kunnen hun capaciteit reguleren op basis van kwalitatieve selectie. Deze mogelijkheid tot capaciteitsregulering betreft een mogelijkheid op opleidingsniveau.
- Opleidingen, die te typeren zijn als 'kleinschalig, residentieel onderwijs', zoals de *university colleges*, mogen studenten aan de poort selecteren.

Daarbovenop stel ik in deze strategische agenda voor om in een nog verdergaande mate selectie aan de poort mogelijk te maken. Uitgangspunt daarbij blijft dat selectie altijd gericht moet zijn op een betere afstemming tussen enerzijds het niveau en het profiel van de opleiding en anderzijds de capaciteiten en motivatie van de studenten. Tegen die achtergrond doe ik het voorstel dat opleidingen met een scherp onderwijs- of beroepsprofiel de mogelijkheid krijgen om selectie-eisen te stellen. Bij opleidingen met een scherp beroepsprofiel gaat het bijvoorbeeld om de kunstopleidingen en de hotelscholen. Bij opleidingen met een scherp onderwijsprofiel denk ik aan opleidingen met een hoog eindniveau, een sterke internationale oriëntatie of een intensief studieklimaat. Het 'onderwijsprofiel' op basis waarvan geselecteerd kan worden, kan betrekking hebben op het onderwijsconcept, het begin- of eindniveau van de opleiding of de onderwijshoud. Het profiel hoeft niet uniek te zijn, maar wel onderscheidend en er moeten heldere selectiecriteria uit voortvloeien.

Selectiecriteria kunnen eerdere onderwijsprestaties betreffen (zoals het minimumcijfer dat vereist is voor relevante vakken of de vakken waarin in het vo of mbo examen moet zijn gedaan) of bijvoorbeeld capaciteiten of motivatie. De wijze van selectie moet een combinatie van criteria betreffen. Uit onderzoek blijkt immers dat studiesucces door diverse factoren wordt beïnvloed. Het is dus niet de bedoeling dat selectie bijvoorbeeld uitsluitend betrekking heeft op eindexamencijfers.

²⁸ commissie-Veerman, 2010, p. 38

²⁹ TK 32 253, nr. 1

Het scherpe onderwijs- en/of beroepsprofiel, zoals hier geschetst, is in de huidige situatie een uitzondering. Dat zal veranderen naarmate het perspectief dat in hoofdstuk 1 is geschetst, in zicht komt en profilering van instellingen en opleidingen meer plaatsvindt. Dit zal een geleidelijke ontwikkeling zijn. Ik zal met de hogeronderwijsinstellingen afspraken maken over de opleidingen waar selectie kan worden toegepast (omdat deze al een scherp onderwijs- of beroepsprofiel hebben). Deze afspraken zijn onderdeel van de prestatieafspraken over kwaliteit en profilering (zie verder hoofdstuk 5). Het aantal opleidingen waarvoor geselecteerd mag worden, wordt op deze manier geleidelijk uitgebreid. Voordeel van deze aanpak is ook dat de effecten van selectie op kwaliteit, studiesucces en profilering goed gemonitord blijven.

Toelating via loting past niet in een stelsel waarin de afstemming tussen student en opleiding versterkt moet worden. De loting wordt dan ook (stapsgewijs) afgeschaft.

Excellente trajecten

Uit onderzoek van onder meer het CPB³⁰ blijkt dat getalenteerde studenten in Nederland te weinig worden uitgedaagd. Juist toptalent hebben we hard nodig voor wetenschappelijke doorbraken en innovatieve bedrijvigheid. Het onderwijs moet voor toppers dan ook een passend en uitdagend aanbod bieden. Dat begint uiteraard al in het funderend onderwijs, waar mede door het beleid van dit kabinet krachtige impulsen aan excellentie worden gegeven, vooral in het vwo.

Maar uiteraard is dat ook aan de orde in het hoger onderwijs. Daar kan nog een flinke slag gemaakt worden. In de vorige regeerperiode is met de instellingen een landelijk percentage van 10% (in 2014) afgesproken waar het gaat om het percentage studenten dat meer studeert dan het reguliere bachelorprogramma. Daarin is bovendien vanuit het Sirius Programma geïnvesteerd. Niettemin zijn de huidige percentages nog erg laag, vooral in het hbo (ca. 0,17%; in het wo is dit 3%). Recent onderzoek van ResearchNed³¹ heeft laten zien dat juist excellentietrajecten in het hbo de aantrekkelijkheid van het hbo voor vwo'ers vergroten. Hogescholen worden dan ook uitgedaagd zich hiervoor extra in te spannen. Meer samenwerking tussen de verschillende onderwijssectoren om tot een passend aanbod voor excellentie te komen, zal hier ook stimulerend werken.

Om excellentie verder te stimuleren stel ik de volgende maatregelen voor:

- Ik maak met de universiteiten en hogescholen nieuwe prestatieafspraken over het percentage studenten dat deelneemt aan excellent onderwijs. Daarbij ga ik uit van het huidige streefcijfer van 10%.
- Instellingen mogen voor duurdere, excellente, trajecten meer collegegeld vragen. Zij hebben dan meer mogelijkheden om zich op excellentie te profileren. Via collegegelddifferentiatie kunnen extra middelen aangeboord worden, in aanvulling op de rijksbijdrage. De meerinkomsten kunnen worden benut voor extra voorzieningen om een hoger niveau te bereiken en vast te houden, zoals extra docenten, gastdocenten of extra studiebelasting. De kosten voor deze voorzieningen hoeven dan niet ten laste te komen van het budget voor de reguliere opleidingen. Tegen deze achtergrond wordt collegegelddifferentiatie via het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent' mogelijk gemaakt bij opleidingen met residentieel, kleinschalig en intensief onderwijs (o.a. de *university colleges*). Daarbovenop stel ik voor dit ook mogelijk te maken:
 - voor programma's gericht op een hoger eindniveau. Het gaat hier om een track binnen de opleiding; de rest van de opleiding blijft toegankelijk tegen het wettelijk collegegeld.

³⁰ CPB, 2007 en 2011

³¹ ResearchNed, 2011

- o voor opleidingen met het oordeel excellent van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO). Hierbij gaat het per definitie om opleidingen met een grote toegevoegde waarde. De koppeling met het oordeel van de NVAO maakt transparant dat de student extra kwaliteit krijgt voor het hogere collegegeld.

2.3 Beter toegeruste docenten

Docenten zijn de dragers van de onderwijskwaliteit. Alleen met goede docenten, die kennis van zaken hebben en die kunnen inspireren en binden, krijgen we het onderwijs dat we nodig hebben.

Hbo-docenten moeten beter beslagen ten ijs komen als het om de vakinhoud gaat en, gezien de ontevredenheid van studenten op dit punt, strenger beoordelen. Om hbo-studenten op te leiden tot de innovatieve beroepsbeoefenaars waaraan onze kenniseconomie behoefte heeft, is het daarnaast noodzakelijk dat het hbo-onderwijs sterker verbonden is met praktijkgericht onderzoek.

Voor de hogescholen is een adequaat opleidingsniveau van de docent hét speerpunt. Alle docenten in het hbo zouden zelf over een masterniveau moeten beschikken om de rol van vakdocent goed te kunnen vervullen. In het convenant 'LeerKracht van Nederland' en de meerjarenafpraak met de HBO-raad ter uitvoering van 'Het Hoogste Goed' uit 2008 was de inzet dat 70% van de docenten in 2014 over een mastergraad beschikt en 10% in 2017 over een PhD. De huidige stand van zaken is dat 55,2 % van de docenten in het hbo over een mastergraad beschikt, en 7,7% gepromoveerd is. Het is verheugend te constateren dat hier ten opzichte van de voorgaande jaren een flinke groei te zien is, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

Tabel: opleidingsniveau docenten in het hbo

	2005	2007	2009
Bachelor	47,0%	40,3%	35,4%
Master	45,5%	52,0%	55,2%
Phd	3,6%	4,8%	7,7%

Bron: POMO van 2006, 2008 en 2010 van het ministerie van BZK

Uit internationaal vergelijkend onderzoek uit 2009³² met tien andere Europese landen blijkt echter niet alleen dat het percentage gepromoveerde docenten in het Nederlandse hbo nog altijd relatief laag is, maar ook dat het percentage van masters en gepromoveerden tezamen in andere landen veel hoger is (gemiddeld bijna 80%). Gezien de stijgende lijn van het aantal masters en gepromoveerden in het Nederlandse hbo tot dusver lijkt het mogelijk om met de huidige financiële middelen (zie verder het financiële overzicht) hier de lat hoger te leggen dan de huidige 70%-ambitie. Mijn doel is dat 100% van de hbo-docenten in 2020 master- of PhD-opgeleid is. De eerste stap op die weg is 80% in 2016. Daarbij is het streven om ook docenten die vanuit hun praktijkkennis het onderwijs kunnen verrijken tot het masterniveau op te leiden.

Bij de prestatieafspraken die ik ga maken met de individuele instellingen zal de docentenkwaliteit één van de onderwerpen zijn waarover afspraken gemaakt worden.

De universiteiten zijn de afgelopen jaren meer gaan investeren in de onderwijsvaardigheden van hun personeel: om carrière te maken, zijn naast de onderzoekprestaties, meer en meer ook de bekwaamheden en prestaties in het onderwijs maatgevend. Dat is ook nodig. Ook de commissie-Veerman stelt nadrukkelijk dat "[b]innen universiteiten [...] het prestige toch vooral bepaald [wordt] door

³² E. de Weert & M. Soo, 2009

onderzoekresultaten³³ en dat universiteiten “meer aandacht voor onderwijs” moeten hebben.³⁴

De universiteiten werken al enige tijd met de zogenaamde basis- en seniorkwalificaties onderwijs (BKO/SKO) voor hun docenten. Ook bestaat er sinds begin 2008 het BKO-convenant dat voor alle universiteiten geldt. Deze aanpak ter verhoging van de onderwijskwaliteit voor nieuwe en zittende docenten heeft inmiddels een breed draagvlak.

Een goede ontwikkeling is ook dat er nu disciplinenetwerken voor wo-docenten zijn; op deze manier hebben de universiteiten invulling gegeven aan wat in de vorige strategische agenda de Hoger Onderwijs Academie werd genoemd.³⁵ Het gaat hier om disciplinaire innovatiecentra gericht op kwaliteitsverhoging van het bacheloronderwijs door samenwerking van docenten van verschillende universiteiten. Deze centra identificeren goede voorbeelden en doen onderzoek naar de onderwijspraktijk. Rendementsverhoging heeft bijzondere prioriteit. Deze innovatiecentra zijn onlangs gestart in het bètaonderwijs (met medefinanciering van OCW) en gaan binnenkort ook beginnen voor de rechtenstudie. Er is ook een budget beschikbaar voor dergelijke centra in het hbo. Hogescholen zijn al uitgenodigd om hiervoor een voorstel te doen. Daarbij zal ik vooral beoordelen of voldoende tegemoet wordt gekomen aan de eerder genoemde noodzaak dat hbo-docenten vakinhoudelijk een verbeteringslag moeten maken, ook op het punt van examinering.

De introductie van basis- en seniorkwalificaties onderwijs voor docenten in het wetenschappelijk onderwijs acht ik ook in het hbo waardevol. Zoals in het actieplan ‘Leraar 2020 – een krachtig beroep’ is aangegeven, wil ik bereiken dat in 2016 ook in het hbo de aanpak van BKO en SKO is ingevoerd. Initiatieven, die de beroepsgroep van lerarenopleiders in wo en hbo (VELON) hebben genomen, kunnen op dit punt een voorbeeld zijn. Mij gaat het vooral ook om professionalisering bij toetsing en examinering (zie verder 2.5). Docenten in het hbo moeten kunnen beschikken over voldoende professionele ruimte om naast de onderwijstaken ook de examineringstaken te kunnen verzorgen en zij moeten daar qua kennis, niveau en vaardigheden voldoende op toegerust zijn.

Voor het beter toerusten van docenten zijn de volgende middelen beschikbaar:

	2012	2013	2014	2015
Kwaliteit docenten	11.181	11.181	11.181	11.181
Functiemix	27.992	27.992	27.992	27.992
Extra scholingsmiddelen	2.800	2.800		
Scholingsfonds (lerarenbeurs); trekkingsrechten (raming)	12.000	12.000	12.000	12.000
Landelijk toetsen en professionalisering	2.000	2.000	2.000	2.000
	<u>55.973</u>	<u>55.973</u>	<u>53.173</u>	<u>53.173</u>

Bron: Rijksbegroting 2011, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, artikelen 6, 7 en 9.

2.4 Internationale oriëntatie

Internationalisering kan een belangrijke impuls geven aan het verhogen van de kwaliteit van het hoger onderwijs. De samenwerking tussen de Europese landen in het kader van het Bologna-proces is het afgelopen decennium een krachtige motor daarin geweest. De internationalisering in het onderwijs zal zich naar verwachting de komende jaren doorzetten. Instellingen en studenten laten zich steeds minder gelegen liggen aan nationale grenzen: dat blijkt uit de toenemende betekenis van internationale ranglijsten

³³ commissie-Veerman, 2010, p. 51

³⁴ commissie-Veerman, 2010, p. 48

³⁵ 'Het Hoogste Goed', Kamerstuk 31288, nr. 17, pag. 46

en instrumenten voor internationale transparantie en herkenbaarheid, zoals het kwalificatieraamwerk voor de Europese Hoger Onderwijs Ruimte (QF-EHEA), het Europees kwalificatieraamwerk voor Leven Lang Leren (EQF-LLL) en U-map. Instellingen spelen op de internationalisering in door het aanbieden van onder meer *international classrooms* en *joint-degree* opleidingen met buitenlandse partners, het vormgeven van een internationaal curriculum en het benchmarken van de kwaliteit van de opleiding met opleidingen van buitenlandse instellingen. De NVAO heeft voor internationalisering een 'bijzonder (kwaliteits)kenmerk' ontwikkeld en daarnaast een 'certificaat internationalisering' dat ook door het Europese Consortium voor Accreditatie zal worden overgenomen. Daarmee hebben de instellingen belangrijke instrumenten in handen gekregen om zich op het punt van internationalisering, nationaal en internationaal, te kunnen profileren. Ook voor internationaal georiënteerde studenten is het van belang dat deze instrumenten er nu zijn.

Bij de vormgeving van internationaal georiënteerd onderwijs vervullen docenten een hoofdrol. De internationale oriëntatie van hbo-docenten is echter nog beperkt: zowel de SER als de NVAO vragen daarvoor aandacht. Het gevolg daarvan kan zijn dat het midden- en kleinbedrijf, waar het merendeel van de hbo-afgestudeerden terecht komt, onvoldoende voorbereid is op de mondiale kenniseconomie en kansen misloopt.³⁶ Actualisering van de internationale kennis en ervaring van docenten is gebaat bij relaties met collega's, bedrijven en instituties elders in de wereld. Deze relaties zullen in veel gevallen internationale mobiliteit van docenten vergen.

Een goede beheersing van de Engelse taal is ook van groot belang voor internationaal georiënteerd onderwijs. Uit accreditaties en studentenenquêtes blijkt dat de Engelse taalvaardigheid van docenten in het hoger onderwijs voldoende is. De meeste instellingen voeren bovendien beleid om de kennis van het Engels te verbeteren.³⁷

Onverminderd belangrijk blijft dat studenten internationaal mobiel zijn tijdens hun opleiding. Op die manier leren zij over grenzen heen te kijken en winnen zij als afgestudeerden aan aantrekkingskracht op een internationaal georiënteerde arbeidsmarkt. In het kader van het Bologna-proces is vorig jaar dan ook de ambitie afgesproken dat 20% van de studenten in de Europese hogeronderwijsruimte in 2020 een (deel van de) studie in het buitenland volgt (voor Nederland is dit percentage momenteel ca. 17%; de doelstelling voor Nederland is dit percentage te verhogen naar 25% in 2013³⁸). Ook is daarbij afgesproken dat de mogelijkheden voor studentenmobiliteit gecreëerd worden binnen de curricula van de onderwijsprogramma's; dit leidt ertoe dat studenten geen studievertraging oplopen, omdat ze een deel van hun studie in het buitenland volgen. De mogelijkheid tot het aanbieden van *joint degrees* met instellingen in het buitenland is hiervoor zeer functioneel.

2.5 Kwaliteitsborging centraal

De waarde van een hogeronderwijsdiploma mag absoluut niet ter discussie staan. Dat is nu helaas wel het geval in het hoger beroepsonderwijs. Er is door de Inspectie van het Onderwijs³⁹ en de NVAO⁴⁰ onderzoek gedaan naar signalen over alternatieve afstudeertrajecten en de conclusies daarvan zijn voor een aantal opleidingen ronduit zorgwekkend. Het gaat hier om opleidingen die in het recente verleden geaccrediteerd zijn. De bevindingen van de inspectie en de NVAO laten dan ook zien dat de bestaande in- en externe borgingsmechanismen niet toereikend zijn om de problemen tijdig te detecteren en aan te pakken. Kwaliteitsproblemen komen niet snel genoeg aan het licht.

³⁶ Transfer, 2011

³⁷ Zie de rapportage 'Engelstalig onderwijs in het ho', Kamerstuk 31288, nr. 79

³⁸ Zie de internationaliseringsagenda HO, 'Het Grenzeloze Goed', Kamerstuk 31 288, nr. 44

³⁹ Inspectie van het Onderwijs, 2011

⁴⁰ NVAO, 2011

Het systeem heeft dus niet gewerkt zoals het zou moeten. Als kwaliteitsproblemen niet tijdig aan het licht komen, kunnen studenten ten onrechte een getuigschrift ontvangen.

Zoals ik in de beleidsreactie op de eindrapporten alternatieve afstudeertrajecten heb aangegeven zal mijn beleid op dit punt gericht zijn op drie doelen⁴¹:

- het versterken van het totale toezichtinstrumentarium (dus zowel accreditatie als inspectietoezicht), zodat kwaliteitsproblemen tijdig aan het licht komen.
- het extern valideren van toetsing en examinering, zodat er geen reden is om te twifelen aan de waarde van het diploma.
- een goede *governance*. De mate van autonomie die instellingen in het hoger onderwijs kennen is groot. Dat is ook de kracht van ons stelsel. Bij de grote autonomie die de wet de instellingen biedt, hoort echter ook de verantwoordelijkheid en *accountability* voor kwaliteit, en de naleving van de voorschriften op het gebied van de niveaubewaking. De instellingen moeten dit waarmaken.

Versterken toezicht

Het accreditatiestelsel wordt aangepast:

- De hogescholen moeten hun opleidingen in een landelijk cluster (vergelijkenderwijs) laten visiteren. Universiteiten doen dit al.
- Visitatiepanels worden niet langer samengesteld door de instellingen, maar benoemd door de NVAO.
- Visitatiepanels zullen voortaan colleges dan wel andere onderwijsactiviteiten moeten bijwonen om zich een concreet beeld te vormen van het didactische model binnen een opleiding.
- Het gerealiseerde eindniveau en de wijze van examinering zijn op dit moment samen één beoordelingscriterium. Gelet op het zwaarwegende belang van elk van beide onderwerpen ga ik tussen deze twee aspecten een duidelijke scheiding aanbrengen. Hierdoor wordt duidelijk dat een opleiding zowel qua examinering als qua gerealiseerd eindniveau voldoende moet zijn om geaccrediteerd te worden. Hiermee neem ik dit punt in het advies van de inspectie over. Dit zorgt ervoor dat het niet meer zo kan zijn dat twijfels over het gerealiseerde eindniveau bij de beoordeling zonder consequenties blijven. Hiervoor zal ik de WHW aanpassen.
- Met het oog op de beoordeling van de kwaliteit van afstudeerwerken moet gegarandeerd zijn dat de visitatiecommissie in onafhankelijkheid de te beoordelen werkstukken kiest. De visitatiecommissie maakt zelf een selectie uit een door de opleiding opgestelde complete overzichtslijst. Het accreditatiekader wordt zodanig aangescherpt dat de steekproef representatief moet zijn voor de gehele opleiding en een aanzienlijke hoeveelheid 'zesjes' bevat.
- Een toets nieuwe opleiding is gebaseerd op (papieren) plannen en niet op bewezen resultaten. Er kan dan onzekerheid zijn over realisatie van de plannen. De geldigheidsduur van de toets nieuwe opleiding wordt daarom beperkt. De maximale termijn van zes jaar wordt alleen toegekend als sprake is van verdiend vertrouwen in de kwaliteitszorg van de betrokken instelling.

Daarnaast wordt de rol van de inspectie uitgebreid. Het nieuwe toezicht van de inspectie zal risicogericht en proportioneel zijn, gebaseerd op factoren die een risico opleveren voor de kwaliteit van het onderwijs en het verlenen van graden in de periode tussen twee accreditaties in. Bij geconstateerde risico's zal nader onderzoek bij de instelling worden ingesteld. Dat onderzoek heeft betrekking op de wettelijke waarborgen voor de kwaliteit van het onderwijs en de diploma's, zoals het onderwijs- en examenreglement, de examencommissies, de interne kwaliteitszorg en de werking van de medezeggenschap. Ook signalen van studenten kunnen aanleiding zijn voor nader onderzoek.

⁴¹ De in deze paragraaf genoemde maatregelen gelden voor zowel hogescholen als universiteiten, tenzij anders is aangegeven.

Consequenties van de inspectieonderzoeken (waarvan de resultaten openbaar worden gemaakt) kunnen zijn:

- Onderzoek levert vragen op voor de eerstvolgende accreditatieronde.
- Onderzoek zet aan tot verbeteractie; bij ernstige twijfel zal daarover aan de inspectie gerapporteerd moeten worden door de instelling.
- Zo nodig kan de instelling worden aangemeld bij de minister met het oog op de start van de procedure voor intrekking van de accreditatie, de toets nieuwe opleiding of de instellingstoets kwaliteitszorg.
- Bij niet naleven van wet- en regelgeving kunnen bekostigings sancties worden getroffen.

Deze nieuwe vorm van toezicht is proactief, risicogericht en proportioneel van aard.

Extern valideren

Gelet op het inspectierapport over de borging van de diplomakwaliteit in het hbo is het noodzakelijk de externe legitimering van diploma's beter te borgen en de toetsingspraktijk te versterken. Daarvoor is het noodzakelijk dat hbo-opleidingen middels een sectorale aanpak hun kennisbases versterken. Het spreekt vanzelf dat werkgevers daarbij goed betrokken zijn.

Uitgangspunt voor mij is dat aan het einde van de kabinetsperiode elke hbo-opleiding ervoor heeft gezorgd dat de kennisbasis is versterkt en dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit zal moeten gebeuren door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken⁴², dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is. Ik besef dat de concrete invulling van de externe validering niet bij elke opleiding hetzelfde kan zijn. Niet bij alle opleidingen zal gewerkt kunnen worden met tijd- en plaatsonafhankelijke toetsing, zoals nu bij de lerarenopleidingen vorm krijgt. Deze aanpak stelt zeer hoge eisen aan het toetsingsinstrumentarium, zoals een landelijk register van vastgestelde toetsitems. Ik wil ook ruimte bieden voor andere aanpakken van landelijke en gemeenschappelijke toetsing. In het hoofdlijnenakkoord (zie hoofdstuk 5) zal ik met de HBO-raad afspreken op welke manier de externe validering en de versterking van kennisbases concreet gestalte krijgen. Ook zal ik afspreken welke stappen in de komende jaren moeten worden gezet om te komen tot brede toepassing in de gehele hbo-sector en aan welke vakgebieden voorrang wordt gegeven.

Ik zal middelen beschikbaar stellen voor het faciliteren van netwerken van examinatoren die bij andere instellingen als externe deskundige optreden. Tevens zal ik initiatieven op het gebied van landelijke toetsing stimuleren. Ik stel hiervoor in de periode 2011-2015 in totaal € 8 miljoen beschikbaar. Bij de lerarenopleidingen wordt deze slag al gemaakt.

Ik vind het belangrijk dat het wetenschappelijk onderwijs ook meer gebruik maakt van landelijke (voortgangs)toetsen. Ik zie namelijk bij de medische faculteiten goede voorbeelden van toetsing die het lerend vermogen van zowel studenten als docenten versterken en de toegevoegde waarde van de opleiding duidelijker maken. Anders dan bij het hbo zie ik echter geen aanleiding voor een grootschalige uitrol daarvan. De verwevenheid met het onderzoek en het opleidingsniveau van de docenten aan universiteiten zijn in beginsel voldoende waarborgen voor het niveau van de wo-diploma's.

⁴² Deze landelijke toetsing onderscheidt zich van een centraal schriftelijk examen (centrale examinering), omdat de landelijke toetsing zich alleen richt op de kernvakken, er geen format wordt voorgeschreven, de toets zowel aan het einde van de opleiding als gedurende de opleiding kan worden afgenomen en de toets door de instellingen in gezamenlijkheid wordt ontwikkeld.

Vijf medische faculteiten stellen gezamenlijk een voortgangstoets op en nemen deze vier maal per jaar af. Hiermee kan de voortgang per student en per instelling worden gevolgd en onderling worden vergeleken. Dit biedt instellingen de mogelijkheid om gedurende het collegejaar de toegevoegde waarde van het onderwijs te meten. Hierdoor heeft men een middel in handen waarmee men de kwaliteit van het eigen onderwijs kan verbeteren.

Bij wet ga ik regelen dat elke examencommissie een extern lid heeft. Managers met een financiële verantwoordelijkheid kunnen bovendien niet in de examencommissie worden opgenomen. In de Wet versterking besturing is aangegeven dat dit de wenselijke situatie is. Ik wil dat nu ook duidelijk regelen. Daarbij merk ik op dat het externe lid expertise kan meebrengen op vakinhoud of bijvoorbeeld toetsdeskundigheid. Het kan iemand uit het werkveld zijn of een collega van een andere faculteit of instelling (in binnen- of buitenland). Bij de uitwerking van deze wetswijziging zal ik bekijken hoe dit praktisch kan worden vormgegeven. Daarbij zal ook het uitgangspunt van kosteneffectiviteit worden gezien.

Ik ga er vooralsnog van uit dat met de externe examinatoren en de landelijke toetsing op kernvakken de externe validering van diploma's geborgd is.

Versterken governance

Uit het eindrapport over Hogeschool Inholland van de inspectie is gebleken dat het interne toezicht op de verschillende niveaus onvoldoende heeft gefunctioneerd waardoor de geconstateerde tekortkomingen niet tijdig zijn gedetecteerd. Op dit moment staat een in zwaarte toenemend instrumentarium ter beschikking. Dit begint met een bestuurlijk gesprek en kan vervolgens via diverse stappen waaronder '*naming and shaming*' ertoe leiden dat de wetgeving wordt gehandhaafd door bekostigingssancties.

Het ontbreekt de overheid aan een instrument om op het niveau van het bestuur van de instelling gericht te kunnen ingrijpen. Ik ben van mening dat de overheid wel over een dergelijke ultieme bevoegdheid zou moeten beschikken. Als geen van de interventies heeft gewerkt, zou de minister bij wijze van *ultimum remedium* de bevoegdheid moeten hebben een aanwijzing te geven. In het primair en voortgezet onderwijs bestaat een vergelijkbare mogelijkheid al. De aanwijzingsbevoegdheid die ik in de WHW zou willen opnemen, heeft als kernelementen:

- a. De aanwijzingsbevoegdheid richt zich op de raad van toezicht. De minister moet een aanwijzing kunnen geven als hij met betrekking tot de uitvoering van wettelijke regels ernstige tekortkomingen constateert.
- b. Van ernstige tekortkomingen is sprake indien geconstateerd wordt dat deze tekortkomingen negatieve consequenties hebben op stelselniveau (nadelige effecten voor, negatieve uitstraling naar het stelsel).
- c. Bij ernstige tekortkomingen is sprake van wanbeheer waaronder begrepen:
 - financieel wanbeheer;
 - ongerechtvaardigde verrijking;
 - onrechtmatig handelen.

Een belangrijk onderdeel van de *checks and balances* in het stelsel is een goede medezeggenschap. Ik verwacht van de hbo-instellingen dat zij naar aanleiding van de inspectieonderzoeken het gesprek aangaan met hun huidige studenten over de kwaliteit binnen de opleidingen. Een stevige interne kwaliteitszorg komt onder meer tot stand door een kritische medezeggenschap. Studenten, docenten en instellingen moeten samen afspraken maken om medezeggenschap tot een kwaliteitsinstrument te maken.

Het functioneren van de medezeggenschap op stelselniveau is het afgelopen jaar ook onderwerp van overleg met instellingen en studentenorganisaties geweest. In dat overleg zijn belemmeringen en oplossingen geïnventariseerd. Ook heeft de inspectie onderzoek

uitgevoerd naar het functioneren van opleidingscommissies. Op basis hiervan wil ik dat de opleidingscommissie bij haar taken meer nadruk legt op de taak om de kwaliteit van de opleiding te bevorderen. Ik ben van mening dat met de Wet versterking besturing, die op 1 september 2010 in werking is getreden, een evenwichtige medezeggenschapsstructuur is vormgegeven. Het functioneren van de medezeggenschap in de praktijk is echter cruciaal. Instellingen moeten investeren in een verbetering van de cultuur; de formele positie is sinds de invoering van de Wet versterking besturing op orde.

2.6 Wat gaan we doen?

Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs:

- De exameneisen in het mbo en vo worden strenger. In het vo wordt meer gestuurd op een ambitieuze leercultuur, onder andere door het verhogen van de prestaties van de 20% best presterende vwo-leerlingen.
- Om studenten een meer bewuste studiekeuze te laten maken wordt in de voorlichting via Studiekeuze 123.nl expliciete aandacht besteed aan de kwaliteit van het onderwijs en de arbeidsmarktperspectieven.
- Met de hogescholen en de universiteiten worden prestatieafspraken gemaakt over het verlagen van de uitval in het eerste jaar.
- Het kabinet steunt de ontwikkeling van beter loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding (LOB) in vo en mbo.
- Studiekeuzegesprekken worden breed ingevoerd. Om dit mogelijk te maken wordt de uiterste aanmelddatum voor studenten vervroegd naar 1 mei.

De lat omhoog:

- Met de instellingen worden prestatieafspraken gemaakt over intensivering van onderwijsprogramma's. Onderwijs moet voldoende interactiemomenten tussen studenten en docenten kennen door meer contacturen dan wel door meer in kleine groepen te werken. Naast de bestaande middelen voor studiesucces (ca. € 80 miljoen) wordt hiervoor in het regeerakkoord een bedrag van € 200 miljoen in 2013 oplopend naar € 230 miljoen in 2015 en uiteindelijk € 300 miljoen structureel gereserveerd. Instellingen worden afgerekend (door toepassing van bonus/malus) afgerekend op indicatoren, die een beeld geven van kwaliteit en studiesucces.
- Nominaal studeren wordt de regel in plaats van de uitzondering. Er zullen pilots starten aan hogeronderwijsinstellingen om te experimenteren met o.a. een jaarklassensysteem (inclusief het compenseren tussen vakken en een bindend studieadvies na het tweede jaar).
- Universiteiten en hogescholen mogen studenten selecteren aan de poort, als selectie is gerechtvaardigd op grond van het profiel van de opleiding dan wel voortvloeit uit de beroepseisen van de opleiding.
- Om te bevorderen dat er meer excellente onderwijstrajecten komen wordt collegegelddifferentiatie verder mogelijk gemaakt.

Beter toegeruste docenten:

- Het opleidingsniveau van hbo-docenten is erg laag vergeleken bij andere Europese landen. In 2020 moet 100% van de docenten in het hbo over een master- of PhD-grad

beschikken (gemiddeld percentage in andere landen is 80%). Een tussenstap is 2016: dan moet het percentage 80% zijn. Daarbij is het streven om ook docenten die vanwege hun praktijkkennis het onderwijs kunnen verrijken, tot het masterniveau op te leiden.

- De basis- en seniorkwalificaties onderwijs voor docenten, die in het wetenschappelijk onderwijs zijn toegepast, worden ook in het hbo geïntroduceerd.

Kwaliteitsborging:

- De inspectie krijgt een grotere rol en zal overgaan op een nieuwe vorm van risicogericht toezicht in de periode tussen twee accreditaties in.
- Het accreditatiestelsel wordt versterkt: zo moeten hogescholen hun opleidingen in een landelijk cluster laten visiteren en wordt een separaat oordeel over 'gerealiseerde eindkwalificaties' doorslaggevend voor de beslissing of accreditatie kan worden verleend.
- In elke examencommissie moeten externe deskundigen participeren. Managers met financiële verantwoordelijkheden kunnen geen lid zijn van een examencommissie.
- Alle hbo-opleidingen versterken de kennisbasis en zorgen ervoor dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit gebeurt door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is.
- Er wordt een aanwijzingsbevoegdheid in de wet opgenomen, die is gericht op de raad van toezicht. De minister moet een aanwijzing kunnen geven als hij bij de uitvoering van wettelijke regels ernstige tekortkomingen constateert.

3. Een meer geprofileerd en meer gedifferentieerd onderwijsaanbod

Het vorige hoofdstuk maakt duidelijk dat als het gaat om de kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs, het kabinet echt een grote slag wil maken. Dat kan niet zonder ook het onderwijsaanbod aan te passen. Er is behoefte aan een herordening van het opleidingsaanbod, een reductie van het aantal opleidingen, differentiatie in het type opleidingen en het aanbrenge van meer profiel in de opleidingen.

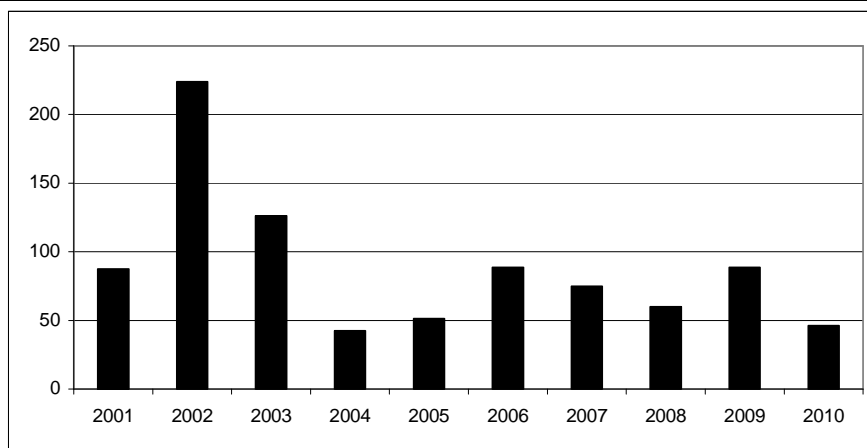
Eén van de kernboodschappen van de commissie-Veerman was dat als we de talenten die de Nederlandse studenten in huis hebben, maximaal willen ontwikkelen – en dat willen we -, we het onderwijsaanbod veel meer moeten differentiëren. De studentenpopulatie is heel divers, naar vooropleiding, belangstelling, niveau, leeftijd etc. Om die variatie recht te doen moet er ook een veel gedifferentieerder onderwijsaanbod komen. Niet elk leertraject past bij elke student. Met de beleidskeuzes in dit hoofdstuk wil ik de instellingen in de gelegenheid stellen om hun studenten beter te bedienen. Instellingen die zich daarin willen profileren en specialiseren, krijgen daarvoor nadrukkelijk de ruimte. Ook werkgevers hechten aan meer differentiatie in het onderwijsaanbod. De SER heeft in zijn advies voor de strategische agenda benadrukt dat voor de arbeidsmarkt vooral meer differentiatie naar niveau van belang is. Daarom pleit de SER bijvoorbeeld voor de Associate degree en voor excellentieprogramma's. Daarnaast is meer flexibiliteit nodig in het onderwijs voor werkenden, om een leven lang leren te bevorderen.

Om de kwaliteitsverhoging die het kabinet nastreeft te realiseren, moet het onderwijsaanbod ook compacter worden, met meer brede bacheloropleidingen in zowel hbo als wo. Er zijn momenteel ruim 220 unieke bacheloropleidingen in het hbo en ongeveer 200 in het wo. Voor de masterfase gaat het om 65 unieke masteropleidingen in het hbo en 660 in het wo. De meeste opleidingen worden bovendien op meerdere locaties aangeboden. Het totale aanbod omvat daarmee ongeveer 1500 bachelor- en 250 masteropleidingen in het hbo en 450 bachelor- en 1060 masteropleidingen in het wo.⁴³

Ontwikkeling in nieuw onderwijsaanbod

Elk jaar dienen onderwijsinstellingen aanvragen in voor nieuwe opleidingen. Voor het starten van een nieuwe opleiding moeten instellingen eerst een macrodoelmatigheidstoets doorlopen en vervolgens een toets nieuwe opleiding bij de NVAO. Het aantal aanvragen voor nieuwe opleidingen zegt iets over de groei van het opleidingsaanbod in Nederland. Onderstaand is een figuur opgenomen met het aantal goedgekeurde macrodoelmatigheidsaanvragen voor nieuwe opleidingen, nieuwe vestigingsplaatsen of nevenvestigingen in wo en hbo samen in de laatste jaren. In de jaren 2002 en 2003 is een experiment uitgevoerd met het loslaten van de macrodoelmatigheidstoetsing. Dit verklaart de plotselinge grote toename van het aantal nieuwe opleidingen in die jaren.

⁴³ Croho, 2011

Nb: Cijfers uit 2001/2002/2003 betreffen alleen hbo

Een herordening van het aanbod kan allereerst de transparantie ervan vergroten. Werkgevers geven aan dat zij met het huidige brede palet van opleidingen lastig kunnen bepalen wat de waarde van de afzonderlijke opleidingen voor hen is. Een compacter aanbod stelt hen ook beter in staat om samen met instellingen aan de kwaliteit van opleidingen te werken. Ook studenten bepleiten het terugdringen van het aantal opleidingen, omdat de studiekeuze door de grote hoeveelheid opleidingen onnodig bemoeilijkt wordt.⁴⁴

Met de voorstellen rond profilering in deze strategische agenda wil ik bevorderen dat instellingen bewuste keuzes maken, ook in hun opleidingsaanbod. Dat zal dus moeten betekenen: opleidingen niet meer aanbieden, afbouwen of overdragen aan andere instellingen. Het betekent daarnaast terughoudend zijn met het starten van nieuwe opleidingen. Dit laatste zal het kabinet bevorderen door alleen aanvragen voor nieuwe opleidingen te honoreren die passen bij het profiel van de instelling. In het instellingsplan (zie hoofdstuk 5) wordt een evenwichtig voorstel gedaan voor het toekomstig opleidingsaanbod, waarin nieuw aanbod samengaat met beperking van het bestaande aanbod. Maar het gaat ook om samenwerking zoeken, gezamenlijk (landelijke) masteropleidingen inrichten, en sectorgewijs het landelijk aanbod periodiek tegen het licht houden. In onderwijssectoren waar dit relevant is, bijvoorbeeld vanwege functiedifferentiatie op de arbeidsmarkt, zal het opleidingsaanbod in hbo en wo ook in samenhang worden gezien. Stappen als deze zullen de kwaliteit van het aanbod vergroten.

Het bevorderen van bewustere keuzes door instellingen vereist ook dat de geldende regelgeving rondom nieuw opleidingsaanbod, zoals het macrodoelmatigheidsbeleid, tegen het licht wordt gehouden. Het aanpassen van deze regelgeving is nodig om te borgen dat nieuw onderwijsaanbod aansluit bij de profilering van instellingen, de herordening van het onderwijsaanbod en de prioriteiten in deze strategische agenda. Ik denk aan:

- periodieke sectorale analyses van het bestaande opleidingsaanbod op doelmatigheid en aansluiting op de behoeften van studenten en de arbeidsmarkt;
- een belangrijkere rol voor de arbeidsmarktbehoefte bij nieuwe opleidingen, vooral bij de Associate-degreeprogramma's en professionele masters (zie paragraaf 3.1.2);
- ruimte voor brede bachelors (zie paragraaf 3.2);
- ruimte voor deeltijd hoger onderwijs (zie paragraaf 3.3).

De voorgestelde aanpassingen van het onderwijsaanbodkader ontvangt de Tweede Kamer uiterlijk in de zomer van 2012. Daarnaast zal worden gewerkt aan betere

⁴⁴ ISO, 2011

arbeidsmarktinformatie ter ondersteuning van de doelmatigheidsagenda en ten behoeve van de studiekeuze van studenten. Ook zal een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek gedaan worden.

In de paragrafen hierna werk ik de door het kabinet beoogde wijzigingen in het aanbod voor hbo en wo afzonderlijk uit. Aansluitend ga ik in op flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden.

3.1 Hbo: herordening van het onderwijsaanbod en meer differentiatie

In het hbo zijn aanpassingen in het aanbod belangrijk om de kennisbases van opleidingen te versterken. Dat is eenvoudiger wanneer het opleidingsaanbod compacter is. Zoals ik in hoofdstuk 5 zal toelichten, wil ik met de hogescholen een hoofdlijnenakkoord sluiten waarin zij zich collectief en individueel committeren aan afspraken over de ontwikkeling van kennisbases, reductie van het opleidingsaanbod en differentiatie in het hbo.

3.1.1 Herordening van het onderwijsaanbod in het hbo

De herordening van het onderwijsaanbod in het hbo moet leiden tot minder opleidingen. Dat wil zeggen: minder nieuwe opleidingen en een rationalisatie van het bestaande aanbod. Daarnaast is het belangrijk dat er meer brede opleidingen komen. Brede bachelors hebben in de context van het hbo echter een andere connotatie dan in het wo (zie paragraaf 3.2). In het hbo gaat het er vooral om dat er niet teveel subvarianten van opleidingen ontstaan. De sector economie kent momenteel zo'n 50 verschillende opleidingen en de sector techniek telt zelfs ruim 60 unieke opleidingsnamen. Daar zitten veel min of meer dezelfde opleidingen tussen, die met net een ander label geregistreerd staan in het Croho. Ik wil toe naar meer eenduidigheid in de naamgeving van opleidingen. Binnen een brede opleidingsnaam kan de instelling uiteraard haar eigen inhoudelijk profiel aanbrenge. Het opleidingsaanbod moet aansluiten bij het profiel en de regionale functie van de hogeschool.

Ook een reductie van het aantal locaties waarop een bepaalde opleiding wordt aangeboden, draagt bij aan de rationalisatie van het aanbod. In het hbo worden opleidingen op veel locaties aangeboden. Dat is in het hbo ook belangrijker dan in het wo gezien de regionale functie van een hogeschool. Desondanks is meer regionale taakverdeling en afstemming nodig en mogelijk in het hbo. Periodieke sectorale analyses van het opleidingsaanbod door de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) kunnen daarbij behulpzaam zijn. Deze analyses kunnen de instellingen betrekken bij de profilering van hun onderwijsaanbod en dragen bij aan het maken van passende afspraken met de instellingen over de reductie van hun opleidingsaanbod, zowel in labels als in vestigingsplaatsen. Ik zal via prestatieafspraken het hbo uitdagen om het aanbod van opleidingen te beperken. Dit zal ook onderdeel zijn van het hoofdlijnenakkoord dat ik met de hogescholen ga maken.

De afstemming met de arbeidsmarkt is bij het werken aan het opleidingsaanbod uiteraard essentieel. Werkgevers moeten nadrukkelijk bij de herordening van het opleidingsaanbod betrokken worden. De arbeidsmarktrelevantie van het hoger onderwijs moet omhoog. De arbeidsmarktvrage zal leidend zijn bij nieuw aanbod van Associate-degreeprogramma's en professionele masters (zie paragraaf 3.1.2). Het werkveld wordt betrokken bij de ontwikkeling van kennisbases in het hbo. Daarnaast zal aansluiting bij het werkveld als voorwaarde gelden voor het honoreren van profileringsvoorstellen in het hbo (zie hoofdstuk 5). Ten aanzien van de topsectoren en de voorstellen van de topteams zal vraagsturing een rol spelen om het onderwijs op de beroepspraktijk te laten aansluiten. De adviezen worden meegenomen bij aanvragen voor nieuw onderwijsaanbod, de herordening van het bestaande aanbod en bij het

bepalen van de noodzaak voor sectorplannen. Dit vraagt actie van het onderwijs, maar ook van de werkgevers zelf. Het is aan brancheorganisaties om hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte duidelijk richting het onderwijs te articuleren. Ook kan het bedrijfsleven aangeven op welke wijze het kan bijdragen door het bieden van stageplaatsen, beurzen voor studenten en detachering van vakdocenten. Meer stelselmatige samenwerking, in de regio of binnen sectoren, zal de kwaliteit van het onderwijs ten goede komen.

Goed voorbeeld van een initiatief is het sectorplan 'hbo techniek' dat momenteel ontwikkeld wordt. De Regiegroep Chemie, waarin de hogescholen en werkgevers uit de chemiesector vertegenwoordigd zijn, heeft hiertoe het initiatief genomen. Doel is meer focus en massa aan te brengen in het onderwijsaanbod binnen de sectoren chemie en life sciences in het hbo. Daartoe wordt door de hogescholen en werkgevers samen onderzocht wat de arbeidsmarktbehoefte is aan hoger opgeleiden in deze richtingen, hoe het opleidingsaanbod hierop kan aansluiten en hoe de instroom van studenten in de opleidingen vergroot kan worden. Het sectorplan 'hbo techniek' zal eind 2011 gereed zijn.

3.1.2 Differentiatie in het hbo

Het kabinet zal het hbo de benodigde ruimte geven om het onderwijsaanbod vergaand te differentiëren. De kwaliteitsproblematiek in het hbo hangt deels samen met het feit dat juist het hbo een sterk gevarieerde studentenpopulatie heeft. Meer 'streaming' van studenten in het hbo, dus meer gebruikmaken van verschillende onderwijstrajecten voor verschillende groepen, zie ik als een absolute voorwaarde om in het hbo de duurzame kwaliteitsverhoging te realiseren waaraan behoefte is. Dat betekent niet dat alle inspanningen van de hogescholen op de korte termijn gericht moeten zijn op het creëren van bijvoorbeeld nieuwe verkorte trajecten voor vwo'ers, professionele masteropleidingen of Associate-degreeprogramma's. Maar die differentiatie moet wel het beeld van het hbo in de toekomst bepalen. Het kabinet wil dan ook dat zeker de hogescholen die al onderwijs van goede kwaliteit leveren, met de differentiatie van het onderwijs aan de slag gaan.

Associate degree

De pilots met Associate-degreeprogramma's hebben duidelijk gemaakt dat de Associate degree (Ad) voorziet in een behoefte van werkgevers. Aan studenten biedt de Ad de mogelijkheid van een goede stap in hun loopbaan. Voor een deel van de hbo-studenten, vaak mbo-doorstromers of werkenden, blijkt een tweejarig Ad-programma ook beter aan te sluiten bij hun interesses en mogelijkheden dan een vierjarige hbo-bacheloropleiding. Het kabinet wil dat voor deze groep studenten meer Associate-degreeprogramma's worden ingericht. In de kabinetsreactie op het rapport van de commissie-Veerman is aangegeven dat de Ad daartoe definitief wordt ingevoerd. Werkgevers willen dat ook.

Het kabinet kiest bij de positionering van de Ad als uitgangspunt voor het zekerstellen van het hbo-karakter van de Ad. Een goede samenwerking tussen mbo en hbo is belangrijk, maar om het hbo-niveau van de Ad te waarborgen en studenten een hbo-omgeving te kunnen bieden, blijft de Ad onderdeel van de hbo-bachelorfase. Dit waarborgt bovendien de doorstroommogelijkheid van de Ad naar het bacheloreindniveau. Het overleg dat ik naar aanleiding van de motie De Rouwe en Van der Ham⁴⁵ met de relevante partijen heb gevoerd, ondersteunt deze kabinetskeuze. De MBO Raad, VNO-NCW, MKB-Nederland en de NRTO benadrukken alle dat de aantrekkelijkheid van de Ad voor een belangrijk deel in het feit ligt dat de Ad onderdeel is van het hbo. De NRTO stelt verder dat positionering binnen het mbo niveauverlagend zal werken en de stap naar de

⁴⁵ Motie De Rouwe en Van der Ham, de mogelijkheden te onderzoeken om het mbo op zelfstandige wijze Associate degrees te laten aanbieden, TK 32 253, nr. 19

bachelor (onnodig) zal vergroten. Ook de HBO-raad ziet de Ad nadrukkelijk als een graad in het hoger onderwijs. Ik zie dus geen aanleiding om de Ad op zelfstandige wijze door bve-instellingen te laten verzorgen. Net als in deelronde 4B van de Ad-pilots gebeurt, zal ik wel mogelijk maken dat een Ad-programma deels op een bve-locatie wordt verzorgd (onder integrale verantwoordelijkheid van de hogeschool). Daarbij gaat het om maximaal de eerste helft van de Ad.

De Ad blijft dus onderdeel van de hbo-bachelor, maar krijgt wel een zelfstandiger profilering binnen die bachelor. In plaats van het automatisch doorstroomrecht van de Ad'er naar de vervolgfase in de bachelor komt er een systeem van toelaatbaarheid. Deze inrichting biedt de hogescholen de ruimte om de arbeidsmarktkwalificerende functie van de Ad goed vorm te geven. Er worden uitsluitend nieuwe (bekostigde) Ad-programma's ingesteld als de relevantie voor het werkveld met een macrodoelmatigheidstoets is aangetoond. Daarbij zal ook worden gekeken naar het bestaande aanbod van bedrijfsopleidingen. Het is niet de bedoeling dat hogescholen dergelijke opleidingen in de toekomst onder de vlag van een Ad-programma aanbieden.

De Ad zal niet over de volle breedte van het hbo-assortiment gestalte krijgen. Gezien de omvang van dit type aanbod in andere landen, is een realistische verwachting dat de Ad tot 2020 kan uitgroeien tot een volume van 15% van de totale bachelorinstroom in het hbo. Zeker ook in het private onderwijs is er potentieel nog veel ruimte voor uitbreiding van het aanbod van Ad-programma's. De commissie Associate degree heeft in de afgelopen jaren de Ad-pilootaanvragen beoordeeld. Voorwaarde voor een positieve beoordeling door deze commissie was een positief oordeel van de NVAO over de kwaliteit van het aangevraagde Ad-programma. Ik zal de commissie Associate degree vragen om, in overleg met de NVAO, de HBO-raad, de NRTO, de MBO Raad en de werkgeversorganisaties, een plan van aanpak op te stellen voor de uitbreiding van het (bekostigde en niet-bekostigde) Associate-degreeaanbod. Om voldoende Ad-aanbod te stimuleren zal ik daarnaast een zelfstandige diplomavergoeding voor de Ad in de bekostigingssystematiek opnemen. Verder zal ik ervoor zorgen dat ook in de periode vóór de inwerkingtreding van de nog aan te passen Ad-wetgeving, nieuwe Ad-programma's kunnen worden gestart. Hiervoor wordt een extra pilotronde ingericht. De Ad-programma's die in de eerdere pilotrondes zijn gestart, zullen met de wetwijziging hun pilotstatus verliezen en krijgen, vooruitlopend daarop, de mogelijkheid om in de studiejaren 2011-2012 en 2012-2013 nieuwe studenten in te schrijven.

Hbo aantrekkelijker voor vwo'ers

Op dit moment kiezen vwo'ers die geïnteresseerd zijn in een beroepsopleiding op hoog niveau, vaak voor een opleiding in het wo en dus niet voor een hbo-opleiding. Dit moet veranderen. Ook voor vwo'ers die een beroepsgerichte opleiding ambiëren moet er een goed aanbod zijn. Als meer vwo'ers naar het hbo gaan, zal dit bovendien de druk op het wo verlichten en de universiteiten meer ruimte geven om het academisch karakter van het wo te versterken. Om het hbo aantrekkelijker te maken voor vwo'ers, moet allereerst de kwaliteit van het hbo in brede zin worden verhoogd. Uit een onderzoek dat ResearchNed⁴⁶ op mijn verzoek heeft uitgevoerd, blijkt dat bij de keuze van vwo'ers voor het wo sterk meespeelt dat de vwo'ers (en hun omgeving) het beeld hebben dat het hbo van een ander niveau is dan het wo. De recente media-aandacht rond het hbo zal dit beeld op korte termijn alleen nog maar versterken. Naast investeren in de brede kwaliteit van het hbo, moeten er meer uitdagende leerroutes voor vwo'ers in het hbo komen. Daartoe zal ik er in deze kabinetsperiode voor zorgen dat, naast de in het vorige hoofdstuk al genoemde excellentietrajecten, verkorte, driejarige hbo-bachelortrajecten voor vwo'ers kunnen komen en meer professionele masteropleidingen. Ook wordt de titulatuur aangepast (zie hierna).

⁴⁶ ResearchNed, 2011

Wettelijk zal ik mogelijk maken dat hogescholen driejarige bachelortrajecten kunnen aanbieden voor vwo'ers. Vwo'ers komen met meer bagage het hbo binnen, kunnen in minder tijd meer werk verzetten en kunnen dus sneller het bacheloreindniveau bereiken. Om hen voldoende uit te dagen, is het goed meer van deze studenten te vragen. In het hierboven genoemde onderzoek van ResearchNed werden leerlingen uit de zesde klas van het vwo en eerstejaars studenten gevraagd hoe het hbo voor vwo'ers aantrekkelijker kan worden. Verkorte trajecten en trajecten gericht op een hoger eindniveau, bleken bovenaan hun wensenlijst te staan. Overigens is niet bij alle opleidingen een driejarig traject mogelijk. Voor kunstopleidingen geldt bijvoorbeeld dat het vwo onvoldoende voorbereidt op het beoogde eindniveau van de opleiding.

Professionele masteropleidingen

Voor de arbeidsmarkt is het van belang dat er meer professionele masteropleidingen komen. Nederland kent relatief weinig opgeleiden op masterniveau. Een aantal beroepen waarvoor eerder het hbo-bacheloreindniveau volstond, heeft zich bovendien zodanig ontwikkeld dat er nu behoefte is aan afgestudeerden op masterniveau. Dat geldt bijvoorbeeld voor het beroep van leraar, maar ook voor de verpleegkunde, waar de afgelopen jaren *Nurse Practitioners* en *Physician Assistants* succesvol zijn geïntroduceerd. Werkgevers willen hun werknemers tot het masterniveau kunnen opscholen. In de afgelopen jaren is er al een forse uitbreiding geweest van het aantal professionele masteropleidingen in de onderwijs- en de zorgsector. Het kabinet wil dit aantal ook in andere sectoren uitbreiden.

Een toename van het aanbod van professionele masteropleidingen kan bevorderen dat vwo'ers de keuze voor het hbo maken. Vwo'ers die voor hun opleidingskeuze staan, weten nu dat zij voor een master in veel gevallen alsnog naar de universiteit moeten.

Gelet op de beperkte financiële middelen voor masteropleidingen, kiest het kabinet voor een gefaseerde uitrol van bekostigde professionele masteropleidingen. Daarbij zet het kabinet in eerste instantie in op een uitbreiding van het aantal professionele masteropleidingen in de economische topsectoren. De eisen die aan professionele masteropleidingen worden gesteld zijn dat:

- zij voortvloeien uit een duidelijke arbeidsmarktvrage (die bijvoorbeeld geïdentificeerd is in de sectorale actieagenda's van de topteams);
- zij verbonden zijn met het praktijkgericht onderzoek dat aan de hogeschool wordt gedaan;
- zij aansluiten bij het profiel van de hogeschool en bij de door de hogeschool gekozen zwaartepunten in onderwijs en onderzoek;
- zij geen verdringing van bestaand privaat aanbod tot gevolg hebben;
- zij complementair zijn aan het wo-masteraanbod in de sector en een duidelijke beroepsgerichte focus hebben.

De huidige criteria voor hbo-masters in de Beleidsregel macrodoelmatigheid worden in het verlengde hiervan aangepast. De uitbreiding van professionele masteropleidingen in de topsectoren wordt vanaf 2013 bekostigd uit het overgebleven budget van de stopgezette subsidieregeling postinitiële hbo-masteropleidingen. Een volgende fase van uitrol van professionele masters kan plaatsvinden wanneer hogescholen driejarige trajecten voor vwo'ers hebben ingericht. Van de vier jaar bekostiging die hogescholen voor hun vwo-studenten ontvangen, kunnen de hogescholen die driejarige trajecten inrichten, dan een deel gebruiken voor de uitbreiding van hun aanbod van professionele masteropleidingen. Ik zal daarover gerichte prestatieafspraken maken met de hogescholen (zie hoofdstuk 5).

Titulatuur

Met de voornemens in dit en het vorige hoofdstuk wordt hard gewerkt aan de kwaliteit en het beeld van het hbo in Nederland. Voor de internationale positie van hbo-studenten en -afgestudeerden en voor de aantrekkelijkheid van het hbo voor buitenlandse studenten is het nodig dat ook de titulatuur wordt gewijzigd. Van de buitenlandse studenten in Nederland studeert 55% in het hbo. Het percentage hbo-afgestudeerden dat tijdens de

studie internationaal mobiel was, bedraagt bovendien ruim 21%.⁴⁷ De titulatuur moet meer gaan aansluiten bij wat internationaal gebruikelijk is. In lijn met het advies van de commissie-Veerman wordt daartoe het huidige wettelijk onderscheid in titulatuur tussen hbo en wo opgeheven. De toevoegingen 'of Arts' en 'of Science' zullen niet meer exclusief voorbehouden zijn aan wo-opleidingen, waardoor ook afgestudeerden van hbo-opleidingen waarvoor deze toevoegingen internationaal gebruikelijk zijn, die kunnen hanteren. Dit kan ook de aantrekkelijkheid van het hbo voor vwo'ers vergroten.

In de toekomst zal echter de toevoeging 'of Arts' en 'of Science' bij de graad lang niet voor alle hbo-opleidingen gelden. De instelling moet de toevoeging bij de graad zodanig kiezen dat deze past bij het type opleiding. De NVAO zal bij de accreditatie/toets nieuwe opleiding de door de instelling voorgestelde titulatuur toetsen op passendheid in de internationale context. Pas als de NVAO de titulatuur passend heeft bevonden, kan die worden gehanteerd. Als handvat voor de toetsing van deze toevoegingen door de NVAO en als handreiking aan de hogescholen wordt uitgegaan van een referentielijst met internationaal herkenbare opleidingsspecifieke graden per sector. De Nuffic heeft inmiddels een concept van deze referentielijst opgesteld.

Twee voorbeelden uit de concept-referentielijst van de Nuffic

Het Hoger Kunstonderwijs omvat ongeveer 15 bacheloropleidingen. Er zijn drie opleidingsspecifieke graden: de Bachelor of Music (BMus), de Bachelor of Education (BEEd) en de Bachelor of Fine Arts (BFA). De muziekopleidingen kunnen worden afgesloten met de graad van BMus, de lerarenopleidingen met de graad van BEEd. De opleidingen die zijn gericht op de beeldende kunsten (en die niet behoren tot de subsector lerarenopleidingen) kunnen worden afgesloten met de BFA-graad. De overige opleidingen komen in aanmerking voor de Bachelor-of-Arts-graad (BA).

Het Hoger Economisch Onderwijs omvat ongeveer 80 bacheloropleidingen. De meeste opleidingen, ongeveer driekwart, kunnen met BA-graad worden afgesloten. Er zijn twee opleidingsspecifieke graden in deze sector: de Bachelor of Business Administration (BBA) en de LLB (Bachelor of Laws). Opleidingen die met de BBA-graad kunnen worden afgesloten zijn bedrijfskunde, technische bedrijfskunde, business administration en management. Voor de LLB-graad komen in aanmerking de opleiding HBO Rechten en de hogere juridische opleiding. De opleidingen die voor het grootste deel gericht zijn op accountancy, finance, informatica en communicatie systemen, komen in aanmerking voor de Bachelor-of-Science-graad (BSc).

Met de aanpassing van de titulatuur heeft het kabinet nadrukkelijk niet de bedoeling om af te stappen van ons binaire stelsel. Met de commissie-Veerman erkent het kabinet het belang van het onderscheid tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Het kabinet deelt echter de opvatting van de commissie-Veerman dat "discussies over binariteit zich ten onrechte hebben gemengd met discussies over de wenselijke titulatuur."⁴⁸ Vandaar de keuze om de titulatuur op korte termijn aan te passen. Het onderscheid tussen hogescholen en universiteiten zal internationaal zichtbaar blijven op de diploma's en in de diplomasupplementen; hogescholen moeten zich immers niet 'universities', maar 'universities of applied sciences' noemen. Er zal op worden toegezien dat instellingen de wettelijke verplichting tot afgifte van het diplomasupplement goed nakomen.

3.2 Wo: meer profiel in het onderwijsaanbod

In het wo zijn in de afgelopen jaren al verschillende stappen gezet om tot een herordening van het opleidingsaanbod te komen. Goed voorbeeld zijn de geesteswetenschappen waar het masteraanbod is gereduceerd van 250 masteropleidingen naar 21 brede. Het rapport van de commissie-Veerman is door de

⁴⁷ Nuffic, 2010

⁴⁸ commissie-Veerman, 2010, p. 45

universiteiten ook nadrukkelijk aangegrepen om samen verder te werken aan rationalisatie en selectieve vernieuwing van het opleidingsaanbod. Daarbij streven de universiteiten per regio naar een dekkend aanbod van de grote bacheloropleidingen. Onderlinge afstemming tussen de universiteiten moet bovendien de doelmatigheid van het onderwijsaanbod vergroten (onder andere: minder kleine opleidingen). Voor de masterfase willen de universiteiten een betere aansluiting op zowel de zwaartepunten in het onderzoek als de vraag van de arbeidsmarkt. Zoals ik in hoofdstuk 5 zal toelichten, wil ik met de universiteiten een hoofdlijnenakkoord sluiten waarbinnen ik hen de ruimte zal geven om zelf tot een nadere profilering en reductie van het onderwijsaanbod te komen. Die ruimte is echter niet vrijblijvend. De universiteiten zullen zich moeten verantwoorden over de resultaten die zij boeken. Instellingen die scherpe keuzes in hun opleidingsaanbod maken of hun profiel nog verder weten te versterken, zullen daar bovendien voor beloofd worden.

In het hoofdlijnenakkoord zal ik afspraken maken met de universiteiten over de gewenste ontwikkelingen in het wo-aanbod. Daarbij gaat het om reductie van het opleidingsaanbod, maar ook om bredere bacheloropleidingen, een meer geprofileerd wo-masteraanbod en meer variatie in de opleiding tot onderzoeker. Hierna licht ik dat toe.

Brede bacheloropleidingen in het wo

Ook in het wo is het belangrijk dat er meer brede bacheloropleidingen komen. Voor veel studenten is de studiekeuze moeilijk, omdat zij of nog niet weten wat zij later voor beroep willen of welke studie goed aansluit op hun beroepsinteresse. Starten met een brede opleiding en binnen die opleiding steeds meer specialiseren, kan deze studenten helpen en vermindert de kans op uitval. Daarom is het goed als ook in het wo het aanbod van brede bacheloropleidingen groter wordt. In het wo kunnen brede bacheloropleidingen bovendien bijdragen aan een stevigere academische vorming. Er zijn verschillende varianten van brede bachelors denkbaar: opleidingen met alleen een breed eerste jaar, maar ook opleidingen die pas in een latere fase tot specialisatie komen. In het wo zijn al goede voorbeelden van brede opleidingen. Zo zijn er aan verschillende universiteiten *liberal arts colleges* tot stand gekomen, waarvan de *university colleges* succesvolle voorbeelden zijn. Maar deze zijn residentieel, kleinschalig en intensief van aard en bereiken daarmee slechts een zeer klein deel van de studentenpopulatie. Het kabinet vindt dan ook dat er ook brede bacheloropleidingen met een discipline-overstijgend karakter moeten worden ingericht, zonder dat sprake is van een residentieel of *liberal arts*-concept.

Een interessant voorbeeld is de Universiteit Twente. Deze universiteit voert een grondige herordening van het opleidingsaanbod door en gaat vanaf 2013, naast een nog op te richten university college en de al bestaande opleiding Technische Geneeskunde, negen brede bacheloropleidingen aanbieden (in plaats van de huidige tweeëntwintig smallere). Binnen de negen brede opleidingen kunnen studenten zich via majors verder specialiseren.

Belangrijk is dat studenten die een brede bacheloropleiding doen, toegang krijgen tot een voldoende breed aanbod van masteropleidingen. Binnen de brede bachelor moet de student daarom voldoende ruimte krijgen om zich te specialiseren voor de master. Het aanbod van brede bachelors moet bovendien ontwikkeld worden in samenhang met het masteraanbod. Bij voorkeur gebeurt dit in een sectorgewijze aanpak.

In de macrodoelmatigheidsregel zullen passende criteria worden opgenomen om het aanbod van brede bachelors te stimuleren. Daarnaast krijgen instellingen drie jaar de gelegenheid om verbreding in te voeren. Zij verliezen gedurende die periode niet het recht om de 'moederopleidingen' van de brede bachelor (weer) aan te (gaan) bieden. Dit

voor het geval dat mocht blijken dat bijvoorbeeld een specialisatie toch beter een afzonderlijke opleiding kan blijven.

Meer profiel in het wo-masteraanbod

Het aanbod van wo-masteropleidingen in Nederland, zowel landelijk bekeken als binnen de individuele universiteiten, heeft meer profiel nodig en een zelfstandigere positionering ten opzichte van de wo-bacheloropleidingen. De differentiatie is toegenomen met de invoering van researchmasters. Niettemin is het goed het aanbod ruim tien jaar na invoering van het bachelor-masterstelsel weer eens scherp tegen het licht te houden. Er zijn veel masteropleidingen die meer gedefinieerd zijn vanuit de eindtermen van de bachelor dan vanuit de aansluiting op de arbeidsmarkt. Ook studenten geven aan dat de wo-master niet altijd goed voorbereid op de arbeidsmarkt, terwijl het beroepsperspectief een belangrijk keuzeargument vormt voor de masteropleiding. De universiteiten moeten dus meer gaan investeren in de afstemming van hun masteraanbod op de behoeftes van de arbeidsmarkt.

Voor instellingen bieden grotere eenheden, zoals graduate schools of professional schools (law-, medical- of business schools) mogelijkheden voor profilering; ze zijn zichtbaarder en geven de instelling programmeerruimte. Het kabinet wil via aanpassing van de regelgeving grotere eenheden binnen en tussen instellingen faciliteren, uiteraard zonder dat dit ten koste gaat van kleinschalig onderwijs. Samenwerking tussen universiteiten kan het profiel en tegelijkertijd ook de doelmatigheid van het masteraanbod vergroten. Die samenwerking komt er al steeds meer. De universiteiten in de Randstad werken bijvoorbeeld nauw samen bij het verzorgen van een aantal kleine masteropleidingen voor moderne talen. Er worden inmiddels ook door universiteiten, bijvoorbeeld door de technische universiteiten, gezamenlijk landelijke masters ingericht. En ook met buitenlandse instellingen wordt samengewerkt (ook in de vorm van *joint-degree* opleidingen). Dat zijn goede ontwikkelingen.

Belangrijk is daarnaast dat de instellingen hun masteraanbod beter laten aansluiten op het profiel van de universiteit. Daarbij gaat het allereerst om het onderzoeksprofiel. Het masteraanbod moet meer in het verlengde komen te liggen van de onderzoekszwaartepunten van de instelling. Dat geldt voor de researchmasters, maar ook voor de andere masteropleidingen. Ook de academische masters die meer gericht zijn op de arbeidsmarkt winnen aan kracht door een zo sterk mogelijke verbinding met het onderzoek aan de instelling.

Scripties Nederlandse research masters van topniveau

Scripties van research masters scoren beter dan scripties van reguliere masteropleidingen in dezelfde disciplines. Scripties van reguliere masteropleidingen worden beoordeeld als "ruim voldoende" tot "goed", maar de kwaliteit van scripties van research masters wordt beoordeeld als "goed" tot "excellent". Studenten in een dergelijke opleiding zijn van internationaal topniveau. Dat blijkt uit beoordelingen door panels van internationale experts in opdracht van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) in het kader van de International Thesis Assessment Study. De expertpanels beoordeelden in totaal 74 scripties, 37 van research masters en 37 van reguliere masters binnen dezelfde vakgebieden.

Maar dat is niet het enige. Profilering van het masteraanbod betekent ook kijken naar het totale (dus ook onderwijs-)profiel van de instelling en in het licht daarvan keuzes maken in het masteraanbod. Het kabinet wil instellingen de keuze geven om niet langer doorstroommasters aan te bieden. Juist vanwege de focus die doorstroommasters hebben op de aansluiting op de bachelor, hebben doorstroommasters over het algemeen weinig profiel. Op die manier kan de wo-master als zelfstandige opleiding meer gezicht krijgen. Het afschaffen van de verplichte doorstroommaster bevordert ook een bewuste studiekeuze door studenten. Ook daarom is dit van belang. De wet zal op dit punt worden aangepast. Uitgangspunt voor het kabinet is dat, ook als de verplichte

doorstroommaster wordt afgeschaft, er voor bachelorafgestudeerden altijd mogelijkheden zijn om een masteropleiding te volgen.

Afschaffen van de verplichte doorstroommaster, brengt met zich mee dat er heldere toelatingseisen tot de master moeten zijn en dat masteropleidingen toegankelijk zijn voor een brede range van bacheloropleidingen. Voor bachelorafgestudeerden moeten er altijd mogelijkheden zijn om een masteropleiding te volgen. Voor sommige bachelorafgestudeerden (uit hbo of wo) zal het nodig blijven om een schakelprogramma of een premasteropleiding te volgen voordat zij de master van hun keuze kunnen gaan doen. Bijvoorbeeld omdat in hun bacheloropleiding enkele voor de master essentiële vakken ontbreken. Meer samenwerking tussen verwante opleidingen van universiteiten en hogescholen kan de noodzaak van schakelprogramma's beperken. Ik constateer dat er in de afgelopen periode onduidelijkheid is ontstaan over de kosten die universiteiten studenten in rekening kunnen brengen voor het wegwerken van hun deficiënties. Duidelijkheid op dit punt is nodig. Daarom zal ik de wet aanpassen. Schakelprogramma's zijn voor mij programma's die maximaal een half jaar (30 ECTS) in beslag nemen. Het moet voor instellingen mogelijk zijn om in maximaal een half jaar studenten voldoende bagage te geven om in te stromen in de masteropleiding. Ook wil ik voorkomen dat voor schakelprogramma's onnodig veel tijd wordt geprogrammeerd. Is er voor bepaalde bachelorafgestudeerden echt meer nodig dan een programma van 30 ECTS om een master te kunnen doen, dan is er in mijn ogen geen sprake meer van 'schakelen' tussen bachelor en master en mogen instellingen een hoger collegegeld vragen. Wettelijk zal ik regelen dat studenten schakelprogramma's van maximaal een half jaar (30 ECTS) tegen wettelijk collegegeld kunnen volgen. Voor de programma's van meer dan een half jaar (meer dan 30 ECTS) geldt het instellingscollegegeld. De wet zal hierop worden aangepast.

Meer variatie in de onderzoekersopleidingen

Het kabinet wil dat er ook in de onderzoekersopleidingen meer variatie komt. Nederland kent in internationale vergelijking relatief weinig onderzoekers⁴⁹, terwijl we die wel nodig hebben. Allereerst voor de wetenschap en voor onderzoeksfuncties in bedrijven, maar ook in publieke sectoren zoals het onderwijs (met name in het voortgezet onderwijs en het hbo) is er behoefte aan meer gepromoveerden om te voorzien in hogere eisen van beroepsuitoefening. Het huidige budgettaire kader stelt grenzen aan het aantal onderzoekers dat jaarlijks kan worden opgeleid. Meer differentiatie in het promotiestelsel kan helpen dit aantal te vergroten. Daarom zal ik wettelijk mogelijk maken dat universiteiten promovendi met een studentstatus (bursalen) in zetten. Er is dan dus een onderscheid tussen promovendi met aanstelling die onderwijs geven en bursalen (met studentstatus) die (extra) onderwijs volgen. De keuze voor één van de twee posities moet inhoudelijk zijn en kan niet alleen gebaseerd zijn op de arbeidsmarktpositie die geldt voor de verschillende sectoren. Universiteiten kunnen wel een eigen profiel kiezen.

Bursalen zijn voor instellingen goedkoper dan promovendi met werknemerstatus omdat voor bursalen geen fiscale afdrachten betaald hoeven te worden. Ik verwacht dat universiteiten door de inzet van bursalen circa € 10 miljoen extra kunnen besteden voor het opleiden van promovendi. Daarmee kunnen zij circa 350-400 posities meer per jaar beschikbaar stellen dan zonder de inzet van bursalen.⁵⁰ Voorwaarde voor het meer gebruik gaan maken van bursalen is wel dat niet wordt getornd aan de hoge kwaliteit van de Nederlandse proefschriften: alle proefschriften blijven onderworpen worden aan de (bestaande) hoge eisen van colleges voor promotie.

Deze aanpassing van het promotiestelsel sluit ook beter aan bij wat internationaal en Europees gebruikelijk is. Daarmee wordt het voor buitenlandse promovendi makkelijker

⁴⁹ EUA, 2007

⁵⁰ Gebaseerd op RUG, 2009

om de overstap te maken naar Nederlandse universiteiten en zal Nederland aantrekkelijker worden.

3.3 Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden

Werkenden worden in het Nederlandse hoger onderwijs nog onvoldoende bediend. En dit terwijl meer op-, om- en bijscholing nodig is. De arbeidsmarkt wordt immers beweeglijker, ook voor hoger opgeleiden. De SER geeft dat nadrukkelijk aan in zijn advies voor de strategische agenda: "Eenmaal op de arbeidsmarkt blijft het nodig om te blijven leren en ontwikkelen om duurzaam inzetbaar te blijven." De SER pleit dan ook voor "verdere prioritering van een leven lang leren [als] een belangrijke voorwaarde voor een duurzaam inzetbare arbeidsmarktpopulatie."⁵¹ Gelet op de behoefte aan hoger opgeleiden, moeten er bovendien voldoende mogelijkheden zijn voor werkenden om hoger onderwijs te volgen. In Nederland is het aanbod aan faciliteiten voor een leven lang leren nog niet uitontwikkeld. Het ontbreekt vooral aan de voor werknemers zo noodzakelijke flexibiliteit in het aanbod. Illustratief daarvoor is dat het aanbod van en deelname aan deeltijdopleidingen in het hoger onderwijs terugloopt.

De overheid ziet het als haar verantwoordelijkheid om te stimuleren dat er – ook op hogeronderwijsniveau – voor werkenden kwalitatief goede opleidingen beschikbaar zijn. Vandaar de keuze voor definitieve invoering van de Associate degree en de verruiming van het aantal professionele masters. Ook de invoering van het nationaal kwalificatiekader (NLQF) is voor werkenden relevant. Het vergroot de transparantie van ook het niet-formele aanbod en geeft inzicht in het niveau van de kwalificaties die daarbinnen behaald kunnen worden.

Om te komen tot een flexibel en kwalitatief hoogwaardig onderwijs voor werkenden, zal ik belemmeringen in wet- en regelgeving wegnemen. Hierover zal ik de Tweede Kamer eind 2011 nader informeren.

Daarbij wil ik allereerst ruimte bieden voor extra deeltijdaanbod in sectoren waarin dit nodig is. Nu biedt het macrodoelmatigheidsbeleid geen ruimte voor nieuw deeltijdaanbod in richtingen waar al veel voltijdaanbod is. Dat wil ik veranderen. Ik zal bekijken of een andere regeling van het deeltijdonderwijs in de WHW hiervoor zinvol is. De WHW-verkenning zal deel uitmaken van een bredere verkenning naar de aansluiting tussen vraag en aanbod van deeltijdonderwijs. Bij deze verkenning zullen ook de private aanbieders van hoger onderwijs nadrukkelijk worden betrokken.

Ten tweede voer ik momenteel een onderzoek uit naar een mogelijke verruiming van het collegegeldkrediet als stimulans voor een leven lang leren. De vraag daarbij is of ook andere studenten dan de studiefinancieringsgerechtigden de mogelijkheid moeten krijgen collegegeldkrediet aan te vragen. Het gaat dan om studenten van dertig jaar en ouder in het hoger en middelbaar beroepsonderwijs, deeltijdstudenten en studenten die een tweede hogeronderwijsopleiding volgen. Daarnaast onderzoekt het kabinet de mogelijkheid invulling te geven aan het advies van de SER om de fiscale faciliteiten voor scholing en opleiding te verruimen. Besluitvorming hierover vindt plaats in de context van de brief 'Duurzame inzetbaarheid' die op korte termijn aan de Tweede Kamer wordt aangeboden.

Ik zal de instellingen die zich nadrukkelijk op de doelgroep van werkenden willen richten, daarvoor faciliteren. Zij krijgen (op basis van het innovatieartikel in de WHW) de ruimte om te experimenteren met vormen van onderwijs die aansluiten bij de behoeften en kenmerken van werkenden. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om combinaties van leren en werken of om de inrichting van flexibele leerwegen. Op deze manier creëren we nieuw

⁵¹ SER, 2011 p. 32

aanbod voor werkenden en kunnen we nagaan waar nog onnodige wettelijke belemmeringen zitten. De instellingen kunnen in de experimenten voortbouwen op de ervaringen die inmiddels zijn opgedaan in de pilotprojecten leven lang leren in het hbo.

Bij een aantal private aanbieders van hoger onderwijs bestaat de wens om (alleen) delen van bepaalde hogeronderwijsopleidingen aan te bieden; meestal gaat het daarbij om de laatste twee jaar. Nu is dat wettelijk onmogelijk en moet het volledige bachelorprogramma worden aangeboden. Voor bepaalde groepen werkenden is zo'n flexibel opleidingstraject echter wel interessant. Dat geldt bijvoorbeeld voor zij-instromers in het onderwijs, of studenten die al een opleiding hebben afgerond en zich willen verbreden door het volgen van een 'kopopleiding'. Om die reden zal ik onderzoeken of voor private aanbieders de WHW op dit punt kan worden aangepast zonder risico's voor de diplomakwaliteit. In ieder geval is een voorwaarde dat de kwaliteit van de procedure op basis waarvan studenten worden toegelaten, buiten kijf staat.

De SER heeft in zijn advies voor de strategische agenda gewezen op het belang van het verder bevorderen en benutten van Erkenning van verworven competenties (EVC). EVC kan de studieduur voor mensen met werkervaring verkorten en verlaagt daarmee de drempel voor werknemers om weer te gaan leren. Kortere studies verlagen bovendien ook de kosten van een opleiding voor de werknemer (of zijn werkgever). Het kabinet ziet een betere borging van de kwaliteit van EVC als het belangrijkste dat moet gebeuren om het gebruik ervan te stimuleren. Eind 2012 zal ik daarom een wetsvoorstel EVC naar de Tweede Kamer sturen. Dit betreft EVC in de volle breedte en heeft dus betrekking op mbo-, ho- en erkende non-formele (branche)standaarden. Daarnaast zal het kabinet in een parallel traject met de sociale partners afspraken maken over het verder stimuleren van het gebruik van EVC. Ik ga er daarbij vanuit dat de hogeronderwijsinstellingen ook hun steentje bijdragen door gezamenlijk voldoende EVC-procedures aan te bieden.

De Open Universiteit heeft zich in de afgelopen periode gebogen over wat haar toekomstige positie en profiel moet zijn op de markt van een leven lang leren en in het Nederlandse hoger onderwijs. Dat heeft geleid tot een conceptinstellingsplan 2011-2015. OCW en de OU samen hebben inmiddels een internationaal samengesteld review panel, onder voorzitterschap van prof. dr. M.C. van der Wende, gevraagd dit plan te beoordelen. Op basis daarvan zal ik met de OU en de andere aanbieders van afstandsonderwijs afspraken maken over de positie van de OU in het toekomstige hogeronderwijsbestel. Dat doe ik mede in het licht van het aanbod voor afstandsonderwijs dat de andere (publieke en private) hogeronderwijsinstellingen verzorgen. De toekomstige positionering van de OU moet niet tot onnodige verdringing van privaat aanbod leiden. De Tweede Kamer wordt nog dit najaar over de resultaten van het overleg geïnformeerd.

3.4 Wat gaan we doen?

Het belang van scherpe keuzes in het opleidingsaanbod en een meer gedifferentieerd hoger onderwijs hebben centraal gestaan in dit hoofdstuk. Het kabinet zet in op:

Een doelmatiger en meer geprofileerd onderwijsaanbod:

- Het kabinet stimuleert de onderwijsinstellingen om het opleidingsaanbod stevig te herordenen, door afspraken met hen daarover te maken (hoofdpijnenakkoord) en instellingen zich daarover te laten verantwoorden. De uitkomsten van de analyses door de topteams van de topsectoren worden, waar relevant, betrokken bij deze herordering.
- Daarnaast zal de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) het bestaande opleidingsaanbod periodiek analyseren in die sectoren waar dit nodig is. Deze analyses kunnen de instellingen betrekken bij de profilering van hun onderwijsaanbod en dragen bij aan het maken van passende

afspraken met de instellingen over de reductie van hun opleidingsaanbod.

- Het macrodoelmatigheidsbeleid zal opnieuw worden vormgegeven om aan te sluiten bij de ambities voor een compacter onderwijsaanbod en meer profilering van opleidingen. In een nieuwe beleidsregel wordt onder meer vormgegeven aan:
 - meer ruimte voor brede bachelors en professionele masters.
 - een zelfstandige toetsing van de Associate-degreeprogramma's.
 - een nieuw criterium in de macrodoelmatigheidstoets voor profilering: aanvragen voor nieuwe opleidingen moeten in het vervolg passen bij het profiel van de instelling.
 - een expliciet criterium in de macrodoelmatigheidstoets ten aanzien van de arbeidsmarktbehoefte vooral bij de Ad en de professionele master.

Een grotere arbeidsmarktrelevantie van het hoger onderwijs:

- Het kabinet werkt aan betere arbeidsmarktinformatie ten behoeve van de doelmatigheidsagenda en studiekeuze van studenten. In het voorlichtingsmateriaal over het opleidingsaanbod aan studenten (Studiekeuze 123) wordt informatie opgenomen over het beroepsprofiel en de arbeidsmarktperspectieven van de opleiding (zoals kans op een baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris).
- Het kabinet voert sectorale arbeidsmarktanalyses uit.
- De arbeidsmarktrelevantie wordt een zwaarder criterium bij bekostiging van nieuwe opleidingen;
- De herordening van het opleidingsaanbod en de ontwikkeling van kennisbases in het hbo vinden plaats in afstemming met het werkveld;
- Werkgevers dragen ook zelf actiever bij aan het hoger onderwijs door enerzijds hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte beter te articuleren richting onderwijsinstellingen. Anderzijds door stageplaatsen en beurzen voor studenten te creëren en vakdocenten te detacheren;
- Onderwijsaanbod en praktijkgericht onderzoek dat aansluit bij de behoefte van het werkveld worden gericht gestimuleerd. Voorbeelden hiervan zijn de Ad-programma's, de professionele masters en de Centres of Expertise;
- Sectorplannen worden ondersteund in de sectoren die kampen met arbeidsmarkttekorten: onder andere het sectorplan Natuur- en Scheikunde, het sectorplan 3TU's en het sectorplan hbo-techniek;
- Het kabinet start een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek.

Meer differentiatie in het hbo:

- De Associate degree wordt definitief ingevoerd.
- Driejarige trajecten in het hbo voor vwo'ers worden mogelijk gemaakt.
- De titulatuur voor het hbo gaat beter aansluiten bij de titulatuur die internationaal gebruikelijk is.
- Er komt meer ruimte voor de professionele master en voor brede bachelors in het doelmatigheidsbeleid.

Meer differentiatie in het wo:

- Er komt meer ruimte voor brede bachelors in het doelmatigheidsbeleid.
- De verplichte doorstroommaster wordt afgeschaft.
- Grotere eenheden (zoals graduate of professional schools) worden gefaciliteerd wanneer daar behoefte aan is.
- Instellingen krijgen de mogelijkheid bursalen in te zetten.

Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden:

- Onnodige wettelijke belemmeringen zullen worden weggenomen.
- Er komt meer ruimte voor deeltijdaanbod in sectoren waarin dit nodig is.
- Instellingen krijgen experimenteerruimte.
- De wet wordt gezien op het punt van het deeltijdonderwijs, het collegegeldkrediet en het aanbieden van 'kopopleidingen' door private aanbieders.
- Er komt wetgeving om de kwaliteit van EVC te waarborgen.

4. Onderzoek: meer profiel, meer impact

Het onderzoekslandschap van de toekomst kent een groter aantal gespecialiseerde kennisclusters dan nu. In deze clusters werken universiteiten, hogescholen, onderzoeksinstituten, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden intensief met elkaar samen op onderzoeksgebieden binnen topsectoren en maatschappelijke thema's als veiligheid en gezond ouder worden. Het wetenschappelijk onderzoek is van topkwaliteit en heeft een grote impact op innovatie, bedrijvigheid en de samenleving. Het praktijkgericht onderzoek draagt sterk bij aan kennisvalorisatie en is stevig verankerd binnen de hogescholen. Nieuwe kennis vindt sneller en gemakkelijker haar weg in nieuwe producten en diensten. Toptalent uit binnen- en buitenland vindt sneller zijn weg naar de zwaartepunten in het onderzoek van de kennisinstellingen. Dit komt doordat het onderzoekslandschap sterker geprofileerd is.

Dat landschap komt er niet vanzelf, maar zal een forse inspanning vragen van alle betrokken partijen. Ook vraagt het van instellingen dat zij nog scherper kiezen wat zij wel en vooral ook wat zij niet meer doen. Nederland is met 2,5%⁵² van de mondiale kennisproductie een flinke speler, maar we zijn ook een relatief klein land. We kunnen niet overal in uitblinken en we moeten onze wetenschappelijke sterktes optimaal benutten. Van de instellingen worden daarom stevige stappen verwacht in een continu proces van (verdere) zwaartepuntvorming. Ook wordt van de instellingen verwacht dat zij nog intensiever de samenwerking aangaan. Dit alles vraagt een open venster op de kennissamenleving van de 21ste eeuw.

Profilering draagt in de eerste plaats bij aan het verder versterken van die sectoren waar wij als Nederland wetenschappelijk en economisch sterk in zijn, zodat ons land de internationale concurrentie aankan. Dit vraagt om focus op de economische topsectoren. De programmering van het onderzoek in Nederland zal zich in belangrijke mate richten op de thema's die vanuit de agenda's voor de topsectoren worden aangedragen. Daarbij staan vraagsturing en publiek-private samenwerking centraal.

Maar ook buiten de economische topsectoren zijn focus en massa nodig om internationaal te kunnen excelleren. Daarvoor moet er binnen de Nederlandse wetenschappelijke gemeenschap voldoende ruimte zijn voor fundamenteel, vrij en ongebonden onderzoek. Het is de nieuwsgierigheid van wetenschappers die aan de basis ligt van doorbraken in het wetenschappelijk onderzoek. Instrumenten moeten hiervoor optimaal worden ingezet en benut. Dat geldt ook voor onderzoek in andere disciplines dan die welke relevant zijn voor de topsectoren of de maatschappelijke uitdagingen. Excellent, door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek ligt aan de basis van veel innovaties en maatschappelijke vernieuwing. Het is de 'kip met de gouden eieren' die men niet moet slachten. Wetenschappers kunnen zich hierbij laten inspireren door de Nederlandse Wetenschapsagenda⁵³ die de KNAW onlangs heeft uitgebracht (zie kader hieronder).

49 vragen aan de wetenschap

Grensverleggend, door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek vraagt, naast het benoemen van de grote maatschappelijke en innovatiethema's, om een inspirerende langetermijnvisie. De onlangs uitgebrachte Nederlandse Wetenschapsagenda is vanuit de wetenschap zelf opgesteld, iets wat nog nooit eerder is gebeurd. In de agenda worden de 49 belangrijkste onderzoeksvragen gerangschikt op thema's als 'cultuur en identiteit', 'gezondheid en voeding' en 'van elementaire deeltjes tot heelal'. Hiermee legt de agenda de verbinding tussen wetenschappelijke, economische en maatschappelijke uitdagingen en laat zien hoe deze met elkaar samenhangen.

⁵² NOWT, 2010

⁵³ KNAW, mei 2011

Naast hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten en een intensieve interactie met de omgeving zijn de gepassioneerde wetenschappers voor ons bestel cruciaal. Goed opgeleide mensen vormen de belangrijkste output van het bestel. Dit betekent dat ons wetenschappelijk talent de ruimte moet krijgen, en dat er aandacht moet zijn voor talentbeleid en voor HRM-beleid binnen de instellingen. Talent is immers een belangrijke productiefactor. Van de instellingen verwacht ik daarom dat talentbeleid ook een belangrijk beleidsinstrument is. Daarbij denk ik aan *tenure track*-systemen en aan profilering door concentratie van toptalent. Ook de talentprogramma's van NWO zorgen voor ruimte voor onderzoekstalent. Door binnen deze programma's middelen in competitie in te zetten, wordt ervoor gezorgd dat het geld bij de beste onderzoekers terechtkomt. Aan NWO heb ik gevraagd de verschillende talentlijnen te integreren.⁵⁴

De economische topsectoren hebben belang bij wetenschap van hoge kwaliteit, maar ook bij een grotere impact van het wetenschappelijk onderzoek en bij een toename van het benutten van ontwikkelde kennis. Profilering kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren. NWO zal zich sterker inzetten voor valorisatie, onder andere door impact als volwaardig criterium te hanteren bij de honorering van onderzoeksvorstellen. Wetenschap is van essentieel belang voor onze economische voorspoed. De aanpak voor de economische topsectoren vormt voor de wetenschap een extra uitdaging. Geen *business as usual*, de opdracht is de wetenschap nog beter in te zetten als brandstof in de pijplijn kennis-kunde-kassa. In de topsectorenaanpak stellen bedrijfsleven, overheid en wetenschappers kennisagenda's op voor de innovatieve sectoren waarin Nederland nu al sterk is en waarin we sterk willen blijven. Door daarop in te zetten, en de profilering van het onderzoekslandschap hierop (mede) te richten, kan ons land zich ontwikkelen tot een samenleving die de internationale concurrentie met zijn hersens aankan. Het is goed om te zien dat onze nationale wetenschapsprioriteiten (ICT, nanotechnologie en genomics) vanaf nu geborgd zijn in de topsectoren.

De agenda's van NWO en KNAW zullen zo veel mogelijk in lijn worden gebracht met de integrale agenda's voor de topsectoren. Daarbij zullen NWO en KNAW € 350 miljoen van hun onderzoeksmiddelen inzetten op basis van de kennisagenda's voor de topsectoren en het commitment van het bedrijfsleven (NWO-topsectorenluik). Onderzoek dat NWO hieruit financiert, sluit aan op de prioriteiten van de topsectoren. NWO en KNAW zetten hun middelen in op basis van wetenschappelijke kwaliteit en impact. Hierbij moet overigens worden bedacht dat bijvoorbeeld de instituten van de KNAW voor een belangrijk deel opereren binnen de sociale en de geesteswetenschappen. Uitbreiding van werkwijzen voor publiek-private samenwerking, vraagsturing en meer focus op valorisatie nemen een belangrijke plaats in. Publiek-private samenwerking staat hoog op de agenda van veel topteams. Dit geldt niet alleen voor onderzoek maar ook voor onderwijs. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de Centres of Expertise en de Centra voor Innovatief Vakmanschap. Want ook het onderwijs in universiteiten en hogescholen moet aansluiten op de topsectoren om onze kenniswerkers goed voor de toekomst klaar te stomen.

Juist publiek-private samenwerkingsverbanden brengen bedrijven, kennisinstellingen en overheid dichter bij elkaar. Zij vormen daarmee het fundament van het bedrijfslevenbeleid van het kabinet. Publiek-private samenwerking ziet het kabinet als kansrijke route op verschillende terreinen. In de afgelopen jaren zijn al verschillende succesvolle samenwerkingsverbanden opgebouwd. De verschillende technologische topinstituten (TTI's) zijn daar een goed voorbeeld van. Wanneer bedrijven in de samenwerking aangeven waar ze zelf in R&D investeren, dan kan de rest van de keten (van fundamenteel, tot toegepast onderzoek en onderwijs) daarop inspelen. Het resultaat moet een daadwerkelijk groter commitment van bedrijven zijn; het gaat uiteindelijk om meer innovatie. Publieke investeringen zijn daarbij een hefboom voor private inzet. Om

⁵⁴ Zie de beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, TK 29 338, nr. 104

het innovatieklimaat te borgen, hebben de boegbeelden voorgesteld om een generieke fiscale faciliteit op R&D in te voeren. Dit voorstel is door het kabinet positief ontvangen. Daarom zal in de komende maanden, bij de verdere inpassing in de Fiscale Agenda, aandacht worden besteed aan de effectiviteit van zo'n regeling, de Europeesrechtelijke en budgettaire aspecten en de uitvoeringskosten.

Verdere profilering in het onderzoekslandschap is ook nodig met het oog op een nog grotere bijdrage van de wetenschap aan onze samenleving en de vragen waarvoor zij staat. De *grand challenges* zijn in Europa in toenemende mate een belangrijke aanvliegroute voor het definiëren van grootschalige onderzoeks- en innovatieprogramma's.⁵⁵ Van belang is dat de Nederlandse kenniswereld hierop goed inspeelt en maximaal kan profiteren van de (financiële) kansen die Europa biedt. Dit vraagt om profilering op onderzoeksdomeinen die van belang zijn voor maatschappelijke uitdagingen zoals energie- en waterschaarste, voedselvoorziening, verouderende samenlevingen, volksgezondheid, pandemieën, voedselveiligheid en de opwarming van de aarde. Daarbij zijn niet alleen de bèta- en technische disciplines in beeld, ook van de sociale en de geesteswetenschappen wordt een stevige bijdrage verwacht. De economische topsectoren leveren overigens ook een belangrijke bijdrage aan deze maatschappelijke thema's. De *grand challenges* vormen voor de economische topsectoren ook kansen om geld mee te verdienen. Maatschappelijke uitdagingen liggen niet altijd in het verlengde van de topsectorenaanpak. Daarom is in het profileringsproces van de kennisinstellingen ook aandacht nodig voor (veelal multidisciplinair) onderzoek dat nodig is om ook aan die maatschappelijke uitdagingen het hoofd te kunnen bieden.

Om de impact van onderzoek te vergroten en de resultaten ervan beter te benutten, is het essentieel de integrale kennisketen – de 'pijplijn' van fundamenteel, toegepast, praktijkgericht onderzoek en innovatie – te versterken. Daarnaast moet ook de samenwerking tussen werkgevers en kennisinstellingen worden versterkt. Dit geldt ook voor de inspanningen gericht op valorisatie van kennis en het stimuleren van ondernemerschap bij studenten en onderzoekers. Voor hogescholen is belangrijk dat zij het praktijkgericht onderzoek versterken, zodat ook zij een vanzelfsprekender plaats krijgen in het innovatiesysteem.

De groene kennisketen

Het groene kennissysteem verbindt wo, hbo, mbo en vmbo met elkaar, maar ook met het onderzoek. Vanuit deze verbinding wordt kennis snel verspreid richting het onderwijs. In de rol als kenniscentrum wordt via de onderwijsinstellingen of via arrangementen kennis op maat gesneden voor stakeholders, zodat deze in de praktijk kan worden toegepast. Door interactie met deze stakeholders wordt de beroepspraktijk en ervaringskennis de school binnengehaald.

Dit systeem staat niet op zichzelf, maar werkt ook samen met onderwijs- en onderzoekspartijen vanuit andere kennisgebieden op crosssectorale thema's. Dit leidt tot up-to-date opleidingen en benutting van actuele kennis. Het Hoger Agrarisch Onderwijs (hao) heeft een belangrijke schakelrol in de kennisketen en werkt samen met Wageningen UR (vanuit de filosofie 'science for impact') middels het sectorplan HAO aan verdere profilering én de transitie naar kenniscentrum. De Groene kenniscoöperatie faciliteert de verspreiding van kennis door gezamenlijke voorzieningen te beheren voor het gehele groene kennissysteem.

Tot slot: in een bloeiende kenniseconomie zijn wetenschap en een onderzoekende houding stevig ingebed in de samenleving. Burgers hebben vertrouwen in wetenschappelijke resultaten en expertise, bijvoorbeeld in debatten over vaccinaties of klimaatverandering. Zij stellen wetenschappelijke vindingen boven opinies van niet-geschoolde experts. Voor wetenschappers en hun instellingen betekent dit dat zij een

⁵⁵ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011) 48', Kamerstuk 32 744, nr. 1

actieve en gecoördineerde bijdrage moeten leveren aan wetenschapscommunicatie en -educatie. Maar ook dat zij burgers toegang geven tot de laatste stand van de wetenschappelijke inzichten. Hiervoor is een goede wetenschappelijke informatievoorziening, zo mogelijk op basis van 'open access', van groot belang. In een kennissamenleving moeten de data en de resultaten van het publiek gefinancierde onderzoek gemakkelijk vindbaar en toegankelijk zijn voor iedereen. Van de kennisinstellingen wordt daarom verwacht dat zij die toegankelijkheid optimaliseren.

In de volgende paragrafen zet ik de maatregelen uiteen ten aanzien van:

- profilering van onderzoek in het wo en afstemming op de topsectorenagenda's en de Europese onderzoeks- en innovatieagenda, inclusief kwaliteitsborging van het onderzoek;
- impact en benutting van onderzoek; valorisatie, technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek, privaat kapitaal voor onderzoek, ondernemerschap, wetenschapscommunicatie en toegang tot wetenschappelijke informatie;
- praktijkgericht onderzoek in het hbo, waaronder het RAAK-programma en publiek-private samenwerkingsverbanden zoals Centres of Expertise.

4.1 Profileren van onderzoek in het wo

De komende kabinetsperiode wil het kabinet benutten om samen met de instellingen te komen tot een verdere profilering van ons onderzoekslandschap. In het onderstaande beschrijf ik wat ik van de instellingen verwacht. Scherpe keuzes van instellingen moeten zorgen voor een verdere profilering van ons nationale onderzoekslandschap. Dat is nodig om op een aantal terreinen tot de wereldtop te blijven behoren. Van de instellingen verwacht ik daarbij dat zij een stevig inhoudelijk onderzoeksprofiel kiezen. Maar de instellingen zullen ook de samenwerking moeten aangaan en zo hun profiel sterker aanzetten. Met elkaar, met onderzoeksinstellingen en met bedrijven.

Alle universiteiten zullen hun wetenschappelijk profiel moeten versterken door het vormen van zwaartepunten en samenwerking in allianties. Het streven daarbij is dat iedere universiteit tenminste op enkele gebieden tot de wereldtop behoort. Het is ook de bedoeling dat de universiteiten zichtbaar bijdragen aan de economische topsectoren en *grand challenges*. Van de universiteiten wordt daarom gevraagd dat zij in de komende periode hun onderzoek gezamenlijk doorlichten en een overzicht opstellen van hun individuele sterktes. Op basis daarvan moet de VSNU in 2012 voorstellen doen voor verdergaande profilering in het onderzoek, die uiterlijk in 2015 geïmplementeerd zijn. Uit die voorstellen moet blijken hoe de universiteiten samenwerken met andere kennisinstellingen (nationale onderzoeksinstituten) en met bedrijven binnen de topsectoren, en hoe zij inspelen op maatschappelijke uitdagingen. In hoofdstuk 5 wordt aangegeven hoe het proces rond (onderzoeks)profilering wordt vormgegeven.

Daarbij moet er wel een goede balans zijn tussen onderwijsgebonden onderzoek, onderzoek dat wordt gedreven door louter wetenschappelijke nieuwsgierigheid en onderzoek dat wordt gedreven door economische en maatschappelijke vragen. Dit geldt ook voor de daarmee gemoeide geldstromen. Ook moet er voldoende ruimte zijn voor fundamenteel onderzoek buiten de topsectoren. Profilering in het onderzoek moet daarom in ieder geval gepaard gaan met keuzes in het aanbod van phd-opleidingen en de *researchmasters*. Het onderwijsaanbod van de (top)onderzoekscholen dient zeer nauw aan te sluiten bij de zwaartepunten in het onderzoek.

Ook de instituten van NWO en KNAW zullen een actieve rol moeten spelen in het proces van profilering van het wetenschappelijk kennislandschap.⁵⁶ Deze instituten zullen strategische allianties moeten aangaan met de universiteiten die met hun profiel

⁵⁶ Zie beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, Kamerstuk 29 338, nr. 104

aansluiten bij de nationale opdracht van deze instituten. Huisvesting *on campus* van de instituten draagt bij aan clustervorming en profilering, zoals we zien in Utrecht rond het Hubrecht lab, of in Eindhoven rond het energieonderzoek van NWO-instituut Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM). Over de alliantievorming tussen de para-universitaire instituten worden in het bestuurlijk overleg met NWO en KNAW jaarlijks afspraken gemaakt. Hierbij zullen overigens niet alleen de bèta- en technische instituten betrokken zijn, maar ook de instituten die zich richten op de geestes- en de sociale wetenschappen. Van de universiteiten verwacht ik tegelijkertijd dat zij samenwerking en het vormen van allianties met de instituten een stevige plaats zullen geven in hun profileringsagenda.

Tot slot: in het proces van profilering zoals dat mij voor ogen staat, moeten voldoende *checks and balances* zijn ingebouwd. Het kan niet zo zijn dat profilering zodanig krachtige vormen aanneemt dat kleinere, voor ons land belangrijke vakgebieden buiten de boot gaan vallen. Het proces van profilering mag niet leiden tot het ontstaan van witte vlekken. De KNAW zal bij de bewaking hiervan een rol moeten spelen met een voortdurende kritische reflectie op het functioneren van de (nationale) cohesie van het bestel als geheel.

4.1.1 Financiële impulsen voor profilering

In het regeerakkoord is aangegeven dat in deze kabinetsperiode een bedrag van € 90 miljoen onderzoeksmiddelen wordt gheralloceerd. Hiervoor worden de publiek bekostigde universiteiten en hogescholen voor een bedrag van € 70 miljoen gekort op basis van hun onderzoeksaandeel. Daarnaast vindt een korting plaats van € 20 miljoen op de tweede geldstroom. De hierdoor vrijkomende middelen zijn bestemd voor verdere profilering van het onderzoekslandschap in relatie tot de topsectoren, totaal € 58 miljoen. Bij de besteding van deze middelen dient een duidelijke relatie te worden gelegd met de agenda's van de topsectoren.

Voor versterking van impact en valorisatie van onderzoek is € 10 miljoen bestemd voor Technologiestichting STW (zie par. 4.3). Voor praktijkgericht onderzoek in het hbo nog eens € 2 miljoen (zie par. 4.4). Daarnaast zet ik de impuls van het vorige kabinet van € 20 miljoen voor het sectorplan natuur- en scheikunde door.

Verdeling van de € 90 miljoen

Grootschalige onderzoeksfaciliteiten, waaronder ICT-onderzoeksinfrastructuur	36 mln. euro (15 mln. euro)
Versterking sectoren:	
- Alfa-gammawetenschappen	17 mln. euro
- Geesteswetenschappen	5 mln. euro
Toponderzoekscholen	20 mln. euro
STW	10 mln. euro
Praktijkgericht onderzoek in hbo	2 mln. euro

Omdat bovengenoemde bedragen maar één keer kunnen worden uitgegeven, zijn scherpe prioriteiten gesteld en is gekeken welke extra investeringen het grootste effect hebben op de verdere profilering van het onderzoekslandschap, op de kwaliteit van het onderzoek en op de topsectoren. Mijn eerste prioriteit hierbij zijn investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten, omdat deze zorgen voor krachtige onderzoekszwaartepunten en voor goede mogelijkheden voor samenwerking met het bedrijfsleven en met maatschappelijke organisaties. Het budget bij NWO hiervoor wordt verdubbeld. Ook zijn extra investeringen nodig in de alfa- en gammawetenschappen, met het oog op een betere verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek, maar zeker ook met

het oog op hun bijdrage aan maatschappelijke uitdagingen. Ook wordt extra geïnvesteerd in het sectorplan 'Duurzame geesteswetenschappen'. Uitbreiding van de dieptestrategie voor toponderzoekscholen moet ervoor zorgen dat er op basis van landelijke competitie nieuwe toponderzoekscholen komen die in staat zijn een goede bijdrage te leveren aan de topsectorenaanpak en aan *grand challenges*.

Grootschalige onderzoeksfaciliteiten, waaronder de ICT onderzoeksinfrastructuur
Investerings in grootschalige onderzoeksfaciliteiten zorgen voor concentratie van toponderzoekers. Zij moeten kunnen werken met faciliteiten van wereldniveau. Ook vormen grote onderzoeksfaciliteiten een belangrijke katalysator in het proces van profilering. Door te investeren in dit soort faciliteiten ontstaan *hot spots* voor bedrijvigheid en talent. Investerings in grote onderzoeksfaciliteiten zijn daarom een belangrijke prioriteit in het profileringsbeleid van dit kabinet. Het bestaande budget voor de grote onderzoeksinfrastructuur van € 20 miljoen bij NWO wordt daarom verhoogd met € 36 miljoen per jaar. Inmiddels is NWO al gevraagd om de nationale *roadmap*⁵⁷ voor grote onderzoeksfaciliteiten te actualiseren. Het verhoogde bedrag kan onmiddellijk meegenomen worden in deze procedure, net als de kennisagenda's uit het topsectorenbeleid die zijn opgesteld als vervolg op de Bedrijfslevenbrief.

Willen deze investeringen renderen, dan is een goede ICT-onderzoeksinfrastructuur van cruciaal belang. De wetenschap van de vroeg 21ste eeuw kenmerkt zich door datagedrevenheid en -overvloed. Dat geldt temeer voor onderzoeksfaciliteiten, die alleen maar meer digitale data zullen gaan genereren. Ieder wetenschappelijk (en toegepast) onderzoek, iedere kennisinstelling en iedere faciliteit is dan ook sterk afhankelijk van de kwaliteit van de nationale ICT-infrastructuur en van het ICT-onderzoek. Tot nu toe heeft Nederland een toonaangevende ICT-infrastructuur, mede dankzij Surf. Die positie moet behouden blijven. Uit het verhoogde budget voor de grote onderzoeksfaciliteiten zal daarom een versterking van de nationale ICT-onderzoeksinfrastructuur bekostigd moeten worden, met een bedrag oplopend tot € 15 miljoen per jaar. Onder regie van NWO is een plan opgesteld voor de verschillende basiscomponenten van de ICT-onderzoeksinfrastructuur: netwerken, *high performance computing*, visualisatie, *grids*, geavanceerde dataopslag en voorzieningen voor *e-science*. De middelen zullen, via NWO, worden ingezet voor het realiseren van dit plan.

Versterking sectoren

Voor het versterken van een aantal wetenschapssectoren worden extra middelen uitgetrokken. In de alfa- en gammawetenschappen moet een betere verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek worden gerealiseerd. Ook moet hun bijdrage aan de maatschappelijke uitdagingen worden versterkt. Extra middelen zijn nodig voor het sectorplan geesteswetenschappen om versnippering en kleinschaligheid aan te pakken. Het onderzoek in de natuur- en scheikunde moet eveneens worden versterkt. Dit betreft zowel de fundamentele wetenschappen als het belang van de natuur- en scheikunde voor het bedrijfsleven.

De problemen die zich voordoen in de alfa- en gammawetenschappen komen voort uit de sterk wisselende studentenaantallen, versnippering in relatief kleine onderzoeksgroepen en geringe mogelijkheden om derdegeldstroommiddelen aan te trekken. Met de versterking van deze gebieden is onder het vorige kabinet al een aanvang gemaakt. Voor het onderzoek in deze gebieden komt € 17 miljoen beschikbaar. Dit bedrag zal, conform de in het Canada-akkoord afgesproken verdeelsleutel, worden ingezet voor het oplossen van de problemen binnen deze domeinen en voor het versterken van de positie van de jonge universiteiten. Ik verwacht van de instellingen dat zij deze middelen inzetten om de verwevenheid van onderwijs en onderzoek te versterken en om een belangrijke stimulans te geven aan onderzoek voor het oplossen van maatschappelijke uitdagingen

⁵⁷ TK 27 406, nr. 145

zoals veiligheid en sociale cohesie, de financiële crisis of pensioenzekerheid. Ook verwacht ik van de instellingen dat zij met deze extra middelen zullen werken aan een grotere verwevenheid van onderwijs en onderzoek. Hiermee geef ik ook invulling aan de motie-Lucas van 9 december 2010⁵⁸ om met de VSNU in gesprek te gaan over een meer evenwichtige verdeling van de onderzoeksbekostiging tussen de universiteiten.

Voor de geesteswetenschappen is een bedrag van € 5 miljoen uitgetrokken. Deze middelen zijn bestemd voor de verdere uitwerking van het sectorplan 'Duurzame Geesteswetenschappen' door het regieorgaan. Met deze middelen moeten de versnippering en nadelige kleinschaligheid in een aantal van de vakgebieden uit de geesteswetenschappen worden bestreden, onder andere door een betere taakverdeling tussen de geesteswetenschappelijke faculteiten.

Het sectorplan Natuur- en Scheikunde heeft als doel het universitair onderwijs en onderzoek in de natuur- en scheikunde te versterken. Dit is van belang voor het bedrijfsleven, maar ook voor het versterken van de fundamentele basiswetenschappen en voor het verhogen van de instroom in het onderwijs en van het rendement hiervan. Uit bestaande middelen is hiervoor vanaf 2011 structureel € 20 miljoen per jaar beschikbaar, waarvan € 14 miljoen via de tien faculteiten met natuur- en scheikunde. De overige € 6 miljoen wordt door NWO/CW (gebiedsbestuur Chemische Wetenschap) en FOM verdeeld aan onderzoekers (in competitie) of besteed aan de aankoop van grote apparaten.

Toponderzoekscholen in de topsectoren

Er komt een groter budget beschikbaar voor toponderzoekscholen uit de zogenaamde dieptestrategie. Daardoor worden de toponderzoekscholen beter verbonden met de *grand challenges* uit het EU Kaderprogramma en met de economische topsectoren. Toponderzoekscholen zijn in 1997 van start gegaan na een strenge selectie op kwaliteit, en zijn enkele malen (zeer) positief geëvalueerd vanwege hun bijdrage aan de nationale coördinatie van excellent onderzoek. Op basis van die positieve evaluaties zijn de geselecteerde toponderzoekscholen steeds gecontinueerd. De laatste evaluatie was in 2010, waarbij twee van de zes toponderzoekscholen (NOVA en Zernike) het predicaat 'exemplary' meekregen en vier het predicaat 'excellent'. Omdat een zekere verstarring van het instrument toponderzoekscholen dreigde, heeft minister Plasterk in 2009 aan de KNAW gevraagd te adviseren over een grotere dynamiek van het instrument⁵⁹. De KNAW adviseerde het budget te verdubbelen en stelde voor om de plannen voor toponderzoekscholen te laten beoordelen in drie 'kamers'. Hiermee wordt een bredere spreiding beoogd over de zich ontwikkelende wetenschapsgebieden. Ik neem het advies van de KNAW op hoofdlijnen over, maar wil een andere verdeling over de 'kamers', namelijk één kamer voor bèta en technische wetenschappen, één kamer voor biomedische wetenschappen en *life sciences* en één kamer voor alfa/gammawetenschappen. Hiervoor wordt een bedrag ingezet van € 20 miljoen, bovenop het reeds bestaande beschikbare bedrag van € 26 miljoen. Dit extra budget moet leiden tot profilering van universitair toponderzoek dat bijdraagt aan de topsectoren dan wel aan onderzoek op het gebied van de *grand challenges* van het EU-Kaderprogramma. Ik zal aan NWO vragen een beoordelingsprocedure te ontwikkelen waarin zowel recht gedaan wordt aan het advies van de KNAW, als aan het topsectorenbeleid van dit kabinet en waarmee goed ingespeeld kan worden op de Europese onderzoeksagenda. De twee als 'exemplary' gekwalificeerde scholen zullen zonder meer uit de dieptestrategie bekostigd blijven worden, zolang zij zich als zodanig kwalificeren. De vier andere toponderzoekscholen kunnen opnieuw meedingen in de door NWO te ontwikkelen procedure.

⁵⁸ Motie Lucas over een evenwichtige verdeling van de onderzoeksbekostiging tussen universiteiten, TK 32 500 VIII, nr. 84

⁵⁹ TK 27 406, nr. 185

4.1.2 Kwaliteitsborging onderzoek

Om scherpe profielkeuzes te ondersteunen is het nodig om, naast financiële impulsen, de kwaliteitsevaluatie van het onderzoek aan te passen. Dat vergt op een aantal punten aanpassing van de huidige manier van werken van de kennisinstellingen en van het Standaard Evaluatie Protocol. In de eerste plaats is een betere landelijke vergelijkbaarheid van gelijksoortige onderzoeksgroepen nodig. Dat is nodig voor het overzicht van nationale sterktes dat de instellingen gezamenlijk moeten aanleveren. Om dit overzicht objectief te kunnen beoordelen, moet op basis van feiten kunnen worden vastgesteld waar onze sterktes precies liggen. Op dit moment is een landelijke vergelijking echter niet goed mogelijk. Verder is vaak onvoldoende duidelijk welke gevolgen instellingen geven aan de aanbevelingen van evaluatiecommissies. Ook wordt in de evaluaties vaak onvoldoende recht gedaan aan de specifieke kenmerken van een aantal wetenschapsgebieden, zoals de technische en construerende wetenschappen en de geesteswetenschappen. Tot slot wordt nog met onvoldoende waardering gekeken naar valorisatie van wetenschappelijke kennis (zie hieronder). Over deze bezwaren in de kwaliteitsborging van het onderzoek en in het protocol zal ik het gesprek aangaan met de betrokken instellingen (VSNU, NWO en KNAW). De individuele instellingen zullen in hun instellingsplannen scherper moeten aangeven wat zij doen met de aanbevelingen van evaluatiecommissies.

4.1.3 Europese onderzoeksagenda

De profilering in het Nederlandse landschap moet goed aansluiten bij de ontwikkelingen in het Europese onderzoeksbeleid zodat Europese middelen voor onderzoek en innovatie een optimaal katalyserend effect hebben op onze nationale inspanningen. Europese investeringen zijn nodig voor projecten die het nationale niveau overstijgen, om versnippering en duplicatie van inspanningen te voorkomen en om grensoverschrijdende samenwerking te stimuleren.

Een goede aansluiting van het nationale onderzoeksbeleid op het Europese is ook belangrijk met het oog op het behalen van een goede retour op onze EU-bijdrage. Nederlandse onderzoekers weten nu al een hoge retour uit het Kaderprogramma voor onderzoek en technologische ontwikkeling te behalen. Van het budget voor de eerste helft van het 7^e Kaderprogramma ging 6,7% naar Nederlandse onderzoekers, tegen een redelijkerwijs te verwachten percentage van 5%. Ik vind het daarom belangrijk dat instellingen in staat zijn en blijven de Europese bijdragen te *matchen*. Tegen de achtergrond van teruglopende overheidsmiddelen zal dit scherpe keuzes van de instellingen vragen.

Het kabinet pleit voor een sobere EU-begroting,⁶⁰ maar binnen dit krappere budgettaire kader moeten wel voldoende middelen worden vrijgespeeld om meer te kunnen investeren in onderzoek en innovatie. Daarbinnen moet er een verhoogde inzet worden gerealiseerd op thema's met een grote maatschappelijke en/of economische impact, met aandacht voor demonstratieactiviteiten en het ontwikkelen van prototypes. Ook zouden er in die begroting extra middelen moeten komen voor de Europese onderzoeksraad (ERC) voor vrij en ongebonden onderzoek en voor kapitaalmarktinstrumenten gericht op zowel risicokapitaal als kredieten.

Kortom, de nationale en Europese prioriteiten moeten goed op elkaar zijn afgestemd en de nationale ambities voor hoger onderwijs, wetenschap en innovatie zullen nauw

⁶⁰ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011)48', Kamerstuk 32744, nr. 1

moeten aansluiten bij de Europese agenda. Goed overleg met betrokkenen uit wetenschap, hoger onderwijs en bedrijfsleven moet daarbij zorgen voor voldoende Nederlandse invloed op de Europese agenda. Andersom zullen de Europese ontwikkelingen een goede plaats moeten krijgen in het nationale beleid. Zo is heeft het kabinet gevraagd bij de nadere invulling van de economische topsectoren de Europese agenda mee te nemen bij het opstellen van de agenda's per topsector. Ook zullen profileringsplannen van de instellingen nadrukkelijk worden bekeken in het licht van de Europese agenda voor onderzoek en innovatie.

Ook de hogescholen doen mee in de competitie om Europese onderzoeksgelden. Hoewel het praktijkgericht onderzoek nog sterk in ontwikkeling is in vergelijking met het wetenschappelijk onderzoek, is verankering van onderzoek ook in het hoger beroepsonderwijs een belangrijke doelstelling. Praktijkgericht onderzoek draagt bij aan een hogere kwaliteit van onderwijs en aan de samenwerking tussen hogescholen en bedrijfsleven. Ook in Europees verband zal Nederland de aandacht vestigen op het belang van investeringen in praktijkgericht onderzoek voor met name de innovativiteit van het midden- en kleinbedrijf.

4.2 Benutting en impact van onderzoek

De impact van het onderzoek moet omhoog en nieuwe kennis moet eerder haar weg vinden richting innovatie. Het mag geen zeventien jaar meer duren voor een verbetering in de gezondheidszorg zichtbaar wordt. Het mag ook niet meer voorkomen dat het vestigen van een start up door een ondernemende onderzoeker als ongepast wordt beschouwd. De verbindingen tussen bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen moeten veel sterker worden. Alleen door krachtig gezamenlijk opereren kunnen deze partijen in Nederland de internationale concurrentie met andere kenniseconomieën nog aan.

Resultaten van wetenschappelijk onderzoek moeten beter hun weg vinden in innovatieve producten, processen en diensten. Samenwerking in de Gouden Driehoek (overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven) via de topsectorenaanpak is hiervoor de aangewezen weg. Ook moet ons onderzoek een grotere bijdrage leveren aan maatschappelijke uitdagingen.

Dit vraagt om verdergaande publiek-private samenwerking tussen kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke instellingen. De afgelopen jaren zijn er al verschillende succesvolle samenwerkingsverbanden opgebouwd. De verschillende technologische topinstituten zijn daar een goed voorbeeld van. Juist deze samenwerkingsverbanden tussen bedrijven, kennisinstellingen en de overheid brengen partijen dicht bij elkaar en zorgen voor internationale profilering van sterke kennisclusters. Een meer structurele verankering van dit type publiek-private samenwerking in het kennislandschap is gewenst.

Zwaartepuntvorming in wo en hbo moet bijdragen aan het versterken van de verbindingen tussen onderzoek, onderwijs en (regionale) werkgevers. Zo ontstaat er een meer natuurlijke verwevenheid tussen de partners in de kennisketen. Dit laatste wordt bijvoorbeeld zichtbaar in *science parks* als het Bioscience Park in Leiden en de High Tech Campus Eindhoven.

Daarnaast is voor een betere benutting van het fundamenteel en praktijkgericht onderzoek van belang de gehele kennisketen te versterken. Omgevingen waarin onderwijs, onderzoek en toepassing samenkomen, prikkelen studenten hun verschillende talenten beter te ontwikkelen en te toetsen welke loopbaan het beste bij hen past: onderzoeker, kenniswerker, professional, zelfstandig ondernemer. Hun omgeving moet hen daartoe uitdagen. Ook voor onderzoekers is het gewenst dat ze zich verbinden met maatschappelijke uitdagingen en zich verdiepen in toepassingsmogelijkheden van nieuwe

kennis. Dat vergroot het draagvlak voor onderzoek en de kansen op het aantrekken van privaat kapitaal.

Om resultaten van onderzoek sneller hun weg te laten vinden naar innovatie is een actief beleid nodig voor valorisatie en moeten ondernemerschap en een ondernemende houding in het hoger onderwijs actief worden gestimuleerd. Maar ook van de zijde van het bedrijfsleven zou met meer durf geïnvesteerd kunnen worden in kennisontwikkeling.

Valorisatie

Kennis moet beter worden benut. Universiteiten moeten ondernemende universiteiten worden. Ook onderzoekers moeten ondernemender worden. Om valorisatie, ofwel benutting van kennis, te versterken en structureel te verankeren in Nederland, gaan we dan ook op meerdere terreinen acties in gang zetten. Het kabinet zet in op de ontwikkeling van een professionele *entrepreneurial pipeline* van ondernemerschapsonderwijs en fundamenteel onderzoek tot en met incubatie van nieuwe bedrijven. Dat gebeurt binnen universiteiten en hogescholen, maar ook daarbuiten, door het starten van nieuwe bedrijvigheid met het bestaande bedrijfsleven.

Ten eerste zal bij de kennisinstellingen valorisatie een prominentere rol gaan spelen. Daarbij gaat het zowel om economische als om maatschappelijke benutting van kennis. Het gaat bovendien om benutting van kennis uit alle domeinen, dus bijvoorbeeld uit de medische en technische hoek, maar ook uit het alfa- en gammadomein en de kunsten. Valorisatie moet in kennisinstellingen een stevige plaats en een hoogwaardige uitvoering krijgen. In 2008 hebben overheid, kennisinstellingen en werkgevers in de valorisatieagenda 'Kennis moet circuleren' al samen afgesproken hoe ze dat gaan aanpakken. Eind 2010 hebben EL&I en OCW het Valorisatieprogramma gestart en stelden zij € 80 miljoen beschikbaar (2010-12) als eenmalige impuls voor het faciliteren van onder meer verankering van het ondernemerschapsonderwijs, *screening* en *scouting* van mogelijk valoriseerbare kennis, bescherming van kennis om deze over te dragen, de ondersteuning van spin off bedrijfjes en de vorming van netwerken van bedrijven en kennisinstellingen. Doel hiervan is dat de kennisinstellingen de faciliteiten voor valorisatie structureel en zelfdragend verankeren. Inmiddels hebben TUD, UT, UvT, UU en WUR als penvoerders van hun respectievelijke consortia, waarin ook bedrijven en hogescholen participeren, samen rond € 25 miljoen ontvangen voor deze valorisatieactiviteiten.

Dit kabinet is gelijk na het aantreden gestart met een programma om te zorgen dat we meer kennis omzetten in nieuwe producten en diensten.⁶¹ Het streven is dat vanaf 2016, of zoveel eerder als mogelijk, 2,5% of meer van de publieke onderzoeksmiddelen zal worden ingezet ten behoeve van het omzetten van kennis in innovaties. In het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal ik afspraken maken met de universiteiten over de te bereiken outputdoelstellingen in het verlengde van de valorisatieagenda 'Kennis moet circuleren'.

Daarnaast wordt in de kwaliteitszorg voor onderzoek valorisatie definitief als evaluatiecriterium opgenomen. Er komen indicatoren om de inspanningen in valorisatie te kunnen monitoren. Hierbij kan gedacht worden aan aantallen patenten en octrooien die vermarkt zijn, aantallen start-ups, de bijdrage aan de werkgelegenheid en de mate van private investeringen.

Verder vraag ik de kennisinstellingen actief beleid te gaan voeren om hun wetenschappers en onderzoekers te stimuleren en te belonen voor hun valorisatie-inspanningen. Dit kan door aanpassingen in het HRM-beleid. Denk hierbij aan het aannamebeleid, het – waar nodig – mogelijk maken van een flexibele tijdsinzet, aan terugkeergaranties, en aan valorisatie als onderdeel van functioneringsgesprekken. Denk

⁶¹ Zie brief EL&I, hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid 'Naar de Top', Kamerstuk 32637, nr. 1

hierbij ook aan prikkels in het beloningssysteem, zoals het laten meewegen van het opstarten van een eigen onderneming en andere valorisatieactiviteiten, aan verdeling van de opbrengsten bij spin-offs en het opzetten van gezamenlijke promotietrajecten met bedrijven. In het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal ik ook afspraken maken over op valorisatie gericht HRM-beleid.

Tenslotte is het hoog nodig dat het 'technology transfer beleid' in Nederland wordt geprofessionaliseerd. Dit betekent een uniform beleid voor intellectueel eigendom en een 'technology transfer office' dat gemandateerd is om namens de universiteit zaken te doen. Ook zijn valorisatieprofessionals nodig. Daarom wordt er gewerkt aan functieprofielen voor valorisatiemedewerkers, en aan het versterken van de kwaliteit van deze medewerkers.

Het kabinet zal de Landelijke Commissie Valorisatie, die de uitvoering van de valorisatieagenda bewaakt, advies vragen over wat er nog meer nodig is om de 2,5%-doelstelling te verwezenlijken.

Privaat kapitaal voor onderzoek en innovatie

In zijn reactie op de adviezen van de topteams⁶² merkt de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie op dat bedrijven in de economische topsectoren moeite hebben met het verkrijgen van kapitaal voor risicovolle innovatieve activiteiten. Het kabinet heeft daarom besloten deze kabinetsperiode een bedrag van € 500 miljoen uit te trekken voor een 'Innovatiefonds MKB+'. Met dit fonds wil het kabinet innovatieve ondernemers ondersteunen bij het vinden van financiering voor innovatieve projecten die niet volledig uit de markt kunnen worden gefinancierd. Het uitgangspunt hierbij is dat dit risicokapitaal bij succesvolle innovaties wordt terugbetaald, zodat met het beschikbare geld weer nieuwe innovatieve projecten mogelijk worden. De komende jaren wordt het innovatiefonds in stappen ingevuld. In 2012 bedraagt de omvang nagenoeg € 100 miljoen, in 2015 is dit gegroeid tot € 500 miljoen. Dit betekent een verdubbeling van de huidige middelen voor innovatiekredieten voor mkb-bedrijven. Dit is ook een grote kans voor de kennisinstellingen. Zij kunnen samen met privaat initiatief aan onderzoekstrajecten gaan werken.

Naast het hierboven aangekondigde innovatiefonds wil het kabinet er in de komende kabinetsperiode voor zorgen dat er meer risicokapitaal beschikbaar komt. Het kabinet doet dit door te bezien hoe regels en andere belemmeringen kunnen worden aangepakt om een meer risicovolle inzet van kapitaal in onderzoek en innovatie mogelijk te maken. Ook wil het kabinet ervoor zorgen dat er meer kennis ontstaat bij kapitaalverstrekkers over onderzoek en innovatie. Dit kan bijvoorbeeld door transparantie te vergroten of door het inrichten van een expertisecentrum.

Durfskapitaal

Een venture capital verstrekker met een duidelijke Nederlandse structuur zou een grote positieve invloed kunnen hebben op innovatie in Nederland. Deze vormt als het ware de ontbrekende 'k' van kapitaal uit het rijtje kennis-kunde-(kapitaal)-kassa. Pensioenfondsen kunnen hierbij een rol spelen en doen dat ook steeds meer. Dit geldt zowel voor het APB als het PGGM. Financiering van risicovolle kennis- en innovatietrajecten lijkt op het eerste oog geen voor de hand liggende optie voor pensioenfondsen. Toch komt het nogal eens voor dat geld van pensioenfondsen via een omweg toch in de financiering van Nederlands onderzoek of Nederlandse technologieontwikkeling terecht komt. Het geld loopt dan via, vaak buitenlandse, durfskapitalisten die op hun beurt soms Nederlands onderzoek financieren.

⁶² TK 32 637, nr. 14

Ook een intensievere en duurzamere samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven, bijvoorbeeld in de campusgedachte, kan bijdragen aan meer durf en bereidheid om privaat kapitaal in onderzoek te investeren. Universiteiten en hogescholen kunnen op dat vlak ondernemender zijn en meer aandacht besteden aan het verkrijgen van private financiering voor wetenschappelijk en toegepast onderzoek. Vooral voor onderzoek met een duidelijke innovatieve impact biedt dat mogelijkheden.

De bron van filantropische bijdragen (particulieren, bedrijven, fondsen) tenslotte, kan ook voor wetenschappelijk onderzoek beter worden benut. Op dit punt wordt een actieve en ondernemende houding van instellingen verwacht. Het kabinet zal deze ontwikkeling ondersteunen door het zichtbaar maken van succesformules. Hierbij ligt een koppeling met de grote maatschappelijke vraagstukken voor de hand.

Ondernemerschap

Voor innovatie, toepassing en vermarkting van kennis is een ondernemende houding bij studenten en onderzoekers nodig. Vooral startende, jonge bedrijven en ondernemende werknemers blijken een positieve invloed te hebben op de economische groei en innovatiekracht. Het vorig kabinet heeft daarom ruim € 30 miljoen ter beschikking gesteld om ondernemerschap en ondernemendheid in onderwijsinstellingen van primair onderwijs tot en met het hoger onderwijs (hbo en wo) te ondersteunen. Uit de éénmeting⁶³, die de Tweede Kamer heeft ontvangen, blijkt dat de afgelopen jaren belangrijke stappen zijn gezet om ondernemerschap op onderwijsinstellingen te stimuleren. In het hoger onderwijs, bijvoorbeeld, hebben steeds meer studenten de wens om ondernemer te worden; in 2010 zegt 23% van de studenten zeker ondernemer te willen worden tegenover 13% in 2007. De Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) ontwikkelt op verzoek van de overheid het 'bijzonder kenmerk' ondernemerschap voor hogeronderwijsopleidingen. Daarmee kunnen instellingen hun profilering ondersteunen. Op korte termijn ontvangt de Tweede Kamer een nota over (het bevorderen van) Jong Ondernemerschap, die ook ingaat op de stand van zaken rond het ondernemerschapsonderwijs.

Technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek

Voor succesvolle valorisatie is het nodig om wetenschappelijk onderzoek te stimuleren met concrete toepassingen in de praktijk. De aanpak die de Technologiestichting STW hiervoor gebruikt wordt in het algemeen gezien als *best practice*. STW hanteert naast het criterium van excellentie het criterium van utilisatie, en heeft altijd een begeleidingscommissie waarin het bedrijfsleven (of een andere gebruiker) participeert. Ervaringen die hiermee zijn opgedaan, laten zien dat alleen onderzoek van hoogwaardige kwaliteit leidt tot hoogwaardige valorisatie. STW is in staat gebleken die hoogwaardige kwaliteit te bieden en er tegelijkertijd voor te zorgen dat onderzoek wordt omgezet in concrete toepassingen. Om de valorisatie van het technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek te versterken, wordt het budget van STW verhoogd met € 10 miljoen. Ik zal aan STW vragen hiervoor een procedure te ontwikkelen die uitgaat van een verhoging van het budget voor valorisatiesubsidies en aansluit bij de topsectorenaanpak. Ook NWO zal zijn activiteiten voor valorisatie via STW en de *valorization grant* uitbreiden. Verder zal NWO benutting als volwaardig criterium meenemen bij het beoordelen en honoreren van onderzoeksvoorstellen. Zo wordt valorisatie al aan de voorkant geborgd.

Wetenschapscommunicatie en toegang tot wetenschappelijke informatie

Een hoge impact van het onderzoek vergt niet alleen iets van de onderzoeker, maar ook van de gebruiker van nieuwe kennis. In een kennissamenleving van het niveau dat het kabinet ambieert, heeft de gemiddelde burger een hoge graad van algemene kennis en zelf een onderzoekende houding. Burgers hebben vertrouwen in wetenschappelijke

⁶³ TK 31288, nr. 107

expertise en kunnen dat onderscheiden van een 'gewone' opinie, bijvoorbeeld in debatten over vaccinatie of klimaatverandering. Dit vertrouwen begint met vertrouwdheid met wetenschap, en dus met wetenschappers.

Het maatschappelijk belang van wetenschap moet om die reden beter over het voetlicht worden gebracht en het vertrouwen in de wetenschap moet worden versterkt. Ik verwacht daarom van de instellingen dat zij zich actief opstellen in de communicatie over wetenschap en dat zij daarbij meer de onderlinge samenwerking zoeken. Wetenschapscommunicatie wordt nationaal ondersteund met een subsidie aan het Nederlands Centrum voor Wetenschaps- en Techniekcommunicatie (NCWT). Deze is bestemd voor science center Nemo, voor andere regionale science centra en voor activiteiten als Oktober Kennismaand. Samen met OCW werkt Nemo aan een andere opzet voor deze kennismaand. Meer coördinatie is gewenst om een hogere impact van de verschillende wetenschaps- en techniekcommunicatieactiviteiten te verkrijgen.

Vertrouwen in de wetenschap, en in haar integriteit, is tegelijkertijd een voorwaarde voor het maatschappelijk draagvlak voor (investerings in) wetenschap. Ik zal de KNAW vragen te adviseren over de vraag hoe de integriteit van en het vertrouwen in de wetenschap met beleid kunnen worden bevorderd.

Om het vertrouwen in de wetenschap te bevorderen, zijn vrije en duurzame toegang tot wetenschappelijke informatie eveneens van groot belang. Dat biedt burgers de gelegenheid zelf vertrouwd te worden met onderzoeksresultaten. Dit geldt niet alleen voor geïnteresseerde burgers, maar ook voor professionals buiten de kennisinstellingen, zoals huisartsen en mkb'ers. Een grotere toegankelijkheid van resultaten van wetenschappelijk onderzoek levert daarmee een belangrijke bijdrage aan valorisatie. Een steeds hoger geschoolde bevolking kan ook een hogere graad van informatie aan. Nederland heeft een vooraanstaande positie bij het toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis. Deze voorsprong moet worden benut. De betrokken instellingen (KNAW, VSNU, HBO-raad, NWO, de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken, VNO-NCW en de wetenschappelijke uitgevers) werken intensief samen aan een zo open mogelijke toegang tot resultaten van publiek gefinancierd onderzoek. Ik onderschrijf de initiatieven vanuit het veld voor *open access* tot resultaten van publiek gefinancierd onderzoek. Dit geldt ook voor Europese initiatieven voor *open access* tot onderzoeksresultaten uit het 8^e Kaderprogramma.⁶⁴ Initiatieven van wetenschappers om resultaten van hun onderzoek in *open access*-tijdschriften te publiceren juich ik toe. Ook het onderling beschikbaar stellen van onderzoeksdata tussen onderzoekers is hierbij van belang. Hergebruik van onderzoeksdata en -resultaten kan de basis vormen voor nieuw onderzoek en draagt op efficiënte wijze bij aan de verdere vooruitgang in de wetenschap.

4.3 Praktijkgericht onderzoek in het hbo

Het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs vervult een dubbele functie. Enerzijds verhoogt het de kwaliteit van het onderwijs door de verwevenheid te vergroten tussen onderzoek en onderwijs. Anderzijds draagt het bij aan benutting van kennis, innovatie en samenwerking van hogescholen met bedrijven. Het onderzoek aan hogescholen bevindt zich in vergelijking met het onderzoek aan de universiteiten nog in een ontwikkelingsfase. Het kabinet streeft naar een betere verankering van het praktijkgericht onderzoek in het hbo. Ook voor het praktijkgericht onderzoek geldt dat hogescholen scherpere keuzes moeten maken over de inzet van hun middelen en lectoren, die aansluiten bij de profielkeuze van hun hogeschool en de samenwerkingsverbanden met universiteiten en bedrijven. De Stichting Innovatie

⁶⁴ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011)48', Kamerstuk 32744, nr. 1

Alliantie (SIA)⁶⁵ heeft een analyse gemaakt van de bijdrage van het praktijkgericht onderzoek aan de topsectoren. Deze analyse 'Kennis roept om toepassing' kan hogescholen helpen bij het maken van de juiste keuzes.

Het praktijkgericht onderzoek draagt bij aan de economische topsectoren. Een aantal voorbeelden ter illustratie:

Topsector Agrofood

In de netwerkorganisatie Fhealinc werken o.a. HAS Den Bosch, Avans Hogeschool, ZLTO, gemeente Den Bosch en Jeroen Bosch Ziekenhuis samen aan de problematiek rond dierziekten (zoönosen) en de volksgezondheid. De regio Noordoost-Brabant is door de grote omvang van de intensieve veehouderij zeer betrokken bij deze problematiek en dit onderzoek.

Topsector Energie

Met de duurzame energieproeftuin op een van de daken van de Hogeschool Utrecht wordt met praktijkgericht onderzoek kennis over duurzame energietechnieken gegenereerd. In de proeftuin kunnen installateurs, adviseurs, beleidsmakers, woningcoöperaties, studenten, docenten en onderzoekers kennis maken met varianten van duurzame energie op daken. HU past de opgestelde technieken toe in het onderwijs en zet de tuin in voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek in samenwerking met de Universiteit Utrecht.

Topsector Chemie

In het Zuydlab van Hogeschool Zuyd wordt in samenwerking met en voor verschillende partners als DSM, TNO en academisch ziekenhuis Maastricht praktijkgericht onderzoek uitgevoerd. Studenten nemen actief deel aan deze onderzoeken. Het onderzoek varieert van DNA-onderzoek en materialenonderzoek tot vervanging van antibiotica in visvoer.

De doorwerking van het onderzoek op de kwaliteit van het onderwijs in het hbo kan versterkt worden. Dit is ook onderwerp van de audits die de Validatiecommissie Kwaliteitszorg Onderzoek (VKO) sinds 2009 uitvoert. De VKO is door het bestuur van de HBO-raad geïnstalleerd. De VKO is een onafhankelijke commissie die de kwaliteitszorgsystemen voor praktijkgericht onderzoek van hogescholen valideert. Sinds de oprichting van de VKO zijn er meer dan zestig onderzoekseenheden (veelal lectoraten) extern gevisiteerd. De beoordelingen zijn niet alleen gericht op de onderzoekskwaliteit, maar ook op de betekenis van het onderzoek voor het onderwijs en de beroepspraktijk. De validatierapporten laten zien dat een goede inbedding van lectoren en onderzoek bepalend is voor een kwaliteitsslag in het onderwijs. De aanbevelingen van de VKO maken echter ook duidelijk dat het onderzoek en de kwaliteitsbewaking nog in ontwikkeling zijn. Verbetering hiervan kan volgens de VKO bij meerdere hogescholen worden gerealiseerd door te werken met concrete indicatoren voor kwaliteit en prestaties. Dit moet in het hbo meer aandacht krijgen.

Het praktijkgericht onderzoek dat hogescholen uitvoeren, verbindt onderwijs en werkgevers (mkb en (semi-)publieke sector) en stimuleert de innovatie van de beroepspraktijk. Ook binnen de topsectoren speelt het praktijkgericht onderzoek een belangrijke rol. Het heeft niet zelden een verbindende rol tussen fundamenteel wetenschappelijk onderzoek en het bedrijfsleven. Een belangrijk instrument voor praktijkgericht onderzoek is het RAAK-programma. Ook publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals de Centres of Expertise dragen hier aan bij.

⁶⁵ In de Stichting Innovatie Alliantie (opgericht november 2003) zijn vertegenwoordigd VNO-NCW, MKB-Nederland, de HBO-raad, TNO, Novay en Syntens.

RAAK-programma

Het RAAK-programma is een competitieve geldstroom voor praktijkgericht onderzoek aan hogescholen en wordt uitgevoerd door SIA. Inmiddels zijn er ruim 480 lectoren op hogescholen werkzaam, zijn 600 onderzoekers gepromoveerd en hebben ruim 8.300 studenten, 2.300 docenten en 4.500 organisaties⁶⁶, zowel mkb-bedrijven als publieke organisaties, deelgenomen aan een RAAK-project. Dit blijkt uit recente tellingen. Zeer omvangrijk is de betrokkenheid van het aantal bedrijven uit het mkb en de publieke sector. Het versterken van de innovatiekracht van het mkb wordt genoemd in verschillende rapporten en adviezen over innovatie en het belang daarvan voor de concurrentiekracht van Nederland. Het versterken van de innovatiekracht van het mkb en de publieke sector staat daarom hoog op de nationale en Europese agenda. En het praktijkgericht onderzoek is daarin een belangrijke schakel, voor veel bedrijven in het mkb vaak de enige schakel. Deelnemers aan RAAK uit het mkb geven aan dat men in de hogeschool de kennispartner heeft gevonden die men voorheen niet had. De betrokkenheid van het bedrijfsleven uit zich ook in de co-financiering die een RAAK-project vereist. Bedrijven zijn bereid de kosten en de risico's van een praktijkgericht onderzoek te dragen.

De inhoudelijke ontwikkeling van het praktijkgericht onderzoek uit zich onder meer in de start van RAAK-PRO in 2008, waarin van de scholen een volwaardig onderzoeksprogramma wordt verwacht. Op dit moment vormt het RAAK-programma een aparte geldstroom voor praktijkgericht onderzoek door hogescholen. Het RAAK-programma krijgt in deze kabinetsperiode een structurele positie in het bestaande kennisbestel.

Centres of Expertise voor de topsectoren en maatschappelijke prioriteiten

Hogescholen vervullen een spilrol in de Centres of Expertise die het kabinet begin 2011 heeft gelanceerd in de topsectoren water, chemie en automotive. Deze centra, die met cofinanciering van bedrijven tot stand komen, zijn gericht op toponderwijs, toponderzoek en innovaties in het bedrijfsleven. In de topsectoren AgroFood en Tuinbouw zijn de Centra voor Biobased Economy en Greenports gestart. Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren zal het kabinet bezien of de komende jaren ook voor andere sectoren een of meerdere Centres of Expertise tot stand moeten worden gebracht, of dat behoefte is aan andere vormen van publiek-private samenwerking.

De hogescholen HAN, Fontys en het Nederlandse Automotive bedrijfsleven willen hun Automotive Centre of Expertise (ACE) binnen vijf jaar laten uitgroeien tot het kenniscentrum voor praktijkgericht onderzoek en gespecialiseerd onderwijs op het gebied van High Tech Mobility. Daartoe zet ACE onder meer in op het vergroten met ca. 50% van de in- en uitstroom van studenten in de automotive opleidingen, het verbeteren van het studierendement van 57% naar 67% en een groei van het aantal starters. Bij ACE zijn meer dan 30 publieke en private partners betrokken.

Ook voor de publieke sector zijn zulke kenniscentra wenselijk. Een goede samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk is immers niet alleen in economische topsectoren van belang maar kan ook de kwaliteit en innovatiekracht van publieke sectoren versterken. Gelet op de maatschappelijke vraagstukken en verwachte tekorten op de arbeidsmarkt, wordt de aandacht in eerste instantie gericht op de sectoren zorg en onderwijs. Een Centre voor de sector onderwijs richt zich vooral op vragen die leven in de onderwijspraktijk. Voor wat betreft de sector zorg gebeurt dit vanzelfsprekend in samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De Raadscommissie voor Gezondheidsonderzoek heeft in haar advies

⁶⁶ SIA, 2009

‘Gezondheidsonderzoek aan hogescholen’⁶⁷ de betekenis van praktijkgericht onderzoek voor de gezondheidszorgsector onderstreept.

4.4 Wat gaan we doen?

Om de profilering van onderzoek en wetenschap te versterken zet dit kabinet in op:

Profilering van onderzoek en wetenschap:

- Bestuurlijke afspraken met de universiteiten over de zwaartepunten in hun wetenschappelijk onderzoek, op basis van een doorlichting van de huidige zwaartepunten en profileringsplannen van de instellingen voor de toekomst. Aansluiting bij de topsectoren en de *grand challenges* uit het 8ste Kaderprogramma is daarbij een essentiële vereiste.
- Bestuurlijke afspraken met NWO en KNAW over hun alliantie- en institutenbeleid in relatie tot de profileringsplannen van de universiteiten. Ook hier is de aansluiting bij de topsectoren en de *grand challenges* essentieel.
- Betere landelijke vergelijkbaarheid van de onderzoekskwaliteit van universiteiten en onderzoeksinstituten en een hogere waardering van valorisatieactiviteiten, in overleg met VSNU, KNAW en NWO, met behulp van het systeem voor kwaliteitsevaluatie.
- Verhoging van het budget voor de grote onderzoeksinfrastructuur (waaronder de ICT-onderzoeksinfrastructuur) dat bij NWO is ondergebracht met € 36 miljoen per jaar.
- Versterking van het alfa/gamma onderzoek met € 17 miljoen per jaar.
- Voorkomen van nadelige kleinschaligheid in de geesteswetenschappen, door het budget van het Regieorgaan Geesteswetenschappen te verhogen met € 5 miljoen per jaar.
- Verhoging van het budget voor de toponderzoekscholen gericht op topsectoren en *grand challenges* met € 20 miljoen per jaar.
- De KNAW vragen een monitorende rol te vervullen om te voorkomen dat er witte vlekken ontstaan in het (fundamentele) onderzoek.

Impact en benutting van onderzoek vergroten:

- Verankering van valorisatie als taak van kennisinstellingen via onder andere het Valorisatieprogramma, aandacht voor HRM-beleid voor valorisatie en voor professionalisering van valorisatiemedewerkers.
- Meer vraagsturing en verankering van publiek-private samenwerking in het onderzoek zoals in TTI's, valorisatie meenemen als volwaardig criterium bij beoordeling van onderzoeksvoorstellen.
- Nota Jong Ondernemerschap ten behoeve van het ondernemerschapsonderwijs.
- Analyse van regels en andere belemmeringen voor meer risicovolle inzet van kapitaal voor onderzoek en inrichting van expertisecentra voor transparantie over onderzoek en innovatie ten behoeve van kapitaalverstreckers.
- Verhoging van het budget van STW met € 10 miljoen, uitbreiding werkwijze STW en *valorization grants*.

⁶⁷ RGO, 2010

- Afspraken over valorisatie maken met de koepels over te bereiken outputdoelstellingen en over op valorisatie gericht HRM-beleid.
- Zo veel mogelijk open toegang tot wetenschappelijke informatie en een betere wetenschaps- en techniekcommunicatie, door coördinatie van de partijen in het veld: KNAW, VSNU, HBO-raad, NWO, KB, de (universiteits)bibliotheken, VNO-NCW en de wetenschappelijke uitgevers.
- Advies vragen aan de KNAW over het te voeren beleid ten aanzien van integriteit van en vertrouwen in de wetenschap.

Praktijkgericht onderzoek in het hbo verankeren:

- Meer aandacht voor kwaliteitsbewaking van het praktijkgericht onderzoek aan hogescholen.
- Meer structurele positie van het RAAK-programma in het bestaande kennisbestel.
- Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren bezien of, behalve voor de publieke sectoren onderwijs en zorg, er ook voor andere sectoren een of meerdere Centres of Expertise moeten komen.

5. Bekostiging: belonen van kwaliteit en profiel

5.1 Nieuwe dynamiek in de sturing van het hoger onderwijs

Minder focus op studentenaantallen in de bekostiging van het hoger onderwijs en meer belonen van kwaliteit en profiel: dat is één van de centrale aanbevelingen van de commissie-Veerman. De eenzijdige aandacht voor kwantiteit is ten koste gegaan van de kwaliteit. Scherpe profielkeuzes door universiteiten en hogescholen zijn nodig om te komen tot een hogere kwaliteit en een grotere herkenbaarheid voor studenten en werkgevers. Profileringsprocedures vergt meer ruimte voor selectie en collegegelddifferentiatie, zoals eerder is aangegeven. Dit hoofdstuk richt zich op de vormgeving van het profileringsproces en de noodzakelijke veranderingen in het bekostigingsmodel. Het is al meer dan een jaar geleden dat het rapport van de commissie-Veerman is gepresenteerd. Het rapport heeft brede steun gekregen. Dat moet nu omgezet worden in een onomkeerbare beweging in de gewenste richting.

Het advies van prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sijm en prof. dr. A.M.L. van Wieringen (de werkgroep Profileringsprocedures en Bekostiging) geeft een uitwerking van dit thema uit het rapport van de commissie-Veerman (zie bijlage voor het advies). Terecht pleit de werkgroep Profileringsprocedures en Bekostiging voor een combinatie van *bottom-up* en *top-down* initiatieven bij het profileringsproces. Instellingen zijn als eerste aan zet, maar de overheid moet wel "beoordelen of de gewenste stelselopbrengsten gerealiseerd worden in termen van kwaliteitsverbetering en doelmatigheid".⁶⁸ Daartoe doet de werkgroep voorstellen voor aanpassingen in de bekostiging en een proces rond sector- en instellingsplannen aangestuurd door een regisseur. Belangrijke elementen uit dit advies neem ik over, maar op een aantal onderdelen vind ik het te massief en dreigt het risico van onnodige bureaucratie. Ik leg de nadruk op een scherpe verantwoording over bereikte resultaten, via prestatieafspraken.

5.2 Uitgangspunten voor het profileringsproces

Bij de universiteiten heeft het rapport van de commissie-Veerman tot concrete voornemens geleid om via regionale allianties tot zwaartepunten in onderzoek en onderwijs te komen. Ook het hbo neemt initiatieven tot profileringsprocedures, bijvoorbeeld met de sectorplannen voor Noord-Nederland, voor het kunstvakonderwijs en voor het hoger agrarisch onderwijs. Ik zal voortbouwen op deze initiatieven en hoofdlijnenakkoorden afsluiten met de VSNU en de HBO-raad waarin universiteiten en hogescholen zich committeren aan doelen en te behalen prestaties (zoals het terugdringen van het aantal opleidingen en het koppelen van masteropleidingen aan onderzoekszwaartepunten).

Het Nederlandse bestel kent bovendien al een behoorlijke mate van profileringsprocedures. In het wetenschappelijk onderwijs heeft deze zich vooral ontwikkeld onder invloed van de dynamiek in het onderzoek, maar ook de ontstaansgeschiedenis van elke universiteit heeft haar stempel gedrukt op de inhoud en de aard van het aanwezige onderzoeks- en onderwijsaanbod. Ook het hoger beroepsonderwijs kent geprofileerde instellingen van hoge kwaliteit, maar tegelijkertijd laten de huidige problemen in het hbo zien dat een brede kwaliteitsslag nodig is.

De commissie-Veerman en de werkgroep Profileringsprocedures en Bekostiging noemen overtuigende – en breed gedeelde – argumenten om het profileringsproces te versnellen en te verdiepen. Profileringsprocedures leidt tot specialisatie, tot keuzes voor onderwerpen waar men goed in is, en dat is van groot belang, ook voor versterking van de basiskwaliteit. Profileringsprocedures draagt ook bij aan differentiatie in het onderwijs en aan het terugdringen van de

⁶⁸ Werkgroep Profileringsprocedures en Bekostiging, 2011, p. 7

versnippering in het opleidingsaanbod. Zwaartepuntvorming in onderzoek en onderwijs leidt daarnaast tot krachtenbundeling die het mogelijk maakt de toenemende internationale concurrentie het hoofd te bieden. Profilering is ook nodig om in te spelen op topsectoren en maatschappelijke uitdagingen. Om het profileringsproces meer vaart te geven, hanteer ik de hierna volgende uitgangspunten.

Instellingen kiezen zelf hun profiel en spelen in op speerpunten van het kabinet

Universiteiten en hogescholen moeten niet op elkaar en op de overheid wachten, maar zelf de discussie starten. Dat was ook de oproep van de commissie-Veerman. Wat is het profiel van mijn instelling? Welk type studenten heb ik en hoe kan ik die het beste begeleiden? Met welke instellingen wil ik mijn ambities en prestaties benchmarken? Welke strategie hoort daarbij? Welke prioriteiten kies ik en welke opleidingen en onderzoekslijnen stoot ik af? De U-map-classificatie geeft een eerste overzicht van de bestaande profielen van instellingen. De classificatie kan instellingen helpen bij het zoeken naar vergelijkbare instellingen waaraan zij zich kunnen spiegelen. De overheid verwacht dat hogescholen en universiteiten in hun instellingsplannen inspelen op het in deze strategische agenda geschetste langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs en onderzoek.

Sectorplannen zijn een belangrijke schakel in het profileringsproces

Sectorplannen zijn een bewezen effectief middel om te komen tot bundeling van krachten, herordering van het opleidingsaanbod en zwaartepuntvorming op nationaal niveau. Het is ook een goede manier om *peers* en belanghebbenden te betrekken. Sectorplannen nieuwe stijl zoals geadviseerd door de werkgroep Profilering en Bekostiging, vormen daarom een belangrijke schakel in het profileringsproces.

Kwaliteit en profiel worden belangrijke elementen in de bekostiging

In de financiering van het hoger onderwijs zullen kwaliteit en profilering worden gehonoreerd. Ten eerste zullen met alle instellingen prestatieafspraken worden gemaakt over kwaliteit, studiesucces, profielgerelateerde doelstellingen en valorisatie. Ten tweede wil ik selectief extra middelen toewijzen voor het stimuleren van (instellingsoverstijgende) zwaartepuntvorming en profilering. Voor deze twee elementen komt in deze kabinetsperiode een deel 'kwaliteit en profiel' in het bekostigingsmodel met een omvang van ongeveer 7% van het onderwijsbudget. Na verdere uitwerking zal dit deel vanaf 2016 kunnen oplopen tot ongeveer 20% van het onderwijsbudget. In een aantal andere landen wordt ook nagedacht over het vergroten van het prestatiegerelateerde deel in de bekostiging. Nederland loopt echter voorop met de keuze om zo'n substantieel deel van de bekostiging aan kwaliteit te koppelen. Zweden is recent gestart met een bescheiden vorm van generieke kwaliteitsbekostiging: 1,5% van het budget wordt verdeeld over de instellingen op basis van de hoogste scores in de kwaliteitsevaluatie. In 2012 zal hiervan een eerste evaluatie beschikbaar zijn.

5.3 Strategische keuzes voor de lange termijn

Met het profileringsproces wordt een grondige heroriëntatie in het hogeronderwijsbestel nagestreefd. Dat vergt een langjarig proces, waarbij consistent en consequent wordt vastgehouden aan de ingeslagen weg. Daarbij wil ik in eerste instantie de universiteiten en hogescholen zoveel mogelijk in de gelegenheid stellen dit proces zelf van de grond te tillen. Maar het vergt ook een onafhankelijke beoordeling van het tempo en de opbrengsten, met de langetermijndoelen voor ogen en op enige afstand van de actuele politiek-bestuurlijke discussie (paragraaf 5.6). Wanneer het oordeel daar aanleiding toe geeft, zal een meer actieve procesregie worden gevoerd.

5.3.1 Kwaliteit en profilering in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek

De universiteiten hebben aangegeven zich collectief en individueel te committeren aan een hoofdlijnenakkoord over de gewenste ontwikkelingen in het wetenschappelijk

onderwijs en onderzoek. Een dergelijk hoofdlijnenakkoord geeft de sector zelf het voortouw bij het collectieve proces van zwaartepuntvorming in onderzoek en het doelmatiger organiseren van het opleidingsaanbod. Het sluit aan bij de lopende initiatieven van universiteiten om tot strategische allianties te komen. Het past ook bij de autonomie en de goede prestaties die de universiteiten – zeker in het onderzoek – leveren. Maar de afspraken zijn niet vrijblijvend en vragen om duidelijke verantwoording. De overheid gaat op haar beurt het gesprek aan met de universiteiten over de benodigde randvoorwaarden. Het voornemen is begin van dit najaar een hoofdlijnenakkoord te sluiten. In de zomermaanden zullen de voorbereidingen daartoe worden getroffen.

Doelstellingen

Het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal zich richten op vier hoofdonderwerpen met bijbehorende landelijke doelstellingen:

- verhoging van kwaliteit en studiesucces: hogere onderwijsintensiteit, hoger rendement, lagere uitval (vooral in het eerste jaar), reductie van de overhead waar dit bijdraagt aan het primaire proces;
- reductie van het opleidingsaanbod, zwaartepuntvorming en taakverdeling tussen instellingen op het gebied van onderwijs in samenhang met onderzoek, invoering van brede bachelors en meer gezamenlijke (landelijke) masters;
- zwaartepuntvorming in onderzoek: taakverdeling tussen instellingen op het gebied van onderzoekszwaartepunten, aansluiting bij topsectoren en maatschappelijke uitdagingen, grand challenges van de EU, en ontwikkeling van sectorplannen;
- verhoging van benutting en impact van onderzoek; instellingen, wetenschappers en onderzoekers stimuleren en belonen voor valorisatie-inspanningen (o.a. aanpassingen in HRM-beleid en gezamenlijke promotietrajecten).

Randvoorwaarden

In het hoofdlijnenakkoord zullen ook randvoorwaarden aan de orde zijn die de overheid voor haar rekening neemt om het proces te faciliteren. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om:

- wet- en regelgeving rond selectie, aanmelddatum (ten behoeve van studiekeuzegesprekken), het afschaffen van de verplichte doorstroommaster, collegegelddifferentiatie en reductie van administratieve lasten;
- ruimte bij macrodoelmatigheidsoordelen als instellingen in overleg komen tot het herverkavelen en afstoten van opleidingen of de ontwikkeling van bredere bachelors;
- vermindering van administratieve lasten in de sturing van het onderzoek en onderwijs (zoals elementen uit bekostigingsregelgeving, subsidies, controle en verantwoording);
- voor een aantal grootschalige richtingen in de alfa-gammasector willen de universiteiten overgaan tot regulering van de instroom om de kwaliteit en het rendement van het onderwijs te verhogen. De mogelijkheden voor kwalitatieve selectie worden daartoe deze kabinetsperiode verruimd. Voor de volgende periode zal moeten worden bezien of nadere afspraken ten aanzien van de financieringswijze nodig zijn.

Verantwoording

De verantwoordelijkheid voor de voortgang, coördinatie en onderlinge afstemming van het proces leg ik hiermee bij de gezamenlijke universiteiten. Dat schept verplichtingen. Vóór de zomer van 2012 ontvang ik een rapportage van de VSNU over de voortgang bij de reductie van het opleidingsaanbod en de zwaartepuntvorming in het onderzoek; ook worden concrete in 2015 te behalen doelen voorgesteld.

De universiteiten verplichten zich via dit hoofdlijnenakkoord tot gemeenschappelijke doelen en te behalen resultaten voor de gehele wo-sector. Daarnaast worden spelregels en indicatoren vastgesteld voor de prestatieafspraken met individuele instellingen. Vervolgens worden met elke universiteit afspraken gemaakt over concrete prestaties en verantwoording op instellingsniveau. De nu al wettelijke verplichte instellingsplannen en jaarverslagen zullen worden benut voor de verantwoording hierover.

5.3.2 Kwaliteit en profilering in het hoger beroepsonderwijs

Ook de hogescholen hebben uitgesproken dat zij willen komen tot een hoofdlijnenakkoord, waarin zij zich collectief en individueel committeren aan prestatieafspraken ten aanzien van kwaliteit en profilering. Meer nog dan bij de universiteiten ligt daarbij de nadruk op de borging en verhoging van de basiskwaliteit. De gezamenlijke inspanning van de hogescholen zal zich vooral richten op de externe legitimering van diploma's, het versterken van de kennisbases van opleidingen en het versterken van de toetsingspraktijk. Toetsing en examinering moeten extern worden gevalideerd door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel door gebruik te maken van externe examinatoren als landelijke toetsing niet goed mogelijk is. Versterking van de kennisbases gebeurt via een sectorale aanpak. Uiteraard worden werkgevers daarbij goed betrokken. Deze ontwikkelingen moeten gecombineerd worden met een reductie van het opleidingsaanbod. Ik realiseer me daarbij dat het meer beroepsgerichte karakter van het hbo andere eisen stelt aan de variatie van het opleidingsaanbod dan in het wo. Voor de hogescholen is dit een grote uitdaging, die de afzonderlijke instellingen voor een groot deel overstijgt. Het is dan ook noodzakelijk dat de hbo-sector hier de handen ineenslaat.

Een andere reden waarom een hoofdlijnenakkoord met de hogescholen opportuun is, betreft de differentiatie in het hbo. Deze is nodig om te kunnen omgaan met de sterk gevarieerde studentenpopulatie. Concreet vormgeven aan die differentiatie betekent nadere afspraken over de landelijke uitrol van de Associate-degreeprogramma's, honours programma's en driejarige trajecten voor vwo'ers, Centres of Expertise en professionele masteropleidingen. Profilering in het hbo zou met name daarop gericht moeten zijn.

De gesprekken over een hoofdlijnenakkoord met de hogescholen zijn van recentere datum dan die met de universiteiten. Het hoofdlijnenakkoord met de hogescholen vergt daarom mogelijk nog wat meer voorbereidingstijd. Ik wil in ieder geval nog dit najaar met de hogescholen in een hoofdlijnenakkoord afspraken maken over de volgende doelstellingen:

- verhoging van de kwaliteit van het onderwijs; upgradering van het niveau van docenten (meer masteropgeleiden en promovendi); externe validering van toetsing en examinering en versterking van de kennisbases van opleidingen. (Hoe krijgt dit concreet gestalte? Via welke aanpakken van landelijke en gemeenschappelijke toetsing? Welke stappen worden gezet om te komen tot brede toepassing in de gehele hbo-sector? Welke vakgebieden krijgen voorrang?);
- reductie van het aantal opleidingen; ontwikkeling van sectorplannen;
- verhoging van kwaliteit en studiesucces: hogere onderwijsintensiteit, hoger rendement, lagere uitval (vooral in het eerste jaar), reductie van overhead waar dit bijdraagt aan het primaire proces; nadere vooropleidingseisen in verband met de doorstroom van mbo'ers, meer aandacht voor onderzoeksvaardigheden in het curriculum.
- profilering op driejarige en honours trajecten voor vwo'ers, Associate-degreeprogramma's, Centres of Expertise en professionele masters.

Verantwoording

De verantwoordelijkheid voor de voortgang, coördinatie en onderlinge afstemming van het proces leg ik hiermee bij de gezamenlijke hogescholen. Ook van de HBO-raad ontvang ik vóór de zomer van 2012 een voortgangsrapportage. Centraal daarin staan de voortgang bij: het versterken van de kennisbasis, de landelijke of gemeenschappelijke toetsing van kernvakken, de differentiatie van het opleidingsaanbod en de reductie van het totaal aantal opleidingen (bredere bachelors). Ook worden concrete in 2015 te behalen doelen voorgesteld.

De hogescholen verplichten zich via dit hoofdlijnenakkoord tot gemeenschappelijke doelen en te behalen resultaten voor de gehele hbo-sector. Daarnaast worden spelregels

en indicatoren vastgesteld voor de prestatieafspraken met individuele instellingen. Vervolgens worden met elke hogeschool afspraken gemaakt over concrete prestaties en verantwoording op instellingsniveau. De nu al wettelijke verplichte instellingsplannen en jaarverslagen zullen worden benut voor de verantwoording hierover.

De wijzigingen in het bekostigingsmodel zijn een krachtige *incentive* voor hogescholen om meer aandacht te besteden aan kwaliteit en profiel. Het verbeteren van de kwaliteit kan zo worden beloond. Voordat instellingen in aanmerking komen voor extra geld moet de basiskwaliteit op orde zijn (paragraaf 5.4). Ook zullen de sectorplannen in het hbo een belangrijke rol spelen (paragraaf 5.5).

Private aanbieders

Deze strategische agenda heeft voor het grootste deel betrekking op het bekostigde hoger onderwijsaanbod. Maar ook de privaat gefinancierde onderwijsaanbieders spelen een belangrijke rol. Op dit moment volgen ongeveer 77.000 studenten een geaccrediteerde hogeronderwijsopleiding aan één van de private hogescholen die zijn aangesloten bij de koepelorganisatie NRTO. Het gaat vooral om deeltijdonderwijs aan werkenden. Met de NRTO zal ik afspraken maken over de bijdrage die de private aanbieders kunnen leveren aan de doelstellingen in deze strategische agenda. Het streven naar meer kwaliteit en het vergroten van de flexibiliteit van het onderwijs voor werkenden in het hoger onderwijs gaat ook de private aanbieders aan. Voor hen is vooral de leven lang leren-markt van belang. De private aanbieders bedienen een substantieel deel van de vraag naar onderwijs voor werkenden. Zoals in paragraaf 3.3 is uitgewerkt komt er een verkenning naar deeltijdonderwijs. Op basis van deze verkenning kunnen verdere afspraken gemaakt worden over hoe de private partijen kunnen bijdragen aan de benodigde groei van het leven lang leren in Nederland. Op mijn beurt zal ik nagaan waar de overheid een ondersteunende rol kan vervullen.

5.4 Kwaliteit en profiel in de bekostiging

Aanpassing van de bekostigingssystematiek is nodig om scherpe keuzes in het profiel te faciliteren en instellingen te belonen die hoge kwaliteit leveren. De eerste prioriteit ligt bij het verbeteren van kwaliteit en studiesucces in het (bachelor)onderwijs. De prestaties in het onderzoek zijn goed en de competitie om onderzoeksmiddelen is al groot, dus de noodzaak om de bekostigingssystematiek aan te passen is voor het onderzoek minder groot. Bovendien wordt deze kabinetsperiode € 90 miljoen binnen de onderzoeksbekostiging gerealiseerd ter ondersteuning van het profileringsproces. Daarom wordt ervoor gekozen om de aanpassingen in de bekostiging te concentreren op de *onderwijs*bekostiging. Voor benutting en impact van onderzoek, waar nog voortgang te boeken is, zal ik wel prikkels geven.

Er komt deze kabinetsperiode een deel 'kwaliteit en profiel' in het bekostigingsmodel met een omvang van ongeveer 7% van de onderwijsbekostiging. Hiertoe worden de middelen ingezet in verband met huidige collectieve meerjarenafspraken (ca. € 80 miljoen) plus de herinvesteringsmiddelen uit het regeerakkoord die oplopen van € 200 miljoen in 2013, tot € 230 miljoen in 2015. In totaal gaat het dus om € 310 miljoen in 2015. Het studentafhankelijke deel van de bekostiging wordt hierdoor relatief kleiner.

Het grootste deel van de middelen voor 'kwaliteit en profiel' zal ik verdelen op basis van prestatieafspraken met individuele universiteiten en hogescholen, gericht op kwaliteit en studiesucces. Daarnaast zal ik een deel selectief toewijzen (€ 50 miljoen op jaarbasis, in de periode 2013 t/m 2016). Ik wil daarmee zwaartepuntvorming en profilering in het onderwijs stimuleren.

Na een evaluatie en verdere uitwerking zou het deel voor kwaliteit en profiel in de bekostiging (7% in 2015) op termijn kunnen oplopen tot ongeveer 20% van het onderwijsbudget. Dit kan als uit de evaluatie in 2015 blijkt dat de aanpassing van de

bekostigingssystematiek een duidelijk positief effect heeft op de kwaliteit en het profiel van het onderwijs. Deze oploop naar 20%, in het bijzonder bedoeld om profilering verder uit te bouwen, is mede afhankelijk van beschikbaarheid van aanvullende middelen. Vanaf 2016 zal in ieder geval de oploop van de intensiveringsmiddelen van € 230 naar € 300 miljoen worden ingezet. Op basis van de ervaringen in de komende jaren zal bezien worden of deze middelen via competitie worden ingezet of als onderdeel van de prestatieafspraken met een bonus/malus-systematiek. Verder zal ik bij de evaluatie van de prestatieafspraken bezien of en hoe indicatoren voor valorisatie verder kunnen worden betrokken bij de bekostiging van onderzoek en onderwijs.

Prestatiebekostiging

In het verlengde van de hoofdlijnenakkoorden maak ik uiterlijk in juni 2012 nieuwe meerjarenafspraken met de individuele instellingen. De ervaringen in de afgelopen jaren met de collectieve afspraken over kwaliteit en studiesucces op brancheniveau laten zien dat de genoemde onderwerpen weliswaar bij veel instellingen hoog op de agenda staan, maar dat collectieve afspraken onvoldoende recht doen aan verschillen in inspanning en prestaties tussen instellingen. Bovendien bieden individuele afspraken als voordeel dat rekening kan worden gehouden met de context, de studentenpopulatie en de ambities per instelling.

Doelen in de prestatieafspraken

De nieuwe afspraken gaan in de eerste plaats over concrete doelen met betrekking tot de volgende onderwerpen:

- uitval, vooral in het eerste jaar (daarbij zal ik, zoals aangegeven in hoofdstuk 2, rekening houden met het risico van extra uitval als gevolg van het hoger leggen van de lat);
- studieduur/rendement;
- kwaliteitsoordelen uit de accreditatie;
- onderwijsintensiteit (contacturen, staf/studentratio);
- docentenkwaliteit;
- reductie van overhead, waar dit bijdraagt aan het primaire proces.

De doelen worden gebaseerd op een beperkt aantal indicatoren. Instellingen kunnen daarnaast ook zelf indicatoren kiezen die van belang zijn vanuit hun eigen strategie.

Ook over prestaties op het gebied van profilering zal ik medio 2012 per instelling afspraken maken. De ervaringen met de prestatieafspraken rond kwaliteit en studiesucces worden daarbij benut. De concrete doelen die de VSNU en HBO-raad in de voortgangsrapportage van de hoofdlijnenakkoorden benoemen, worden gebruikt als startpunt. Voorts maak ik prestatieafspraken over selectie en valorisatie bij individuele instellingen. Bij dat laatste is de Valorisatieagenda leidend.

In 2015 zullen de inspanningen en prestaties van de instellingen beoordeeld worden, waarna in 2016 een herverdeling van middelen zal plaatsvinden via een bonus/malus-systematiek. De beoordeling is gebaseerd op de scores ten aanzien van de indicatoren in combinatie met een audit op de inspanningen die de instellingen hebben geleverd. Alle aspecten vormen samen een *balanced score card* en leiden tot een afgewogen oordeel. Het oordeel in 2015 over de bereikte resultaten bepaalt de hoogte van de bonus/malus in 2016. Ik zal deze aanpak uitwerken via aanpassing van het bekostigingsmodel.

Stimuleren van zwaartepuntvorming en profilering

Alle hogescholen en universiteiten moeten in de komende jaren in hun instellingsplannen aangeven welke keuzes zij maken bij de aanscherping van hun profiel in onderwijs en onderzoek. Elke instelling zal dat vanuit zijn eigen missie en strategie doen, zodat de aanpak aansluit bij het type instelling dat men wil zijn en het type studenten dat de instelling heeft en wil aantrekken. Zowel in het rapport van de commissie-Veerman als in

het advies van de werkgroep Profilering en Bekostiging wordt erop gewezen dat zo'n proces niet vanzelf gaat. Daarom wil ik instellingen in de gelegenheid stellen via selectieve toewijzing extra bekostiging te verwerven voor het ontwikkelen van landelijke zwaartepunten en profilering. Het ligt voor de hand dat zij daarbij aansluiten bij de in de hoofdlijnenakkoorden geformuleerde doelen. In het Sirius Programma en bij de Centres of Expertise in het hbo zijn de afgelopen jaren al goede ervaringen opgedaan met een dergelijke aanpak.

Voor het hoger beroepsonderwijs gaat het in ieder geval om het selectief toekennen van middelen voor:

- Publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals de Centres of Expertise, die vooral gerelateerd zijn aan topsectoren en zijn ingebed in sterke regionale clusters met bedrijfsleven en andere kennisinstellingen;
- professionele masters (eveneens in eerste instantie gericht op de topsectoren);
- het stimuleren van een brede ontwikkeling van Associate-degreeprogramma's, en het ontwikkelen van honours-trajecten en driejarige opleidingen voor vwo'ers.

Voor het wetenschappelijk onderwijs gaat het in ieder geval om:

- ondersteuning van allianties tussen universiteiten gericht op zwaartepuntvorming en internationale excellentie;
- versterken van excellentie, door te leren van de succesfactoren van het Sirius Programma.

De voornemens op deze onderwerpen worden opgenomen in de instellingsplannen en moeten onderdeel uitmaken van een instellingsbrede (en bij voorkeur instellingsoverstijgende) strategie. De instellingsplannen moeten voldoen aan de criteria uit het advies van de werkgroep Profilering en Bekostiging zoals hieronder weergegeven, en op enkele punten aangevuld.

Criteria voor instellingsplannen

1. Het plan benoemt het profiel van de instelling op basis van *bewezen sterktes* in onderwijs, onderzoek en valorisatie, de lange termijn *doelstellingen* en de daaruit afgeleide te boeken voortgang tot en met 2016.
2. Het plan geeft aan hoe het bijdraagt aan het gewenste *ontwikkelingsperspectief* voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek, zoals geschetst in deze *Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*, en de agenda's van de topsectoren.
3. Elk plan bevat voorstellen voor *differentiatie* van het onderwijs naar (type) aanbod en niveau, in elk geval in de bachelorfase.
4. De plannen laten zien waar *doelmatigheidswinst* wordt (of is) geboekt die de kwaliteit en (internationale) aantrekkingskracht van onderwijs en onderzoek vergroot door:
 - aan te sluiten bij de conclusies van beschikbare sectorplannen;
 - een sectoroverstijgende afweging op instellingsniveau te maken: duidelijke prioriteiten stellen, maar zonodig ook delen van onderwijs en onderzoek afbouwen of in overleg met andere instellingen elders onderbrengen.Samenwerking tussen de instellingen en in samenspraak met de omgeving (bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties) is een pre, omdat het taakverdeling en zwaartepuntvorming bevordert.

De voorstellen (eventueel van samenwerkende instellingen) die voldoen aan bovenstaande criteria en daarbij het best inspelen op de genoemde wenselijke ontwikkelingen, komen in aanmerking voor extra bekostiging (zie paragraaf 5.6 voor de rol van de *reviewcommissie* hierbij). Deze wordt jaarlijks uitgekeerd als onderdeel van de lumpsum in de periode 2013-2016. Continuering (verlaging dan wel verhoging) in de

periode 2017-2020 is per instelling afhankelijk van de geboekte resultaten. Zoals eerder opgemerkt, bestem ik voor deze extra bekostiging € 50 miljoen op jaarbasis van 2013 tot en met 2016.

Verdere stappen

In 2015 zal ik de aanpassingen in de bekostiging evalueren en bezien hoe verdere stappen kunnen worden gezet naar een sterkere koppeling tussen bekostiging en prestaties. Daarbij gaat het vooral om:

- de vraag hoe verdergaande kwaliteitsprikkelers kunnen worden geïntroduceerd in de bekostigingssystematiek; hierbij worden ook de resultaten betrokken van het haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek;
- de uitbreiding van het deel 'kwaliteit en profiel' in de bekostiging naar 20% van het onderwijsbudget.

5.5 Sectorplannen

Sectorplannen vormen een onmisbare aanvulling op de bovenbeschreven aanpak. Ten eerste omdat zwaartepuntvorming en taakverdeling in veel gevallen op regionaal, nationaal en Europees niveau moeten plaatsvinden. Ten tweede bieden sectorplannen bij uitstek de kans voor inhoudsdeskundigen om hun inbreng – los(ser) van het institutionele belang – te leveren: onderzoekers, docenten en hoogleraren/lectoren. En tot slot maakt de sectorinvalshoek een sterke betrokkenheid van belanghebbenden mogelijk: het werkveld, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

Er zijn de laatste jaren al tal van sectorplannen opgesteld (Geesteswetenschappen, het sectorinvesteringsplan commissie-De Boer (de Centres of Expertise), Natuur- en Scheikunde), die ook succesvol zijn geïmplementeerd. Maar ik ben het eens met de conclusie van de werkgroep Profilering en Bekostiging dat een grondige probleemanalyse en een bredere aanpak nodig is bij nieuwe sectorplannen. Ik neem de door de werkgroep voorgestelde strenge(re) eisen voor sectorplannen nieuwe stijl over.

Eisen aan sectorplannen

- scherpe voornemens over taakverdeling en concentratie van bestaande of toekomstige voorzieningen;
- gericht op de lange termijn en gebaseerd op empirische evidentie, onafhankelijke en deskundige oordelen en internationale benchmarking;
- onderwijs en onderzoek (en de benutting ervan) in samenhang behandelen, en waar relevant wo en hbo, en publiek en privaat onderwijs;
- van buiten naar binnen redenerend; afgestemd op de behoeftes van maatschappij en werkveld;
- inspelen op ontwikkelingen in de Europese Ruimte voor Hoger Onderwijs en de Europese Onderzoeksruimte;
- wat betreft de universiteiten: aansluiting zoeken met buiten-universitaire instituten, in elk geval daar waar er opleidingsconsequenties (doctoraat/master) zijn.

Een sectorplanbenadering vergt veel inspanning van alle betrokkenen. Daarom kies ik deze kabinetsperiode voor een selectieve aanpak, waarbij in elk geval de volgende prioriteiten zullen gelden:

- zijn de rapportages rond de topsectoren aanleiding voor bijstelling van lopende of het opstarten van nieuwe sectorplannen?

- bestaande sectorplannen en lopende initiatieven (zoals kunstvakonderwijs, de samenwerkende hogescholen in Noord-Nederland, onderwijs/leerwetenschappen⁶⁹, groen onderwijs, de lerarenopleidingen) zullen worden voortgezet.

Daarnaast zal alleen op basis van een grondige probleemanalyse besloten worden tot nieuwe sectorplannen. Zowel de overheid als de sectoren zelf kunnen het initiatief nemen tot het ontwikkelen van nieuwe sectorplannen. Ook de voortgangsrapportages van de VSNU en de HBO-raad kunnen aanleiding zijn voor nieuwe sectorplannen.

Ik stel deze kabinetsperiode middelen beschikbaar voor versterking van onderwijs en onderzoek in de volgende sectoren:

- alfa-/gamma- en geesteswetenschappen aan de universiteiten;
- technische universiteiten en STW;
- topsectoren: grote infrastructuur, sectorplannen, Centres of Expertise, masters in het hbo, toponderzoekscholen aan de universiteiten.

5.6 Onafhankelijke reviewcommissie

Zowel de commissie-Veerman als de werkgroep Profileringsproces en Bekostiging onderstrepen de noodzaak van een vorm van onafhankelijke regie op het profileringsproces. De commissie-Veerman wijst de overheid op haar stelselverantwoordelijkheid en nodigt haar uit daar krachtiger dan voorheen invulling aan te geven. De werkgroep Profileringsproces en Bekostiging stelt dat het onvermijdelijk is dat de sturingsrelatie tussen overheid en instellingen minder generiek van karakter zal worden. Er zal meer nadruk komen te liggen op arrangementen tussen de overheid en (groepen van) individuele instellingen.

Met deze strategische agenda heeft de overheid een duidelijke koers bepaald. Ik wil nu eerst de universiteiten en hogescholen zelf de kans geven het proces vorm te geven. Maar ik zal er nauw op toezien dat het benodigde tempo en de gewenste stelselopbrengsten gerealiseerd worden. Daartoe zal ik een *reviewcommissie* benoemen met een onafhankelijke voorzitter. Deze zal binnen de kaders van de strategische agenda – en altijd onder politieke eindverantwoordelijkheid van de bewindspersoon – de volgende taken vervullen:

- Monitoring van het profileringsproces door jaarlijkse rapportages aan de minister.
- Advisering aan de minister over selectieve toewijzing van middelen voor profileringsproces (paragraaf 5.4). Daarbij behoort ook begeleiding en ondersteuning van het profileringsproces bij instellingen.
- Beoordeling van de voortgangsrapportages van de VSNU en HBO-raad in 2012. Bieden de rapportages voldoende perspectief op het behalen van de opbrengsten van het profileringsproces, zoals beoogd door de commissie-Veerman en de werkgroep Profileringsproces en Bekostiging? Worden de sectorplannen voldoende benut?
- Evaluatie van het profileringsproces en advisering in 2015 over de wijze waarop het zal worden voortgezet.

Deze *reviewcommissie* zal bestaan uit nationale – en waar nodig internationale – experts en een vertegenwoordiger vanuit het bedrijfsleven. Deze commissie zal vóór 1 januari 2012 benoemd worden.

⁶⁹ Zie het advies 'Nationaal Plan Onderwijs/Leerwetenschappen' van de Commissie Nationaal Plan Toekomst Onderwijswetenschappen en de beleidsreactie hierop, TK 31 288, nr. 151

5.7 Wat gaan we doen?

Versterking van kwaliteit en profiel wordt opgepakt in een combinatie van *bottom-up* en *top-down* elementen. Er wordt zoveel mogelijk aangesloten bij initiatieven van instellingen zelf. De bekostigingssystematiek wordt aangepast om het proces te stimuleren.

Profilering en kwaliteit van instellingen:

- Instellingen maken strategische keuzes gericht op profilering en kwaliteitsverbetering in hun instellingsplannen. Daarbij spelen ze in op het in deze strategische agenda geschetste ontwikkelingsperspectief voor hoger onderwijs en onderzoek.
- Met de VSNU en de HBO-raad wordt een hoofdlijnenakkoord gesloten waarbij de sectoren in eerste instantie zelf de verantwoordelijkheid nemen om de gestelde doelen te bereiken. In het wo gaat het om studiesucces, zwaartepuntvorming in het onderzoek en reductie van het onderwijsaanbod. In het hbo gaat het om kwaliteitsverhoging en versterken van de kennisbasis, studiesucces, differentiatie en rationalisatie van het opleidingsaanbod. Er worden vóór de zomer van 2012 concrete doelen gesteld die deze kabinetsperiode moeten worden gerealiseerd.
- Met de NRTO zal ik afspraken maken over de bijdrage die de private aanbieders kunnen leveren, met name waar het gaat om werkenden in het hoger onderwijs.
- Een onafhankelijke *review*commissie zal erop toezien dat het profileringsproces het benodigde tempo krijgt en de gewenste stelselopbrengsten realiseert.
- Waar nodig worden sectorplannen opgesteld. Deze zullen moeten voldoen aan nieuwe en strenge eisen.

Bekostiging van kwaliteit en profiel:

- Een groeiend deel van de bekostiging wordt benoemd voor 'kwaliteit en profiel'. In deze kabinetsperiode wordt gestart met ongeveer 7% van het onderwijsbudget. Dit wordt verdeeld op basis van prestatieafspraken met instellingen over kwaliteit en studiesucces (bonus/malus) en een deel wordt bestemd voor het aanjagen van het profileringsproces.

6. Hoofdpunten van deze strategische agenda

Deze strategische agenda schetst een langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap. We willen toe naar een toekomstbestendig hogeronderwijsstelsel. Een stelsel van internationale allure, waarin studenten worden uitgedaagd, docenten met enthousiasme onderwijs geven en onderzoekers bijdragen aan wetenschappelijke doorbraken, het oplossen van de grote maatschappelijke vraagstukken en het vergroten van onze economische voorspoed. In de driehoek onderzoek, onderwijs en ondernemerschap ligt de basis voor onze welvaart. Samenwerking in deze driehoek versterkt de verdien capaciteit en het economische groeivermogen van Nederland.

6.1 Koerswijzigingen

Het rapport van de commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' (commissie-Veerman)⁷⁰ heeft het kabinet en het hele hogeronderwijsveld ervan doordrongen dat ingrijpende koerswijzigingen nodig zijn om de kwaliteit over de volle breedte van het hoger onderwijs omhoog te krijgen. De commissie-Veerman stelt dat we de ambitie om tot de top-5 van de meest concurrerende economieën in de wereld te behoren, niet realiseren als we op de huidige voet doorgaan. "Het Nederlandse hoger onderwijs moet veel en ook snel beter. De studie-uitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen." En dat terwijl universiteiten en hogescholen hun positie moeten bevechten in een toenemend internationale context die sterk competitief van aard is. Het advies is: "geef een krachtige impuls aan de kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse hoger onderwijs."⁷¹ Bovendien is de kwaliteit van de hbo-bachelor niet meer onomstreden. Er is twijfel gerezen over de diplomakwaliteit. Op dit punt heeft dit kabinet zijn voorstellen al eerder gepresenteerd.⁷²

Het Nederlandse onderzoek is goed tot zeer goed, maar moet veel beter benut worden. Onderzoek en ondernemerschap zullen via vraagsturing dichter op elkaar worden gebracht. Valorisatie zal veel nadrukkelijker dan voorheen op de agenda van het hoger onderwijs staan. In de Bedrijfslevenbrief heeft het kabinet zijn aanpak geschetst om Nederland innovatiever, ondernemender en concurrerder te maken. Centraal hierin staat de aanpak van negen topsectoren. Het kabinet wil de concurrentiekracht van de sectoren water, agro en food, tuinbouw en uitgangsmaterialen, high tech, life sciences, chemie, energie, logistiek en creatieve industrie versterken. In de gouden driehoek van bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid zijn agenda's opgesteld met acties die nodig zijn om de sectoren internationaal op de kaart te houden. Op 17 juni 2011 zijn de agenda's gepresenteerd⁷³. Uit de adviezen van de topsectoren is naar voren gekomen dat publiek-private samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en overheid aan de ene kant en het bedrijfsleven aan de andere kant, hierbij van groot belang is. Deze strategische agenda bevat een krachtige ondersteuning van de topsectorenaanpak. In de bedrijfslevenbrief in september geeft het kabinet aan hoe de topsectorenaanpak wordt vertaald in de programmering en organisatie van het kennissysteem.

6.2 Doelen voor deze kabinetsperiode

Het is van groot belang dat nu onomkeerbare stappen worden gezet. Dit kabinet richt zich op de volgende doelstellingen:

⁷⁰ commissie-Veerman, 2010

⁷¹ commissie-Veerman, 2010, p. 8

⁷² Zie beleidsreactie op de eindrapporten 'Alternatieve Afstudeertrajecten', Kamerstuk 31288, nr. 67

⁷³ TK 32 637, nr. 14

1. De lat gaat omhoog

Het onderwijs wordt intensiever. Er wordt meer geëist van studenten. Het doel is een meer ambitieuze studiecultuur. Per instelling zullen afspraken gemaakt worden over student-stafratio, het aantal contacturen (opleidingen met minder dan tien contacturen per week gaan tot het verleden behoren) en het percentage studenten dat deelneemt aan excellent onderwijs (streefcijfer is 10% in 2014). Om de juiste student op de juiste plek te krijgen, worden de mogelijkheden voor selectie aan de poort vergroot. Selectie bevordert bovendien de motivatie en inzet van de student. Daarmee draagt selectie bij aan betere prestaties en een uitdagender studiecultuur. Collegegelddifferentiatie wordt mogelijk gemaakt voor duurdere, excellente trajecten.

Docenten zijn de dragers van onderwijskwaliteit. Met name in het hbo zijn beter toegeruste docenten hard nodig: het doel is dat 80% in 2016 een master of PhD heeft, met als einddoel 100% in 2020. De lat kan in het hbo alleen omhoog als de basis op orde is. Dat is nu niet overal het geval. De waarde van een diploma mag absoluut niet ter discussie staan. Om de diplomakwaliteit te borgen, wordt het toezicht verscherpt. Bovendien zullen alle hbo-opleidingen de kennisbasis versterken en ervoor zorgen dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit gebeurt door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is.

2. De uitval wordt teruggedrongen en het studierendement verhoogd.

Nominaal studeren moet de regel zijn en niet de uitzondering. De basis daarvoor wordt gelegd met een betere aansluiting tussen het voortgezet en het hoger onderwijs. Een versterkte examenkwaliteit in het vo en mbo – ook een prioriteit voor deze kabinetsperiode – en meer aandacht voor beter presterende leerlingen in het vo zullen de kwaliteit van de instroom in het hoger onderwijs vergroten. Daarnaast is een goede match tussen student en opleiding essentieel. Dit kabinet zet daarbij in op betere voorlichting, loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding (Studiekeuze 123 wordt uitgebreid met informatie over kwaliteit, beroepsprofiel en arbeidsmarktperspectieven), het breed invoeren van studiekeuzegesprekken en het vervroegen van de aanmelddatum. Tot slot zijn natuurlijk de hierboven al genoemde maatregelen rond onderwijsintensivering en ambitieuze studiecultuur cruciaal.

3. Profilering, versterking van de arbeidsmarktrelevantie, meer differentiatie

Specialisatie leidt tot een hogere kwaliteit en grotere herkenbaarheid voor studenten en werkgevers. Instellingen zullen zich meer moeten richten op hun sterktes en zwakke opleidingen en onderzoeksrichtingen afbouwen. Met een dergelijke vorm van profilering wordt ook doelmatigheidswinst geboekt en het leidt tot een versterking van de internationale concurrentiepositie. Er komen meer brede opleidingen en het aantal opleidingen zal sterk worden teruggedrongen. Een grotere rol voor werkgevers hierbij betekent bovendien een herkenbaarder beroepsprofiel van opleidingen en meer aandacht voor tekortsectoren.

De kwaliteitsproblemen in het hbo worden mede veroorzaakt door de zeer diverse groep studenten die tegelijkertijd bediend moet worden. Daarom zal een duidelijker onderscheid worden aangebracht in het aanbod voor verschillende doelgroepen in het hbo: ontwikkeling van Associate-degreeprogramma's, aantrekkelijke trajecten voor vwo'ers, en professional masters. In het wo gaat het vooral om verbreding van bacheloropleidingen en meer profilering in het masteraanbod. Over de volle breedte van het hoger onderwijs zijn meer flexibele trajecten voor werkenden nodig.

4. Zwaartepuntvorming in het onderzoek

Ook in het onderzoek zijn scherpe keuzes nodig om te komen tot een verdere profilering van ons nationale onderzoekslandschap. De universiteiten zullen hun reeds opgestarte proces rond zwaartepuntvorming met kracht moeten voortzetten. Wetenschappelijke kwaliteit en impact zijn de belangrijkste criteria voor het vormen van deze zwaartepunten. Hierbij wordt aangesloten bij de topsectoren, de grand challenges uit het

8ste Kaderprogramma en de eigen wetenschappelijke sterktes. Universiteiten zullen daarbij ook de samenwerking moeten aangaan: met elkaar, met onderzoeksinstituten en met bedrijven. Het streven is dat elke universiteit tenminste op enkele gebieden tot de wereldtop behoort. De zwaartepuntvorming zal zijn weerslag krijgen in het aanbod van researchmasters en phd-opleidingen. Ook zullen de NWO- en KNAW-instituten bij dit profileringsproces worden betrokken met het oog op de gewenste clustervorming.

5. De impact van het onderzoek voor economie en samenleving gaat omhoog; samenwerking in de kennisketen, in het bijzonder in de topsectoren.

Nieuwe kennis moet eerder leiden tot innovatie. Wetenschap als brandstof in de pijplijn kennis-kunde-kassa. Samenwerking in de Gouden Driehoek (kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid) via de topsectorenaanpak is hiervoor de aangewezen weg. Publiek-private samenwerking staat hoog op de agenda van veel topteams. De samenwerking in de kennisketen van fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek en innovatie zal worden gestimuleerd. Het kabinet wil bovendien bezien hoe regels en andere belemmeringen kunnen worden aangepakt om een meer risicovolle inzet van kapitaal mogelijk te maken. Valorisatie zal structureel verankerd moeten worden in beleid en geïnternaliseerd door instellingen en onderzoekers. De positie van het praktijkgericht onderzoek bij hogescholen zal in het kennisbestel worden verstevigd.

6.3 Wat gaan we daarvoor doen?

Om deze doelen te bereiken, bevat deze strategische agenda een groot aantal maatregelen die in deze kabinetsperiode zullen worden uitgevoerd:

A. Een financieringsimpuls

Het kabinet investeert in deze periode een bedrag oplopend tot € 230 miljoen voor de beoogde kwaliteitsimpuls. Daartoe worden de besparingen die de langstudeerdersmaatregel en de invoering van het leentelsel in de masterfase opleveren, geherinvesteerd in het hoger onderwijs. Over de inzet van de middelen worden in 2012 prestatieafspraken gemaakt met individuele universiteiten en hogescholen rond kwaliteit en studiesucces, en profilering.

Ook wordt vanaf 2012 een bedrag van € 90 miljoen gerealiseerd en ingezet om profilering in het onderzoek te bevorderen. Grootschalige onderzoeksfaciliteiten zijn een belangrijke katalysator in het proces van profilering. De beoordelingsprocedure voor toponderzoekscholen zal zowel inspelen op het topsectorenbeleid als de Europese onderzoeksagenda. Het budget van STW wordt verhoogd ter verbetering van de valorisatie van het technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast zullen de sectoren alfa/gamma en geesteswetenschappen worden versterkt.

B. Prestaties rond kwaliteit, profiel en valorisatie belonen

Er zal een principiële koerswijziging in de financiering van het hoger onderwijs worden doorgevoerd, geheel in lijn met het advies van de commissie-Veerman. In plaats van de huidige eenzijdige focus op studentenaantallen, zullen universiteiten en hogescholen steeds meer worden bekostigd op prestaties. Daarbij gaat het in ieder geval om de kwaliteit van het geleverde onderwijs. Goede prestaties zullen worden beloond en ook achterblijvende prestaties zullen budgettaire consequenties hebben. Maar daarnaast zullen profilering en valorisatie belangrijke elementen zijn. Profilering is hard nodig, zowel om de herordering van het opleidingsaanbod te realiseren als om te komen tot meer zwaartepuntvorming in het onderzoek met het oog op de topsectoren. Ook wordt 50 miljoen selectief ingezet voor het aanjagen van profilering en excellentie. Met 260 miljoen voor prestatieafspraken en 50 miljoen selectieve toewijzing bedraagt het deel 'kwaliteit en profiel' in deze kabinetsperiode 7% van de reguliere onderwijsbekostiging.

In een aantal andere landen wordt ook nagedacht over het vergroten van het prestatiegerelateerde deel in de bekostiging. Nederland loopt echter voorop met de

keuze om zo'n substantieel deel van de bekostiging aan kwaliteit te koppelen. Zweden is recent gestart met een bescheiden vorm van generieke kwaliteitsbekostiging: 1,5% van het budget wordt verdeeld over de instellingen op basis van de hoogste scores in de kwaliteitsevaluatie.

De ervaringen in deze kabinetsperiode worden benut om de criteria en indicatoren robuuster te maken, zodat het kwaliteits- en profieldeel snel kan toenemen wanneer er in een volgende periode extra middelen beschikbaar komen. Beoogd is een groei naar 20% van de onderwijsbekostiging voor het aandeel profiel en kwaliteit.

C. Hoofdlijnenakkoord en prestatieafspraken met individuele instellingen

Het voornemen is dat ik dit najaar met de VSNU en de HBO-raad een hoofdlijnenakkoord teken, waarin de hogeronderwijssector zich committeert aan prestatieafspraken ten aanzien van kwaliteit en profilering (hoofdstuk 5). Afgesproken is dat ik zowel van de VSNU als de HBO-raad vóór de zomer van 2012 een rapportage ontvang over de voortgang bij de reductie van het opleidingsaanbod, de zwaartepuntvorming in het onderzoek, de versterking van de kennisbasis en de ontwikkeling van landelijke en gemeenschappelijke toetsen in het hbo. Tevens bevat deze rapportage voorstellen voor concrete te behalen doelstellingen in 2015.

Deze collectieve afspraken, waar de individuele instellingen zich aan committeren, leiden tot prestaties en verantwoording op instellingsniveau. Voor kwaliteit, studiesucces en profilering worden medio 2012 prestatieafspraken gemaakt met individuele instellingen. In 2015 worden de inspanningen en prestaties beoordeeld en volgt een herverdeling van middelen via een bonus-malus systematiek.

Hiermee krijgen de universiteiten en hogescholen eerst zelf de kans het proces vorm te geven. Maar ik zal er nadrukkelijk op toezien dat het benodigde tempo en de gewenste stelselopbrengsten gerealiseerd worden. Daartoe zal een *review*commissie met een onafhankelijke voorzitter de rapportages van VSNU en HBO-raad in 2012 beoordelen en mij hierover adviseren. Zo nodig zal ik de procesregie vanuit de overheid aanscherpen.

D. Opleidingen gaan beter aansluiten op de arbeidsmarkt

Het hoger onderwijs gaat beter aansluiten op de behoeften van de arbeidsmarkt. Daartoe werkt het kabinet aan betere arbeidsmarktinformatie ten behoeve van de doelmatigheidsagenda en studiekeuze van studenten. In het voorlichtingsmateriaal over het opleidingsaanbod aan studenten (Studiekeuze 123) wordt informatie opgenomen over het beroepsprofiel en de arbeidsmarktperspectieven van de opleiding (zoals kans op een baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris). Daarnaast wordt de arbeidsmarktrelevantie een zwaarder criterium bij bekostiging van nieuwe opleidingen en voert het kabinet sectorale arbeidsmarktanalyses uit. De herordening van het opleidingsaanbod en de ontwikkeling van kennisbases in het hbo vinden plaats in afstemming met het werkveld. Nieuw onderwijsaanbod, zoals de Ad-programma's en de professionele masters, sluit aan bij de behoefte van de arbeidsmarkt. Met de versterking van het praktijkgericht onderzoek via Centres of Expertise worden bedrijfsleven en docenten en studenten bij elkaar gebracht. Met sectorplannen wordt ingespeeld op arbeidsmarkttekorten: onder andere het sectorplan Natuur- en Scheikunde, het sectorplan 3TU's en het sectorplan hbo-techniek. Tot slot start het kabinet een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek. Ook de werkgevers dragen actiever bij aan het hoger onderwijs. Dit doen zij enerzijds door hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte beter te articuleren richting onderwijsinstellingen. Anderzijds door stageplaatsen en beurzen voor studenten te creëren en vakdocenten te detacheren.

E. Ondersteuning van topsectorenaanpak en versterken van valorisatie

Het in deze strategische agenda ingezette beleid voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap leidt tot een krachtige ondersteuning van de topsectorenaanpak van dit kabinet:

- De agenda's voor de topsectoren zijn medebepalend voor het profiel van kennisinstellingen. Bij de beoordeling van instellings- en sectorplannen wordt hierop getoetst.
- NWO en KNAW brengen hun plannen zoveel mogelijk in lijn met de integrale agenda's van de topteams; 350 miljoen van hun onderzoeksmiddelen zal worden ingezet op basis van de kennisagenda's voor de topsectoren en het commitment van het bedrijfsleven.
- Een belangrijk deel van de € 90 miljoen herallocatie van het onderzoeksbudget komt ten goede aan de topsectoren (€ 10 miljoen STW, en een substantieel deel van de € 36 miljoen voor grote infrastructuur en van de € 20 miljoen voor toponderzoekscholen).
- De zwaartepunten in het RAAK-programma sluiten aan op de topsectoren.
- Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren, zullen voor elk van de topsectoren Centres of Expertise in het hbo tot stand worden gebracht.
- Er is € 7 miljoen beschikbaar voor professionele masteropleidingen in de topsectoren. Valorisatie zal worden verankerd binnen de kennisinstellingen onder andere door het streven vanaf 2016, en zoveel eerder als mogelijk 2,5% van de publieke onderzoeksmiddelen (van de eerste geldstroom) in te zetten voor het omzetten van kennis in innovaties: van kennis naar kunde naar kassa. Over de te bereiken doelen zullen prestatieafspraken worden gemaakt met universiteiten en hogescholen.

F. Aanpassing van wet- en regelgeving

De wetgeving voor de langstudeerdersmaatregel en die voor het sociaal leenstelsel in de masterfase zijn al ter hand genomen. Daarnaast vloeien uit deze strategische agenda twee grotere wetgevingstrajecten voort:

1. het eerste traject is gericht op effectuering van de maatregelen voor borging van de diplomakwaliteit. De beoogde inwerkingtreding van deze wet is september 2012. Dat betekent behandeling in de Tweede Kamer in het voorjaar van 2012.
 2. het tweede traject is gericht op effectuering van de maatregelen rond studiesucces, onderwijskwaliteit, differentiatie in het onderwijsaanbod en bekostiging in deze strategische agenda. De beoogde inwerkingtreding van de wet is september 2013.
- Verder zal de regelgeving rond macrodoelmatigheid worden aangepast. Dit heeft niet alleen betrekking op de start van nieuwe opleidingen, ook het bestaande aanbod zal periodiek per sector worden geanalyseerd.

6.4 Stappen na deze kabinetsperiode

Om het toekomstperspectief voor 2025 te bereiken, zal de door dit kabinet ingeslagen weg na 2015 moeten worden voortgezet. Zoals gezegd vergen profilering, studiecultuur- en kwaliteitsverbetering, differentiatie van onderwijsaanbod en aanpassing van de bekostiging een langetermijnaanpak. In 2015 zal het kabinet een tussenstand opmaken van de ingezette koerswijzigingen.

De *review*commissie zal in 2015 om advies worden gevraagd over de wijze waarop het proces moet worden voortgezet. Daarbij zal in elk geval aandacht zijn voor de mate waarin de doelen uit de rapportages van VSNU en HBO-raad in 2012 zijn gerealiseerd, en voor de resultaten van de prestatieafspraken rond kwaliteit en profiel. Ook is dan ervaring opgedaan met de bruikbaarheid van kwaliteitsindicatoren en de prikkels die daarvan uitgaan. Tevens zullen de effecten van de stimuleringsmiddelen voor profilering en zwaartepuntvorming worden gezien. Op basis van deze evaluatie in 2015 zal worden beoordeeld of het aandeel kwaliteit en profiel in de onderwijsbekostiging wordt verhoogd van 7% naar 20%.

Met de koerswijziging die dit kabinet heeft ingezet, is het fundament gelegd voor een andere aansturing en bekostiging van het hoger onderwijs en onderzoek. Goede prestaties op het gebied van kwaliteit en profilering kunnen worden beloond. Als er in de toekomst extra geld beschikbaar is voor kennis, dan is het mechanisme beschikbaar om

kwaliteit van en profiel in het hoger onderwijs en onderzoek verder uit te bouwen. Daarmee is de door de commissie-Veerman bepleite kwaliteitsslag over de volle breedte van het hoger onderwijs in gang gezet, is de basis gelegd voor een betere internationale concurrentiepositie van Nederlandse universiteiten en hogescholen en een versterking van de Nederlandse kenniseconomie.

7. Financiële paragraaf

In onderstaand overzicht zijn de middelen opgenomen voor de beleidsprioriteiten in de jaren 2012 tot en met 2015. Daarbij is een onderscheid gemaakt in 'Hoger onderwijs' en 'Onderzoek'. Zowel de middelen uit eerdere kabinetten zijn opgenomen, als de middelen die door dit kabinet beschikbaar worden gesteld.

Hoger onderwijs		bedragen x € 1.000			
HBO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
1.	Intensivering studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit				
1.1	Onderwijsintensiteit (middelen kabinet Rutte)	20.655	62.652	85.602	95.011
1.2	Verschuiving middelen Onderwijsintensiteit	-20.655	16.524	4.131	
1.3	Oude meerjarenafspraken (middelen eerdere kabinetten)	52.818	52.818	52.818	52.818
1.4	Studiekeuze-informatie hoger onderwijs (middelen uit eerdere kabinetten)	1.600	1.600	1.600	1.600
		<u>54.418</u>	<u>133.594</u>	<u>144.150</u>	<u>149.429</u>
2.	Docenten				
2.1	Kwaliteit docenten (middelen eerdere kabinetten)	20.424	20.424	17.624	17.624
2.2	Funciemix (middelen eerdere kabinetten)	27.992	27.992	27.992	27.992
2.3	Landelijk toetsen en professionalisering (middelen eerdere kabinetten) *	2.000	2.000	2.000	2.000
		<u>50.416</u>	<u>50.416</u>	<u>47.616</u>	<u>47.616</u>
3.	Intensivering in competitie				
3.1	Profilering (middelen kabinet Rutte)	5.737	21.802	25.244	26.392
3.2	Verschuiving middelen Profilering	-5.737	4.590	1.147	
3.3	HBO-masters (middelen eerdere kabinetten)		7.000	7.000	7.000
3.4	Centers of Expertise				
3.4.1	Centers of Expertise: topsectoren (middelen eerdere kabinetten)			2.000	4.000
3.4.2	Centers of Expertise: topsectoren/publiek (middelen kabinet Rutte)	2.000	2.000	2.000	2.000
		<u>2.000</u>	<u>35.392</u>	<u>37.392</u>	<u>39.392</u>
4.	Valorisatie				
4.1	Ondernemerschap (middelen eerdere kabinetten) **)	6.200	600		
		<u>6.200</u>	<u>600</u>		
	Totaal HBO	113.034	220.002	229.158	236.437
WO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
5.	Intensivering studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit				
5.1	Onderwijsintensiteit (middelen kabinet Rutte)	18.476	56.044	76.573	84.989
5.2	Verschuiving middelen Onderwijsintensiteit	-18.476	14.780	3.696	
5.3	Oude meerjarenafspraken (middelen eerdere kabinetten)	27.182	27.182	27.182	27.182
5.4	Studiekeuze-informatie hoger onderwijs (middelen uit eerdere kabinetten)	800	800	800	800
5.5	3TU's samenwerking, incl. deel onderzoek (middelen eerdere kabinetten, incl. FES-midd.)	16.990	14.492	12.492	10.992
		<u>44.972</u>	<u>113.298</u>	<u>120.742</u>	<u>123.963</u>
6.	Kwaliteit docenten (middelen eerdere kabinetten)	5.557	5.557	5.557	5.557
7.	Intensivering in competitie				
7.1	Profilering (middelen kabinet Rutte)	5.132	19.502	22.581	23.608
7.2	Verschuiving middelen Profilering	-5.132	4.106	1.026	
7.3	Sirius Programma (middelen eerdere kabinetten) ***)	11.543	10.302	7.954	2.407
		<u>11.543</u>	<u>33.910</u>	<u>31.562</u>	<u>26.015</u>
	Subtotaal Totaal WO	62.072	152.765	157.861	155.535
	Totaal HBO + WO	175.106	372.767	387.019	391.972

*) uitgaande van een verschuiving van € 2 miljoen van 2011 naar 2012

**) middelen zijn niet alleen voor het hoger onderwijs, maar onderwijsbreed

***) middelen (incl. de circa € 4 miljoen voor excellent onderwijs; zie paragraaf 2.2) zijn eveneens bestemd voor het hbo

Onderzoek		bedragen x € 1.000			
HBO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
8.	Praktijkgebonden onderzoek				
8.1	Praktijkgebonden onderzoek, RAAK (middelen eerdere kabinetten)	20.267	19.967	19.300	16.899
8.2	Praktijkgebonden onderzoek, Lectoren (middelen eerdere kabinetten)	69.097	69.105	69.113	69.113
		<u>89.364</u>	<u>89.072</u>	<u>88.413</u>	<u>86.012</u>
Totaal HBO		89.364	89.072	88.413	86.012
WO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
9.	Grote infrastructuur				
9.1	Grote infrastructuur (middelen kabinet Rutte)	36.000	36.000	36.000	36.000
9.2	Grote infrastructuur (middelen eerdere kabinetten)	20.000	20.000	20.000	20.000
		<u>56.000</u>	<u>56.000</u>	<u>56.000</u>	<u>56.000</u>
10.	Technologiestichting STW (middelen kabinet Rutte)	10.000	10.000	10.000	10.000
11.	Toponderzoeksscholen voor topsectoren of 'grand challenges' (middelen kabinet Rutte)	20.000	20.000	20.000	20.000
12.	Sectorplannen				
12.1	Alfa/gamma-onderzoek (middelen kabinet Rutte)	17.000	17.000	17.000	17.000
12.2	Alfa/gamma-onderzoek (middelen eerdere kabinetten)	27.724	27.733	27.733	27.733
12.3	Geesteswetenschappen (middelen kabinet Rutte) *****)	5.000	5.000	5.000	5.000
12.4	Geesteswetenschappen (middelen eerdere kabinetten) *****)	10.660	10.663	10.663	10.663
12.5	Natuur- en scheikunde (middelen eerdere kabinetten) *****)	14.000	14.000	14.000	14.000
12.6	Natuur- en scheikunde; deel NWO (middelen eerdere kabinetten)	6.000	6.000	6.000	6.000
		<u>80.384</u>	<u>80.396</u>	<u>80.396</u>	<u>80.396</u>
13.	Valorisatieprogramm, incl. Centers of Entrepreneurship (middelen eerdere kabinetten) *****)	25.000			
Totaal WO		191.384	166.396	166.396	166.396
Totaal HBO + WO		280.748	255.468	254.809	252.408
*****) inclusief deel onderwijs					
*****) het betreft hier een totaal van € 22,5 miljoen EL&I-verplichtingenbudget en € 2,5 miljoen OCW-uitgavenbudget					

Bronvermelding

- Centraal Bureau voor de Statistiek, statline
Centraal Plan Bureau, *'Excellence for Productivity'*, mei 2007 en *'Policy Brief 2011/05, Nederlandse onderwijsprestaties in perspectief'*, juni 2011
Commissie Breimer: Advies *Implementatie Sectorplan Natuur- en Scheikunde*, april 2010
Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel, *'Differentiëren in Drievoud, omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs'*, TK 31288, nr. 96, april 2010
Convenant Actieplan *'Leerkracht van Nederland'*, april 2008
Drift, K.D.J.M. Van der, en Vos, P. *'Anatomie van een leeromgeving. Een onderwijs-economische analyse van universitair onderwijs'*, Lisse: Swets & Zeitlinger, 1987
EL&I, brief over *de plannen van aanpak van de topteam*s, Kamerstuk 32 637, nr. 14, juni 2011
EL&I, hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid *'Naar de Top'*, Kamerstuk 32637, nr. 1, 2011
EL&I/OCW, *'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011) 48'*, Kamerstuk 32744, nr. 1, april 2011
Erasmus Universiteit Rotterdam, *'Nominaal is normaal'* (intern document), maart 2011
EUA (European University Association), Doctoral programmes in Europe's universities: *'achievements and challenges Report prepared for European universities and ministers of higher education'*, 2007
Gezondheidsraad, advies *'Gezondheidsonderzoek aan hogescholen'*, december 2010
HBO-raad, Strategische Agenda *'Kwaliteit als opdracht'*, augustus 2009
HIS/Eurostat, The Bologna Process in Higher Education in Europe: *'Key indicators on the social dimension and mobility, Hannover: Hochschul-Information-Systems'*, 2009
Innovatie Platform, Valorisatieagenda *'Kennis moet circuleren'*, december 2009
Inspectie van het onderwijs, *'Werken aan een beter rendement'*, 2009
Inspectie van het Onderwijs, eindrapport *'Alternatieve afstudeertrajecten en de bewaking van het eindniveau bij Hogeschool InHolland'*, april 2011
Inspectie van het Onderwijs, eindrapport *'Alternatieve afstudeertrajecten en de bewaking van het eindniveau in het hoger onderwijs'*, april 2011
ISO, *'Blik op onderwijs'* (intern document), april 2011
Kohnstamm Instituut: *'Studiekeuzegesprekken in het hoger onderwijs: rapportage eerste tender'*, 2010
KNAW, *'De Nederlandse Wetenschapsagenda'*, 2011
LSVb, Onderzoek Studievoorzichting: *'Voorliegen of voorlichting'*, 2011
Nederlands Observatorium van Wetenschap en Technologie (NOWT), *'Wetenschaps- en Technologie-Indicatoren 2010'*, januari 2010
Nuffic, *'Mobiliteit in beeld 2010: Internationale mobiliteit in het Nederlandse hoger onderwijs'*, 2010
NVAO, *'Rapport van bevindingen NVAO-Commissie Onderzoek Hogeschool Inholland'*, april 2011
OCW, aanbieding en beleidsreactie op advies van de Commissie Nationaal Plan Toekomst Onderwijswetenschappen. TK 31 288, nr. 151, februari 2011
OCW, actieplan *'Leraar 2020'*, Kamerstuk 32500-VIII, nr. 176, mei 2011
OCW, actieplan mbo *'Focus op Vakmanschap 2011-2015'*, Kamerstuk 31524, nr. 88, februari 2011
OCW, actieplan vo *'Beter Presteren'*, Kamerstuk 32500-VIII, nr. 176, mei 2011
OCW, beleidsreactie op de eindrapporten *'Alternatieve Afstudeertrajecten'*, Kamerstuk 31288, nr. 67, mei 2011
OCW, beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, Kamerstuk 29 338, nr. 104, april 2011
OCW, de internationaliseringsagenda Hoger Onderwijs-, Onderzoeks- en Wetenschapsbeleid, *'Het Grenzeloze Goed'*, Kamerstuk 31 288, nr. 44

OCW, Kabinetsreactie op advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel, *'Differentiëren in Drievoud'*, Kamerstuk 31288, nr. 150, mei 2011

OCW, monitor meerjarenafspraken studiesucces en kwaliteit 2011

OCW, Nota 'De kenniseconomie in zicht'; Brief minister ter aanbieding kabinetsreactie op advies Nederlandse Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten, Kamerstuk 27 406, nr. 145, mei 2009

OCW, Nota 'De kenniseconomie in zicht'; Brief regering; Evaluatie toponderzoekscholen, Kamerstuk 27 406, nr. 185, augustus 2010

OCW, rapport EIM: *'Onderwijs en Ondernemerschap: eenmeting 2010'*, Kamerstuk 31288, nr. 107, mei 2010

OCW, Rapportage inzake *'Engelstalig onderwijs in het Hoger Onderwijs'* (motie Bosma, 31 700-VIII, nr. 158), Kamerstuk 31288, nr. 79, december 2009

OCW, Referentieraming 2010

OCW, Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek -en wetenschapsbeleid, *'Het Hoogste Goed'*, Kamerstuk 31288, nr. 17, 2007

OCW, wetsvoorstel *'Ruim baan voor talent'*, Kamerstuk 32 253, nr. 1, december 2009

OCW, wetsvoorstel *'Versterking besturing'*, Kamerstuk 31 821, 2008

Onderwijsraad, *'De weg naar de hogeschool: Een betere aansluiting tussen mbo en hbo'*, Kamerstuk 31524, nr. 37, november 2009

Onderwijsraad, *'Een succesvolle start in het hoger onderwijs'*, Kamerstuk 31 288, nr. 19, januari 2008

Oostrom, Frits van, KNAW, *jaarrede 'Onderzoekend Onderwijs'*, tijdens de Verenigde Vergadering van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, mei 2006

Rathenau Instituut, rapport *'Focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek: de Nederlandse onderzoeksportfolio in internationaal perspectief'*, 2010

Regieorgaan Geesteswetenschappen: *'Advies Implementatie Duurzame Geesteswetenschappen'*, juni 2010

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, *'Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt'*, 2008 en 2010

ResearchNed, *'Kiezen voor hbo of wo'*, april 2011

ResearchNed, Startmonitor

Risbo/Rug, Studiesucces in de bachelor: *'Drie onderzoeken naar factoren die studiesucces in de bachelor verklaren'*. In opdracht van OCW, 2011.

RUG, *'Promoveren aan de RUG, rechten en plichten van de verschillende categorieën promovendi'*, 2009

SIA, *'beleidsevaluatie RAAK'*, 2009

SIA, *'Kennis roept om toepassing'*, mei 2011

Sociaal-Economische Raad, *'Advies Strategische Agenda Hoger Onderwijs Onderzoek en Wetenschap'*, april 2011

Transfer: artikel van Lector Hans de Wit: *'inhaalslag internationalisering hbo moeilijk: Negen misvattingen over internationalisering'*, mei 2011, www.transfermagazine.nl .

Weert, E. de en Soo, M, CHEPS, *'Research at Universities of Applied Sciences in Europe, Conditions, Achievements and Perspectives'*, 2009

Wergroep Profilering en Bekostiging, Prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sijm en Prof. dr. A.M.L. van Wieringen, advies , *'Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek'*, 2011